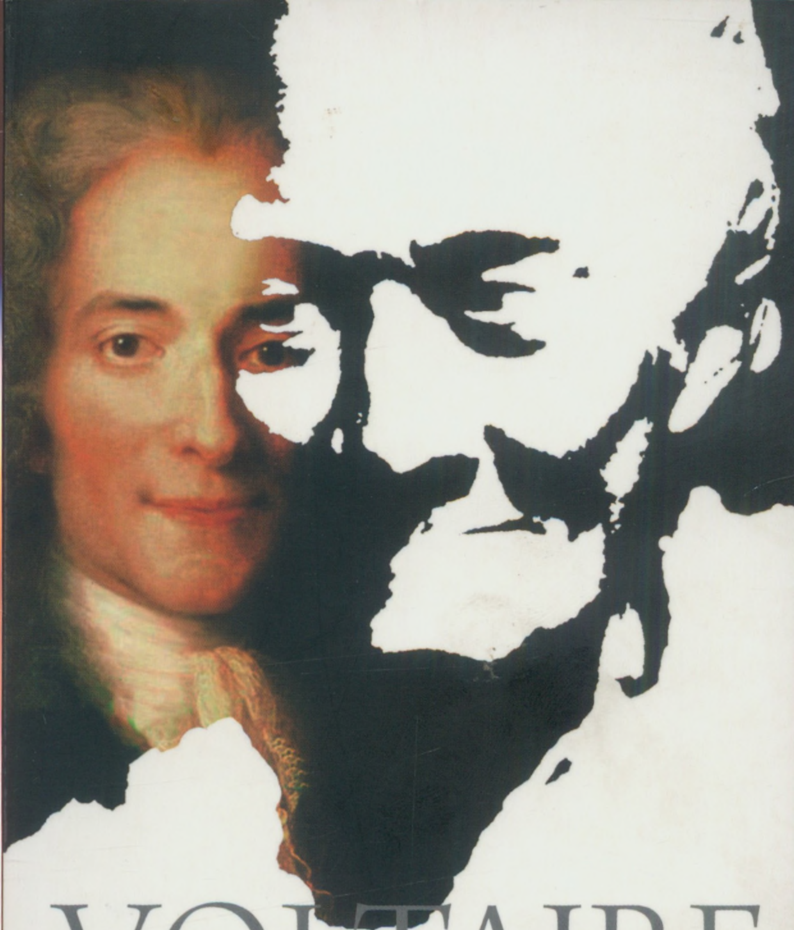

VOLTAIRE

Kandidas

VERSUS AUREUS

Klasika · Neklasika

VOLTAIRE

Kandidas, arba Optimizmas

Filosofinė apysaka

Iš prancūzų kalbos vertė
Juozas Keliuotis

VERSUS AUREUS

UDK 840-3
Vo-129

Trečioji papildyta laida

ISBN 978-9955-34-193-2

Pono daktaro Ralfo vertimas iš vokiečių kalbos, su priedais, rastais daktaro kišenėje po jo mirties Mindene[1] 1759 viešpaties malonės metais

PIRMAS SKYRIUS

Kaip Kandidas buvo auklėjamas puikioje pilyje ir kaip iš ten buvo išvytas

Vestfalijoje, pono barono Tunder-ten-tronko pilyje, gyveno jaunuolis, gamtos apdovanotas švelniausiais polinkiais. Jo veidas atspindėjo jo sielą. Apie viską jis spręsdavo gana tiesiai, nuoširdžiai ir labai paprastai ir, manau, dėl to buvo pramintas Kandidu[2]. Senieji namų tarnai spėjo, kad jis esąs sūnus barono sesers ir kaimynystėje gyvenusio gero ir garbingo bajoro, už kurio toji panelė nenorėjusi tekėti, nes jis galėjęs įrodyti tik septyniasdešimt vieną savo senolių kartą, o kitą jo genealoginio medžio dalį buvo išdildęs permainingasis laikas.

Ponas baronas buvo vienas galingiausių Vestfalijos senjorų, nes jo pilis buvo su durimis ir langais, o didžioji menė netgi nukabinėta kilimais. Visi jo kiemsargiai šunys prireikus pavirsdavo kurtais, o arklininkai – medžiotojais. Kaimo vikaras buvo vyriausiasis jo rūmų kapelionas. Visi jie vadindavo baroną monsinjoru ir juokdavosi, kai jis pasakodavo savo nuotykius.

---

[1] Mindenas – Vestfalijos miestas.

[2] Kandidas – „tiesus, nuoširdus“ (pranc.).

Ponia baronienė svėrė apie tris šimtus penkiasdešimt svarų* ir dėl to buvo labai gerbiama. Ji priimінėdavo svečius itin oriai ir tuo pelnė dar didesnę žmonių pagarbą. Jos septyniolikmetė duktė Kunigunda buvo raudonskruostė, skaisti, dikta ir patraukli mergina. Barono sūnus visais atžvilgiais atrodė vertas savo tėvo. Mokytojas Panglosas[3] buvo šeimos orakulas, ir mažasis Kandidas klausydavosi jo pamokų su būdingu savo amžiui ir prigimčiai patiklumu.

Panglosas dėstė metafizinę teologinę kosmolonigologiją[4]. Jis nuostabiai įrodydavo, jog nėra pasekmės be priežasties[5] ir jog šiame geriausiame iš galimų pasaulių monsinjoro barono pilis yra gražiausia iš visų pilių, o ponia – geriausia iš visų baronienių, kokios tik gali būti.

– Yra įrodyta, – sakydavo jis, – kad kitaip ir būti negali: kadangi viskas egzistuoja kuriam nors tikslui, tai viskas egzistuoja būtinai geriausiam tikslui. Atkreipkite dėmesį į tai, kad nosis yra sukurta nešioti akiniams; todėl mes nešiojame akinius. Kojos, atrodo, įtaisytos tam, kad būtų apautos, ir todėl mes dėvime apavą. Akmenys atsirado tam, kad būtų tašomi ir kad iš jų būtų statomos pilys, – ir štai monsinjoras turi puikią pilį: žymiausias provincijos baronas turi gyventi visų puikiausiai. Kadangi kiaulės yra

---

* Apie 159 kg (red. past.).

[3] Panglosas – „visažinis“ (gr.).

[4] Čia šaipomasi iš vokiečių filosofo Wolfe'o (1697–1754), Gottfriedo Wilhelmo Leibnizo sekėjo, teorijos.

[5] Nėra pasekmės be priežasties... – Leibnizo determinizmo parodija. Leibnizas teigė, kad „visa, kas vyksta, turi priežastį ar bent sąlygojantį pagrindą“.

sukurtos tam, kad būtų valgomos, tai mes ištisus metus ir valgome kiaulieną. Vadinasi, tie, kurie tvirtina, kad viskas yra gera, skelbia kvailystę: reikėtų sakyti, kad viskas yra kuo puikiausia.

Kandidas atidžiai klausėsi ir nuoširdžiai tuo tikėjo: panelė Kunigunda jam atrodė nepaprastai graži, nors jis niekad neišdrįso to jai pasakyti. Jo galva, didelė laimė yra gimti baronu Tunder-ten-tronku; antrasis laimės laipsnis – būti panele Kunigunda, trečiasis – kasdien ją matyti, o ketvirtasis – klausyti mokytojo Pangloso, paties didžiausio filosofo provincijoje, taigi ir visame pasaulyje.

Kartą Kunigunda, vaikščiodama netoli pilies po miškelį, vadinamą parku, pamatė krūmuose daktarą Panglosą, duodantį eksperimentinės fizikos pamoką jos motinos kambarinei, labai gražiai ir labai nuolaidžiai juodbruviukei. Kunigunda buvo didžiai linkusi į mokslus, todėl, sulaikiusi kvapą, stebėjo vis kartojamus bandymus, kurių ji buvo liudytoja. Ji aiškiai matė pakankamą daktaro pagrindą, pasekmes ir priežastis ir grįžo įsijaudinusi, susimąsčiusi, užsidegusi pažinimo troškimu, galvodama, kad ji galėtų būti pakankamas pagrindas jaunajam Kandidui, o šis galėtų būti pagrindas jai.

Grįždama į pilį, ji susitiko Kandidą ir paraudo. Paraudo ir Kandidas. Ji trūkčiojamu balsu tarė jam pasveikinimo žodžius, o Kandidas atsakė jai, pats nežinodamas, ką kalbąs. Kitą dieną po pietų, kai visi pakilo nuo stalo, Kunigunda ir Kandidas atsidūrė kambaryje už paravano. Kunigundai iškrito nosinė, Kandidas ją pakėlė. Ji nekaltai paėmė Kandido ranką, jaunuolis pabučiavo jaunos

panelės ranką irgi nekaltai, bet vikriai, jausmingai ir itin grakščiai. Jų lūpos suartėjo, akys užsiliepsnojo, keliai ėmė virpėti, rankos pasiklydo. Ponas baronas Tunder-ten-tronkas ėjo pro paravaną ir, pamatęs šią priežastį bei šią pasekmę, išmetė Kandidą iš pilies, kelissyk smarkiai spyręs jam į užpakalį. Kunigunda apalpo. Kai tik atsipeikėjo, ponia baronienė davė jai ausų. Ir visi nusiminė gražiausioje ir maloniausioje iš visų pilių.

ANTRAS SKYRIUS

Kas atsitiko Kandidui pas bulgarus[6]

Išmestas iš žemiškojo rojaus, Kandidas ilgai ėjo, kur kojos nešė, verkdamas, keldamas akis į dangų, nuolat gręžiodamasis į gražiausiąją iš visų pilių, kur pasiliko gražiausioji iš visų baronaičių. Nevakarieniavęs jis atsigulė vidury lauko, tarpuvagėj. Sniegas dribo dideliais kąsniais. Kitą dieną, sustiręs į kaulą, be skatiko kišenėje, vos gyvas iš bado ir nuovargio, Kandidas nupėdino iki gretimo miesto, kuris vadinosi Valdberghof-Trarbkdikdorfas. Liūdnas sustojo prie vienos smuklės durų. Jį pastebėjo du vyrai mėlynais drabužiais[7].

– Drauguži, – tarė vienas jų, – štai stotingas vaikinas, ir augumo kaip reikiant.

---

[6] Bulgarais čia vadinami prūsai.

[7] Vyrai mėlynais drabužiais – prūsų rekrūtų verbuotojai, vilkėję mėlynais drabužiais.

Juodu žengė prie Kandido ir labai mandagiai pakvietė jį pietų.

– Ponai, – tarė jiems Kandidas su mielu kuklumu, – jūs teikiate man daug garbės, bet aš neturėsiu iš ko užsimokėti.

– O, pone, – tarė vienas iš mėlynšvarkių, – tokios išvaizdos ir tokie garbūs žmonės kaip jūs niekad nemoka: argi ūgio jūs ne penkių pėdų ir penkių colių?

– Taip, ponai, aš tokio ūgio, – tarė Kandidas nusilenkdamas.

– Tai sėskitės, pone, prie stalo: mes ne tik užmokėsime už jus, bet ir jokiu būdu nepakęsime, kad toks žmogus kaip jūs neturėtų pinigų. Žmonės tam ir sutverti, kad vienas kitam padėtų.

– Teisingi jūsų žodžiai, – atsakė Kandidas. – Ir Panglosas man nuolat šitaip tvirtindavo, ir aš pats aiškiai matau, kad viskas yra kuo puikiausia.

Mėlynšvarkiai paprašė jį priimti keletą ekiu. Jis paėmė juos ir norėjo užsimokėti už savo pietus, bet jie neleido, ir visi susėdo prie stalo.

– Jūs, be abejo, labai mylite...

– O, taip! – atsakė jis. – Aš labai myliu panelę Kunigundą.

– Ne, – tarė vienas iš tų ponų, – mes klausiame, ar labai jūs mylite bulgarų karalių[8]?

– Nė trupučio, –atsakė Kandidas, – nes aš niekad nesu jo matęs.

[8] Bulgarų karalius – Prūsijos karalius Frydrichas II (1712–1786), Voltaire'o globėjas.

– Kaip? Juk tai yra maloniausias iš visų karalių, ir reikia išgerti į jo sveikatą.

– Mielu noru, ponai.

Ir jis išgėrė.

– To ir pakanka, – tarė jam naujieji draugai: – dabar jūs bulgarų atrama, apsauga, gynėjas ir didvyris. Jums yra užtikrinta laimė ir garbė.

Tuoj pat jam apkalė kojas geležiniais ir nuvarė į pulką. Čia jam liepė suktis dešinėn, kairėn, traukti, kišti grūstuvą, taikytis, šaudyti, marširuoti ir atskaitė trisdešimt lazdų. Kitą dieną jis pratimus atliko kiek geriau ir gavo tik dvidešimt lazdų. Trečią dieną gavo tik dešimt, ir jo draugai ėmė jį laikyti įstabiu vaikinu.

Visiškai suglumęs Kandidas dar gerai nesusivokė, kaip jis pasidarė didvyris. Vieną gražią pavasario dieną jam šovė į galvą pasivaikščioti, ir jis leidosi pirmyn manydamas, kad žmogus, lygiai kaip ir kiekvienas gyvas padaras, turi teisę naudotis savo kojomis kaip tinkamas. Nenužygiavus nė dviejų mylių, prie jo prišoko keturi kiti didvyriai šešių pėdų augumo, surišo jį ir nuvedė į kalėjimą. Čia jam juridiškai buvo pateiktas klausimas, kas jam geriau: ar kad jį trisdešimt šešis kartus pervarytų pro rikiuotę, ar kad iš karto sumuštų į kaktą dvylika švino kulkų. Veltui Kandidas įtikinėjo turįs laisvą valią ir nenorįs nei vieno, nei antro – buvo priverstas rinktis. Naudodamasis dievo dovana, kuri vadinama *laisve*, jis apsisprendė trisdešimt šešis kartus mušamas pereiti pro rikiuotę; bet iškentė tik du tokius pasivaikščiojimus. Pulke buvo du tūkstančiai karių, tad Kandidas gavo keturis tūkstančius kirčių, ir jo

kūnas nuo sprando iki užpakalio virto gyva mėsa. Kai jau rengėsi trečiąkart jį varyti, Kandidas, netekęs jėgų, maldavo geriau sutrupinti jam galvą. Toji malonė buvo suteikta. Jam užrišo akis ir liepė klauptis. Tuo metu pro šalį važiavo bulgarų karalius ir pasiteiravo, kuo nuteistasis prasikalto. Tasai karalius buvo didžio proto žmogus ir iš to, ką išgirdo apie Kandidą, suprato, kad tai jaunas metafizikas, visiškai nenusituokiąs apie šio pasaulio dalykus. Jis atleido Kandidui nusikaltimą, parodydamas tokį gailestingumą, kurį liaupsinte liaupsins visi laikraščiai per amžius. Prityręs chirurgas išgydė Kandidą per trejetą savaičių raminamaisiais vaistais, nurodytais Dioskorido[9]. Kai Kandidui ėmė ataugti oda ir jis jau galėjo vaikščioti, bulgarų karalius paskelbė karą avarų[10] karaliui.

TREČIAS SKYRIUS

Kaip Kandidas išsigelbėjo nuo bulgarų ir kas jam paskui nutiko

Kas gali būti gražesnio, miklesnio, šaunesnio ir tvarkingesnio kaip šios dvi kariuomenės! Dūdos, fleitos, obojai, būgnai, patrankos sudarė tokią harmoniją, kokios niekad nė pragaras negirdėjo. Pirmiausia patrankos išguldė maždaug po šešetą tūkstančių vyrų iš kiekvienos pusės, o pas-

[9] Dioskoridas – graikų gydytojas, gyvenęs I m. e. a.

[10] Avarai – gentis, kadaise gyvenusi Balkanų pusiasalyje ir pietų Rusijoje. Čia avarais vadinami prancūzai, o avarų ir bulgarų karu – Septynerių metų karas (1756–1763).

kui šautuvai nušlavė nuo geriausio iš visų pasaulių devynis ar dešimt tūkstančių nenaudėlių, kurie teršė jo paviršių. Durtuvas taip pat buvo pakankamas pagrindas mirti keletui tūkstančių žmonių. Visų žuvusiųjų skaičius siekė apie trisdešimt tūkstančių. Kandidas, drebėdamas, kaip ir tinka filosofui, per šias skerdynes slapstėsi kiek įmanydamas.

Kai abu karaliai įsakė savo stovyklose sugiedoti *Te Deum*, Kandidas pagaliau nusprendė pasitraukti ir kur nors kitur apsvarstyti tų įvykių pasekmes bei priežastis. Perkopęs mirusiųjų ir mirštančiųjų krūvas, priėjo gretimą kaimą, virtusį pelenais: tai buvo avarų kaimas, kurį bulgarai sudegino, vadovaudamiesi viešosios teisės įstatymais. Čia subadyti seneliai žiūrėjo, kaip miršta jų papjautos žmonos, glausdamos mažyčius prie savo kruvinų krūtų; ten perskrostais pilvais merginos, patenkinusios gamtinius keleto didvyrių poreikius, kvėpčiojo paskutinį kartą; kitos, apdegintos, maldavo pribaigiamos. Šalia nukapotų rankų ir kojų buvo išbarstytos ant žemės smegenys.

Kandidas kiek galėdamas greičiau spruko į kitą kaimą; šis priklausė bulgarams, ir avarų didvyriai jį buvo lygiai taip pat nusiaubę. Per kūnus, trūkčiojančius prieš mirtį, per griuvėsius Kandidas pagaliau išsikapstė iš karo lauko, nešdamasis krepšelyje truputį maisto ir nė valandėlei nepamiršdamas panelės Kunigundos. Kai pasiekė Olandiją, visos jo maisto atsargos buvo pasibaigusios. Bet jis buvo girdėjęs, jog šiame krašte visi žmonės yra turtingi ir visi krikščionys, todėl tikėjosi, kad čia su juo elgsis ne blogiau kaip barono pilyje, iš kurios buvo išvytas dėl gražių panelės Kunigundos akių.

Jis paprašė išmaldos keletą rimtų žmonių, bet jie visi atsakė jį uždarysią į pataisos namus, jei ir toliau jis versiąsis šiuo amatu: ten išmoksiąs gyventi.

Paskui jis kreipėsi į žmogų, kuris ką tik ištisą valandą kalbėjo dideliame susirinkime apie gailestingumą. Šis oratorius[11], skersomis į jį pažvelgęs, tarė:

– Ko jūs čia atėjote? Ar turite tam rimtą priežastį?

– Nėra pasekmės be priežasties, – kukliai atsakė Kandidas. – Viskas būtinai yra tarpusavy susiję ir viskas yra nukreipta į gera. Reikėjo, kad aš būčiau pavytas nuo panelės Kunigundos, pervarytas pro rikiuotę, reikia, kad prašyčiau duonos, kol ją galėsiu pats užsidirbti; visa tai negalėjo būti kitaip.

– Mano mielas, – tarė jam oratorius, – ar jūs tikite, kad popiežius – antikristas?

– Apie tai aš dar nesu girdėjęs, – atsakė Kandidas, – bet ar jis antikristas, ar ne, aš vis tiek neturiu duonos.

– Tu nevertas jos valgyti, – tarė anas, – eik šalin, nenaudėli, šalin, nevidone, ir daugiau nelįsk prie manęs!

Oratoriaus žmona, iškišusi galvą pro langą ir pamačiusi žmogų, abejojantį, ar popiežius yra antikristas, šliūkštelėjo jam ant galvos pilną... O dangau! Kokį kraštutinumą pasiekia religinis damų užsidegimas.

Vienas žmogus, kuris nebuvo krikštytas, geraširdis anabaptistas[12], vardu Žakas, matė, kaip žiauriai ir gėdin-

---

[11] Šis oratorius... – protestantų kunigas.

[12] Anabaptistai – krikščionių sekta, reformacijos laikais išplitusi Vokietijoje ir Olandijoje. Anabaptistai nepripažino jokios valdžios, bažnytinių apeigų, vaikų krikšto ir propagavo turtų bendrumą.

gai pasielgta su vienu jo broliu, su dvikoju, beplunksniu padaru, turinčiu sielą[13]. Jis parsivedė jį namo, apvalė, davė jam duonos ir alaus, padovanojo du florinus ir net norėjo jį išmokyti austi savo verslamonėje persiškas medžiagas, kurios gaminamos Olandijoje. Kandidas, beveik pulda-mas prieš jį ant kelių, sušuko:

– Mokytojas Panglosas gerai sakydavo, kad šiame pasaulyje viskas yra kuo puikiausia, nes aš nepalyginamai daugiau esu sujaudintas jūsų nepaprasto taurumo negu to pono su juodu apsiaustu ir jo žmonos žiaurumo.

Kitą dieną bevaikščiodamas jis susitiko elgetą, visą išbertą spuogų, užgesusiom akim, išopėjusia nosim, perkreipta burna su pajuodusiais dantimis, kalbantį gerkliniu balsu; jį kamavo smarkus kosulys, ir atsikrenkštęs jis kiekvieną sykį išspjaudavo po dantį.

KETVIRTAS SKYRIUS

Kaip Kandidas susitiko savo buvusį filosofijos mokytoją daktarą Panglosą ir kas po to atsitiko

Ne tiek iš pasibaisėjimo, kiek iš užuojautos Kandidas šiam baisiam elgetai atidavė tuos du florinus, kuriuos buvo gavęs iš dorojo anabaptisto Žako. Šmėkla atidžiai į jį pasižiūrėjo, apsiverkė ir puolė jam ant kaklo. Kandidas išsigandęs pasitraukė atbulas.

---

[13] Platono apibrėžimas.

– Aiman! – tarė nelaimingasis kitam nelaimingajam. – Argi jūs nebepažįstate savo brangiojo Pangloso?

– Ką aš girdžiu? Argi tai jūs, brangusis mokytojau! Kaip jūs atsidūrėte tokioje baisioje būklėje! Kokia gi nelaimė jus ištiko? Kodėl jūs nebe gražiausioje iš visų pilių? Kas atsitiko panelei Kunigundai, perlų perlui, tobuliausiam gamtos kūriniui?

– Aš nebeturiu jėgų, – tarė Panglosas.

Kandidas tuojau jį nusivedė į anabaptisto tvartą ir ten davė jam gabalėlį duonos.

Panglosui atsigavus, vėl paklausė:

– Tai kaip Kunigunda?

– Ji mirė, – atsakė anas.

Sulig tais žodžiais Kandidas apalpo; draugas jį atgaivino šlakeliu prasto acto, kurio atsitiktinai rado tvarte. Kandidas atvėrė akis.

– Kunigunda mirė! Ak, geriausias iš visų pasaulių, kur tu? Betgi kokia liga ji mirė? Gal nuo to, kad matė, kaip jos tėvas mane išspyrė iš gražiosios pilies?

– Ne, – atsakė Panglosas, – bulgarų kariai perskrodė jai pilvą, prieš tai ją prievartavę tiek, kiek tik įmanė. Jie perskėlė ponui baronui galvą, kai šis norėjo ją apginti; ponia baronienė sukapota į gabalus; su vargšu mano auklėtiniu buvo pasielgta panašiai kaip su jo seseria; o pilies neliko akmens ant akmens – nei daržinės, nei avies, nei anties, nei medelio; bet už mus buvo gerai atkeršyta: avarai lygiai tą pat padarė gretimoje baronijoje, kuri priklausė bulgarų didikui.

Išgirdęs tą pasakojimą, Kandidas vėl apalpo, bet, atgavęs sąmonę ir išsakęs visa, ką turėjo pasakyti, ėmė teirautis

apie priežastis, pasekmes ir pakankamą pagrindą, įstūmusį Panglosą į tokią baisią būklę.

– Aiman, – tarė šis, – tai buvo meilė; meilė, žmonių giminės guodėja, pasaulio palaikytoja, visų gyvų būtybių siela, švelnioji meilė.

– Aiman, – tarė Kandidas, – aš pažinau ją, tą meilę, tą širdžių valdovę, tą mūsų sielos sielą; iš jos aš sulaukiau tik vieno pabučiavimo ir dvidešimties spyrių į užpakalį. Kaip tokia graži priežastis galėjo jums sukelti tokias bjaurias pasekmes?

Panglosas šitaip atsakė:

– O mano brangusis Kandidai! Jūs pažinote Paketę, dailiąją mūsų šviesiosios baronienės kambarinę; jos glėbyje aš patyriau rojaus džiaugsmus, užtraukusius man šias pragaro kančias, kurios, kaip matote, mane niokoja; ji buvo apsikrėtusi, gal jau ir mirė nuo to. Šitą dovaną Paketė gavo iš didžiai mokyto pranciškono, kuris atsekė tos dovanos šaltinį: jis pats ją gavo iš vienos senos grafienės, toji – iš kavalerijos kapitono, tasai – iš vienos markizės, toji – iš pažo, šis – iš vieno jėzuito, kuris, dar būdamas novicu, betarpiškai ją buvo gavęs iš vieno Kristupo Kolumbo bendrakelionio. O aš jos niekam neperduosiu, nes jau mirštu.

– O Panglosai! – sušuko Kandidas. – Kokia keista genealogija! Ar tik ne velnias yra jos pradininkas?

– Ne, – atsakė tasai didis žmogus. – Tai buvo neišvengiamas, tiesiog būtinas dalykas geriausiame iš visų pasaulių, nes jei Kolumbas vienoje Amerikos saloje nebūtų susigriebęs tos ligos, užnuodijančios veisimosi šaltinį,

dažnai netgi kliudančios daugintis ir aiškiai priešingos didžiajam gamtos tikslui, – mes neturėtume nei šokolado, nei košenilio; reikia dar pridurti, kad iki šiai dienai toji liga mūsų kontinente yra mums būdinga, kaip ir vaidai. Turkai, indai, persai, kinai, siamiečiai, japonai jos dar nepažįsta, bet yra pakankamas pagrindas ir jiems su ja susipažinti po keleto amžių. O tuo tarpu ji nuostabiai išplito tarp mūsų, ypač tose didelėse kariuomenėse, sudarytose iš dorų, gerai išauklėtų samdinių, kurie sprendžia valstybių likimą; kai trisdešimt tūkstančių vyrų kaunasi su tokio pat didumo kariuomene, galima užtikrinti, kad kiekvienoje pusėje yra po dvidešimt tūkstančių sifilitikų.

– Nuostabus dalykas, – tarė Kandidas. – Bet jums reikia pasigydyti.

– O kaip aš gydysiuos? – tarė Panglosas. – Neturiu nė sū, bičiuli, o visame žemės rutulyje niekas nei kraujo tau nuleis, nei išklizmuos, jei neužmokėsi arba jei kas kitas už tave neužmokės.

Išgirdęs tuos žodžius, Kandidas ryžosi veikti; jis nuėjo pas savo gailestingąjį anabaptistą Žaką, puolė jam po kojų ir taip jaudinančiai pavaizdavo savo draugo būklę, jog gerasis žmogus nesvyruodamas priglaudė daktarą Panglosą; jis pagydė jį savo lėšomis. Panglosas per tą gydymą neteko tik vienos akies ir vienos ausies. Jis gražiai rašė ir gerai mokėjo aritmetiką. Anabaptistas Žakas padarė jį savo sąskaitininku. Po poros mėnesių jam teko vykti prekybos reikalais į Lisaboną, ir jis pasiėmė į savo laivą abu filosofus. Panglosas jam išaiškino, kad viskas pasaulyje yra kuo puikiausia. Bet Žakas manė kitaip.

– Matyt, – kalbėjo jis, – žmonės truputį iškreipė prigimtį, nes jie nėra gimę vilkais, o tik pasidarę. Dievas jiems nedavė nei patrankų, šaudančių dvidešimt keturių svarų sviediniais, nei durtuvų, jie patys pasigamino ir durtuvus, ir patrankas, kad galėtų vieni kitus naikinti. Prie to dar galima pridurti ir bankrutavimus, ir teismus, kurie užgrobia bankrotų turtą, kad jis netektų kreditoriams.

– Visa tai būtina, – atkirto vienakis daktaras. – Atskiros nelaimės sudaro bendrą gėrį; taigi juo daugiau atskirų nelaimių, juo visuma yra geresnė.

Taip jam besamprotaujant, apsiniaukė, papūtė vėjai iš visų keturių pasaulio šalių, ir laivą netoli Lisabonos uosto užklupo baisiausia audra.

PENKTAS SKYRIUS

Audra, laivo paskendimas, žemės drebėjimas ir kas nutiko daktarui Panglosui, Kandidui ir anabaptistui Žakui

Pusė keleivių nusilpo, nusikamavo baisiausiai nuo laivo supimo, kuris gadina nervus ir nuotaiką žmonėms, blaškomiems į visas šalis, neturėjo jėgų net jaudintis dėl pavojaus. Kita pusė keleivių šaukė ir meldėsi; burės buvo sudraskytos, stiebai sulaužyti, laivas prakiuro. Darbavosi, kas tik išmanė, be jokio sutarimo, be vadovavimo. Anabaptistas truputį padėjo laivą valdyti; jis buvo ant viršutinės blikties; kažkoks įsiutęs jūreivis smogė jam iš peties

ir partrenkė ant grindų; bet, per smarkiai užsimojęs, pats taip susvirduliavo, jog išlėkė iš laivo žemyn galva ir pakibo ant sulaužyto stiebo. Gerasis Žakas puolė jo gelbėti, padėjo įlipti į laivą, tačiau besistengdamas ir pats įkrito į jūrą, o išgelbėtasis jūreivis leido jam žūti, net nesiteikęs į jį žvilgtelėti. Kandidas priėjęs pamatė, kaip jo geradarys vieną akimirką pasirodė vandens paviršiuje ir paskui amžinai dingo bangose. Jis norėjo pulti paskui Žaką į jūrą, bet filosofas Panglosas jį sulaikė įrodinėdamas, kad Lisabonos uostas tam tik ir buvo įkurtas, kad tasai anabaptistas jame prigertų. Kol jis įrodinėjo *a priori*, laivas nuskendo, ir visi žuvo, išliko tik Panglosas, Kandidas ir tas žiaurus jūreivis, kuris paskandino dorybingąjį anabaptistą; niekšas laimingai išplaukė į krantą, kur ir Panglosas su Kandidu buvo išmesti ant lentos.

Truputį atsipeikėję, jie patraukė Lisabonos link; jiems buvo likę šiek tiek pinigų, ir, išsigelbėję nuo audros, jie tikėjosi išsigelbėti ir nuo bado.

Vos tik jie įžengė į miestą, verkdami savo geradario, staiga pajuto drebant po kojomis žemę[14]. Jūra kunkuliuodama užliejo uostą ir sudaužė laivus, kurie buvo išmetę čia inkarus. Ugnies ir pelenų sūkuriuose dingo gatvės ir aikštės; namai griuvo, stogai krito ant pamatų, pamatai biro į dulkes. Trisdešimt tūkstančių visokio amžiaus ir abiejų lyčių gyventojų žuvo griuvėsiuose. Jūreivis švilpaudamas ir keikdamasis kalbėjo:

---

[14] Kalbama apie Lisabonos žemės drebėjimą 1755 m. lapkričio 1d., per kurį buvo sugriautas trečdalis miesto ir žuvo apie 15 000 žmonių.

– Čia bus galima šį tą laimėti.

– Koks galėtų būti pakankamas pagrindas šitam reiškiniui? – samprotavo Panglosas.

– Atėjo pasaulio galas! – sušuko Kandidas.

Jūreivis tučtuojau, nepaisydamas mirties pavojaus, puolė į griuvėsius ieškoti pinigų. Radęs pasigriebė, nusigėrė, o prasipagiriojęs susirado namų griuvėsiuose tarp mirštančiųjų ir mirusiųjų sukalbamą merginą ir nupirko jos palankumą. Panglosas jį tuo tarpu truktelėjo už rankovės.

– Bičiuli, – tarė jis, – tas negerai, jūs nukrypote nuo visuotinio proto, jūs blogai leidžiate laiką.

– Po perkūnais, – atsakė šis. – Aš esu jūreivis, gimęs Batavijoje[15], aš keturis kartus buvau išlipęs japonų žemėje ir keturis kartus mindžiojau kryžių[16]; kaip tik man ir klausytis apie tavo visuotinį protą!

Akmenų šūsnis partrenkė Kandidą. Jis gulėjo paslikas gatvėje, užverstas griuvėsiais. Tarė Panglosui:

– Aiman! Gauk kur nors truputį vyno ir aliejaus – aš mirštu.

– Bet šitoks žemės drebėjimas nėra naujas dalykas, – atsakė Panglosas: – praeitais metais Amerikoje Limos miestas patyrė tokį pat sukrėtimą; tos pačios priežastys, tos pačios pasekmės; tikriausiai po žeme yra sieros telkinys nuo Limos iki Lisabonos.

---

[15] Batavija – Indonezijos miestas (dab. Džakarta), buvusios olandų kolonijos centras.

[16] Olandų jūrininkai ir pirkliai, prasiskverbę į Japoniją, kuri europiečiams buvo uždaryta iki XIX a. vidurio, turėdavo viešai išsižadėti krikščionybės.

– Labai galimas dalykas, – atsakė Kandidas, – bet, dėl dievo meilės, truputį aliejaus ir vyno!

– Kaipgi „labai galimas dalykas"? – atkirto filosofas. – Man šis dalykas jau įrodytas.

Kandidas neteko sąmonės, ir Panglosas atnešė vandens iš netoli esančio fontano.

Kitą dieną, klaidžiodami tarp griuvėsių, jie rado truputį maisto ir šiek tiek pasistiprino. Paskui, kaip ir visi kiti, padėjo gyventojams, išvengusiems mirties. Keletas jų išgelbėtų piliečių pavaišino juos pietumis, kokiais tik buvo galima pavaišinti tokioje nelaimėje. Žinia, visi valgė liūdni; svečiai savo duoną laistė ašaromis, bet Panglosas juos guodė tikindamas, kad kitaip nė negalėjo būti.

– Mat, – kalbėjo jisai, – viskas yra taip, kad geriau ir būti negali: jei Lisabonoje yra ugnikalnis, jis negali būti kitoje vietoje, nes neįmanoma, kad daiktai nebūtų ten, kur jie yra, nes viskas yra gera.

Nedidelis, tamsaus gymio žmogelis, artimas inkvizicijai, kuris sėdėjo šalia Pangloso, mandagiai tarė:

– Matyt, ponas netiki gimtąja nuodėme: nes jei viskas yra puiku, negalėjo būti nei nupuolimo, nei bausmės.

– Jūsų ekscelenciją labai nuolankiai prašau man atleisti, – atsakė dar mandagiau Panglosas, – nes žmogaus nupuolimas ir jo prakeikimas neišvengiamai turėjo įvykti geriausiame iš galimų pasaulių.

– Vadinasi, ponas netiki laisve? – paklausė artimas inkvizicijai žmogus.

– Jūsų ekscelencija, atleiskite man, – tarė Panglosas, – laisvė gali egzistuoti drauge su absoliučia būtinybe, nes

yra neišvengiama, kad mes būtume laisvi, nes pagaliau priežastingumo sąlygojama valia...

Panglosui nesuskubus užbaigti sakinio, artimas inkvizicijai žmogus galvos linktelėjimu davė ženklą tarnui, ir tas jam įpylė vyno, vadinamo „portu“, arba „oportu“.

ŠEŠTAS SKYRIUS

Kaip buvo įvykdytas puikus autodafe žemės drebėjimams sukliudyti ir kaip Kandidas buvo nuplaktas

Po žemės drebėjimo, kuris sugriovė tris ketvirtadalius Lisabonos, šalies išminčiai nulėmė, kad geriausias būdas apsaugoti miestą nuo visiško sunaikinimo – tai surengti liaudžiai puikų autodafe.[17] Koimbros universitetas nusprendė, kad iškilmingas keleto žmonių sudeginimas lėtoje ugnyje yra tikra priemonė žemės drebėjimui sustabdyti.

Ta dingstimi buvo sučiuptas vienas biskajietis, kaltinamas tuo, kad vedė savo kūmą, ir du portugalai, kurie, prieš valgydami viščiuką, nulupo nuo jo riebalus. Po pietų buvo sulaikytas daktaras Panglosas ir jo mokinys Kandidas, vienas už tai, kad kalbėjo, kitas – kad palankiai klausėsi; abu juos nuvedė į nepaprastai šaltus atskirus kambarius, kuriuose saulė niekad niekam nekliudė. Po

[17] Netrukus po žemės drebėjimo, 1756 m. birželio 20 d., Lisabonoje iš tikrųjų buvo surengtas didelis autodafe, kurį Voltaire mini ir savo veikale „Liudviko XV amžiaus istorija“.

savaitės abu juos apvilko *san-benito*[18], o jų galvas papuošė popierinėmis mitromis. Ant Kandido mitros ir *san-benito* buvo nupiešti apversti liepsnos liežuviai ir velniai be uodegų ir be nagų; Pangloso velniai buvo su uodegomis ir aštriais nagais, o liepsnos liežuviai kilo aukštyn. Šitaip aprengti, jie ėjo procesijoje ir išklausė labai graudingą pamokslą, lydimą gražaus choro giedojimo. Kandidas buvo nuplaktas rykštėmis į giesmės taktą, biskajietis ir tuodu, kur nenorėjo valgyti riebalų, sudeginti, o Panglosas pakartas, nors tokio papročio ir nebuvo. Tą pačią dieną žemė vėl ėmė drebėti, siaubingai dundėdama.

Persigandęs, pritrenktas, sumišęs, visas kruvinas, visas drebėdamas, Kandidas mąstė sau vienas: „Jei šis pasaulis yra geriausias iš galimų pasaulių, tai kokie gi tie kiti pasauliai? Kad mane nuplakė – tiek to, plakė mane ir bulgarai, bet, brangusis mano Panglosai, didysis filosofe, ar reikėjo man jus pamatyti pakartą, ir nežinia už ką! O mano brangusis anabaptiste, geriausias iš visų žmonių, argi jums reikėjo prigerti uoste? O panele Kunigunda, perlų perle, argi reikėjo, kad jums būtų perskrostas pilvas?

Kai Kandidas, pamokytas, išplaktas, gavęs nuodėmių atleidimą ir palaimintas, vos laikydamasis ant kojų, ėjo namo, prie jo prisiartino viena senelė ir tarė:

– Pakelk galvą, sūnau, ir eik paskui mane.

---

[18] San-benito – geltonos spalvos apvalkalas, skirtas tiems, kuriuos inkvizicija nuteisdavo sudeginti.

SEPTINTAS SKYRIUS

Kaip senelė rūpinosi Kandidu ir kaip jis surado tą, kurią mylėjo

Kandidas galvos nepakėlė, bet nusekė paskui senelę į jos lūšną; ji davė jam puoduką tepalo kūnui išsitrinti, paliko valgio ir gėrimo, parodė mažutę, bet ganėtinai švarią lovą. Šalia lovos buvo padėti drabužiai.

– Valgykite, gerkite ir miegokite, – tarė ji. – Tesaugo jus Atošos dievo motina[19], šventas Antanas Padujietis ir šventas Jokūbas Komposteliškis; aš ateisiu rytoj.

Vis dar stebėdamasis tuo, ką buvo matęs ir ką iškentėjęs, o dar daugiau senelės gailestingumu, Kandidas norėjo jai pabučiuoti ranką.

– Ne man reikia bučiuoti ranką, – tarė senelė. – Ryt aš ir vėl ateisiu. Išsitrinkite tepalu, valgykite ir miegokite.

Kad ir patyręs tiek nelaimių, Kandidas pavalgė ir užmigo. Rytojaus dieną senelė jam atnešė pusryčius, apžiūrėjo nugarą ir ištepė ją kitonišku tepalu. Paskui atnešė pietus; pavakare – vakarienę. Tą pat ji darė ir kitą dieną.

– Kas jūs esate? – nuolat klausinėjo ją Kandidas. – Kas įkvėpė jums tiek gerumo? Kaip aš galiu jums atsidėkoti?

Geroji moteris nieko neatsakinėjo; vakare ji vėl atėjo, bet vakarienės neatnešė.

– Eikite su manim, – tarė ji, – ir nieko nekalbėkite.

Jinai paėmė jį už parankės ir išsivedė; nužengę apie ketvirtį mylios už miesto, juodu priėjo vienišą rūmą, apsuptą

---

[19] „Verkianti" medinė dievo motinos statula Madride.

sodų ir kanalų. Senelė pasibeldė į mažas dureles. Jos atsidarė, ir slaptais laiptais ji užvedė Kandidą į paauksuotą kambarėlį, pasodino į brokato kanapą, uždarė duris ir išėjo. Kandidas tarėsi sapnuojąs. Visas jo gyvenimas atrodė jam kraupus sapnas, o ši valandėlė – malonus sapnas.

Senelė tuoj sugrįžo; ji vedė, vos išlaikydama, drebančią moterį, didingo stoto, spindinčią brangakmeniais ir prisidengusią šydu.

– Nuimkite šydą, – tarė senelė Kandidui.

Jaunuolis prisiartino ir droviai pakėlė šydą. Kokia akimirka! Kokia staigmena! Negi jis mato panelę Kunigundą? Ir iš tikro jis matė ją, tai buvo ji. Kandidas neteko jėgų, negalėjo ištarti nė žodžio; jis krito prie jos kojų. Kunigunda krito ant kanapos. Senelė juos abu apipurkštė spirituotu vandeniu. Juodu atsigavo, ėmė kalbėtis. Iš pradžių tai buvo tik pakriki žodžiai, klausimai ir atsakymai iš abiejų pusių, atodūsiai, ašaros, šūkčiojimai. Senelė patarė jiems laikytis tyliau ir paliko juos vienus.

– Ką, argi tai jūs? – klausė Kandidas. – Jūs gyva? Aš jus suradau Portugalijoje! Tai jūs nebuvote išprievartauta? Jums neperskrodė pilvo, kaip man sakė filosofas Panglosas?

– Taip ir buvo, – atsakė gražioji Kunigunda, – bet ne visada tos dvi nelaimės neša mirtį.

– Bet juk jūsų tėvas ir motina nužudyti?

– Deja, tai tikra tiesa, – tarė verkdama Kunigunda.

– O jūsų brolis?

– Mano brolis taip pat nužudytas.

– O kodėl jūs Portugalijoje? Ir kaip sužinojote, kad aš čia, ir kokiu keistu būdu pasirūpinote, kad būčiau atvestas į šiuos namus?

– Aš jums viską papasakosiu, – tarė ji, – bet iš pradžių noriu sužinoti, kas nutiko jums po to nekalto pabučiavimo, kurį man padovanojote, ir po tų spyrių, kuriuos gavote.

Kandidas su didžia pagarba paklusо. Nors ir buvo sutrikęs, nors jo nusilpęs balsas drebėjo, nors jam dar skaudėjo nugarą, jis kuo nuoširdžiausiai jai papasakojo viską, ką buvo patyręs, kai juodu išsiskyrė. Kunigunda kėlė akis į dangų ir liejo ašaras dėl gerojo anabaptisto ir Pangloso mirties. Ir štai ką ji paskui papasakojo Kandidui, kuris gaudė kiekvieną jos žodį ir ryte ją rijo akimis.

AŠTUNTAS SKYRIUS

Kunigundos istorija

– Kai aš gulėjau savo lovoje, kietai įmigusi, dangus teikėsi į gražiąją mūsų Tunder-ten-tronko pilį atsiųsti bulgarus. Jie nužudė mano tėvą ir mano brolį, o motiną sukapojo į gabalėlius. Vienas didžiulis bulgaras, šešeto pėdų aukščio, pamatęs, kad aš nuo to vaizdo netekau sąmonės, puolė manęs prievartauti; tada aš atsipeikėjau, šaukiau, gyniausi, kandžiojau, draskiausi, norėjau tam didžiuliam bulgarui išbadyti akis, nežinodama, kad visa, kas dėjosi tėvo pilyje, buvo įprastas dalykas. Tas galvijas smogė peiliu man į kairį šoną, randas ten ir po šiai dienai tebėra.

– O, tikiuosi jį pamatyti, – tarė naivusis Kandidas.

– Jūs jį pamatysite, – atsakė Kunigunda, – bet aš pasakoju toliau.

– Pasakokite, – tarė Kandidas.

Ji kalbėjo toliau:

– Įėjo bulgarų kapitonas, pamatė mane visą kruviną, bet kareivis nė nepasijudino. Kapitonas įsiuto, kad tas galvijas neparodė jam pagarbos, ir nudėjo jį ant manęs. Paskui liepė aprišti mano žaizdas ir nusivedė mane kaip karo belaisvę į štabą. Aš skalbiau jam marškinius, kurių jis nedaug teturėjo, viriau valgį. Reikia prisipažinti, aš jam atrodžiau labai graži; negalėčiau paneigti, kad jis buvo dailiai nuaugęs, kad jo oda buvo švelni ir balta; bet jis buvo nedidelio proto ir neturėjo filosofinio išsilavinimo: iškart matei, kad jis nėra buvęs daktaro Pangloso mokiniu. Po trejeto mėnesių, kai jis išleido visus savo pinigus ir kai aš jam nusibodau, jis mane pardavė žydui, vardu donui Isacharui, kuris prekiavo Olandijoje ir Portugalijoje ir aistringai mėgo moteris. Tasai žydas labai prie manęs prisirišo, bet laimėti manęs negalėjo; aš jam priešinausi smarkiau negu bulgarų kareiviui: garbinga moteris gali kartą būti išprievartauta, bet jos dorovingumas nuo to tik sustiprėja. Norėdamas mane prisijaukinti, žydas mane apgyvendino šitoje viloje, kurią jūs matote. Iki šiol maniau, kad pasaulyje nėra nieko gražesnio kaip Tunder-ten-tronko pilis, bet matau, jog klydau.

Kartą per mišias mane pastebėjo didysis inkvizitorius. Jis ilgai į mane žiūrėjo ir liepė man pranešti, kad nori su manim pasikalbėti vienu slaptu reikalu. Mane

nuvedė į jo rūmus; aš papasakojau jam apie savo kilmę; jis man išaiškino, kaip yra žema mano kilmės asmeniui priklausyti izraeliečiui. Donui Isacharui buvo pasiūlyta perleisti mane monsinjorui. Donas Isacharas, karaliaus bankininkas ir įtakingas žmogus, nenorėjo nusileisti. Inkvizitorius jam pagrasino autodafe. Pagaliau mano žydas įgąsdintas sutarė su juo, kad šie namai ir aš priklausysiu jiems abiem: žydui – pirmadieniais, trečiadieniais ir šeštadieniais, o inkvizitoriui – visom kitom savaitės dienom. Jau pusė metų, kai galioja ši sutartis. Neapsieina jie ir be vaidų; dažnai ginčijasi, kam priklauso naktis iš šeštadienio į sekmadienį – Senajam ar Naujajam testamentui. O aš iki šiol priešinausi abiem. Ir manau, kad tik dėl to vis dar esu mylima.

Pagaliau, norėdamas nukreipti žemės drebėjimus ir įgąsdinti doną Isacharą, monsinjoras inkvizitorius sumanė iškilmingai atšvęsti autodafe. Jis suteikė man garbę, pakviesdamas į ją ir mane. Man buvo paskirta labai gera vieta. Po mišių, prieš prasidedant egzekucijai, ponioms buvo nešiojami gaivinamieji gėrimai. Mane iš tikrųjų pagavo siaubas, kai pamačiau degant abu žydus ir tą dorą biskajietį, kuris buvo vedęs savo kūmą. Bet kaip aš nustebau, kaip persigandau ir susijaudinau, kai pamačiau apvilktą *san-benito* ir su mitra ant galvos žmogų, panašų į Panglosą! Aš tryniausi akis, žiūrėjau atidžiai ir mačiau, kaip jį pakorė. Man pasidarė silpna. Vos tik atsigavusi, išvydau jus, nuogai išrengtą; tai buvo man siaubo, apstulbimo, skausmo ir nusivylimo viršūnė. Pasakysiu jums tikrą tiesą, kad jūsų oda yra dar baltesnė ir skaistesnė

negu manojo bulgaro kapitono. Tasai vaizdas dar labiau įaudrino mane deginančius jausmus. Aš surikau, norėjau pasakyti: „Sustokit, barbarai!“ Bet netekau žado. O ir ką būtų padėjęs mano riksmas! Kai jus smarkiai nuplakė, aš ėmiau galvoti: „Kaip galėjo atsitikti, kad mielasis Kandidas ir išmintingasis Panglosas atsidūrė Lisabonoje, vienas – kad gautų šimtą rykščių, o kitas – kad būtų pakartas, įsakius monsinjorui inkvizitoriui, kurio aš esu mylimoji? Vadinasi, Panglosas mane žiauriai suklaidino sakydamas, kad viskas šiame pasaulyje yra labai gera.

Susijaudinusi, sumišusi, čia niršdama, čia alpėdama iš silpnumo, aš minėjau nužudytą tėvą, motiną, brolį, bjauraus bulgarų kareivio smurtą, peilio smūgį, savo vergiją, man tekusią virėjos tarnybą, bulgarų kapitoną, bjaurųjį doną Isacharą, šlykštųjį inkvizitorių, daktaro Pangloso pakorimą, didingąjį *Miserere*, giedamą choro tuo metu, kai jus plakė; ir ypač pabučiavimą ten, už paravano, tą dieną, kai aš jus mačiau paskutinį kartą. Aš garbinau dievą, kuris po tokios daugybės išbandymų jus atvedė pas mane. Aš liepiau senelei jumis pasirūpinti ir jus atvesti čia, kai tik bus galima. Ji puikiai atliko savo uždavinį. Man be galo malonu jus matyti, jūsų klausytis, su jumis kalbėtis. Jūs turbūt baisiai išalkęs; ir aš labai noriu valgyti, tad pirmiausia pavakarieniausime.

Ir štai juodu sėdo prie stalo, o po vakarienės vėl perėjo ant minėtos gražiosios kanapos. Jiedviem besišnekučiuojant, pasirodė donas Isacharas, vienas šių namų šeimininkų. Jis atėjo pasinaudoti savo teisėmis ir išsakyti savo karštos meilės.

DEVINTAS SKYRIUS

Kas nutiko Kunigundai, Kandidui, didžiajam inkvizitoriui ir žydui

Tasai Isacharas buvo pikčiausias žydas iš visų, gyvenusių Izraelyje nuo Babilonijos nelaisvės laikų[20].

– Kaip? – sušuko jis. – Dar maža tau, kale Galilėjos, pono inkvizitoriaus? Dar ir su šituo niekšu man reikės dalintis?

Sulig tais žodžiais jis išsitraukė ilgą durklą, kurį visados nešiojosi, ir, nemanydamas, kad jo priešininkas gali turėti ginklą, puolė Kandidą. Bet mūsų šaunusis vestfalietis kartu su drabužiais buvo gavęs iš senelės ir puikią špagą. Nors jis buvo ir labai švelnaus būdo, tačiau išsitraukė špagą ir akimirksniu paklojo izraelietį ant žemės, prie gražiosios Kunigundos kojų.

– Panele švenčiausioji! – sušuko ji. – Kas dabar mums bus? Pas mane nužudytas žmogus! Jei čia pasirodytų teisėjai, mes žuvę.

– Jei Panglosas nebūtų pakartas, – tarė Kandidas, – jis šioje nelaimėje mums duotų gerą patarimą, nes buvo didis filosofas. Kadangi jo nėra, pasitarkime su senele.

Toji labai išmintinga moteris jau buvo bedėstanti savo nuomonę, tik staiga atsidarė kitos mažos durelės. Buvo pirma valanda nakties – sekmadienio pradžia. Ši diena pri-

[20] Nuo Babilonijos nelaisvės laikų. – 586 m. pr. m. e. Babilonijos karalius Nabuchodonosaras II užėmė Jeruzalę ir išsivarė į nelaisvę daug žydų.

klausė monsinjorui inkvizitoriui. Jis įėjo ir pamatė nuplaktąjį Kandidą su špaga rankoje, negyvėlį, pasliką ant grindų, persigandusią Kunigundą ir senelę, duodančią patarimus.

Štai kas tą valandėlę dėjosi Kandido sieloje ir kaip jis samprotavo: „Jei šis šventas žmogus ims šauktis pagalbos, jis mane, be abejo, lieps sudeginti; tą pat jis gali padaryti ir Kunigundai; jis mane be gailesčio nuplakdino; jis yra mano varžovas; jeigu jau pradėjau žudyti, nereikia svyruoti."

Tasai sprendimas buvo aiškus ir greitas, ir Kandidas, neduodamas laiko inkvizitoriui atsipeikėti iš nuostabos, jį kiaurai perdūrė ir nubloškė šalia žydo.

– Štai ir antrasis! – tarė Kunigunda. – Dabar jau mums nebėra atleidimo. Mes būsim ekskomunikuoti, atėjo mums paskutinioji. Kaip jūs, iš prigimties toks švelnus, per dvi minutes galėjote nužudyti žydą ir aukštą dvasininką?

– Gražioji mano, – atsakė Kandidas, – kai žmogus yra įsimylėjęs, pavydulingas ir inkvizicijos nuplaktas, tai nebesižino ką darąs.

Tada žodį tarė senelė:

– Tvarte yra trys Andalūzijos arkliai, ten pat ir balnai, ir kamanos. Šaunusis Kandidas tegu juos pabalnoja; ponia tepasiima savo pinigus ir briliantus; sėdame greitai ant arklių ir, nors aš galiu sėdėti tik viena užpakalio puse, jojame į Kadį. Oras kuo puikiausias, ir keliauti vėsią naktį – vienas malonumas.

Kandidas tuojau pabalnojo trejetą arklių. Kunigunda, senelė ir jisai nesustodami nulėkė trisdešimt mylių. Jiems

išjojus, į namus atvyko šventoji Hermandada[21]; monsinjorą palaidojo gražioje bažnyčioje, o žydą Isacharą išmetė į sąšlavyną.

Kandidas, Kunigunda ir senelė jau buvo mažame Avasenos miestelyje tarp Sjera Morenos kalnų. Smuklėje jie taip kalbėjosi.

DEŠIMTAS SKYRIUS

Kokie nelaimingi Kandidas, Kunigunda ir senelė atvyko į Kadį ir kaip jie sėdo į laivą

– Kas gi galėjo pavogti mano pinigus ir briliantus? – verkdama kalbėjo Kunigunda. – Iš ko mes dabar gyvensime? Ką daryti? Kur rasti inkvizitorių ir žydų, kurie vėl duotų pinigų ir briliantų?

– Aiman, – tarė senelė, – aš labai įtariu dvasiškąjį tėvą pranciškoną, kuris vakar Badachose nakvojo su mumis tame pačiame viešbutyje; dieve saugok mane nuo apkalbos, bet jis du kartus buvo įėjęs į mūsų kambarį ir iškeliavo gerokai anksčiau už mus.

– Aiman! – sušuko Kandidas. – Gerasis Panglosas dažnai man įrodinėdavo, kad žemės turtai priklauso visiems žmonėms, kad visi turi į juos lygią teisę. Pagal šiuos principus tasai pranciškonas, be abejo, turėjo bent kiek

---

21 Šventoji Hermandada – ispanų policija, įkurta XVI a. keliautojams nuo plėšikų saugoti. Voltaire'o laikais ji klaidingai buvo siejama su inkvizicija.

palikti ir mums kelionei. Argi jums jau nieko nebeliko, gražioji Kunigunda?

– Nė vieno maravedžio[22], – atsakė ji.

– Kas gi daryti? – tarė Kandidas.

– Parduokime vieną arklį, – tarė senelė, – mudvi su panele josim dvisėda, ir, nors galiu sėdėti tik ant vienos užpakalio pusės, kaip nors pasieksime Kadį.

Tame pačiame viešbutyje buvo apsistojęs benediktinų prioras, jis pigiai nupirko arklį. Kandidas, Kunigunda ir senelė per Luseną, Čilją, Lebriksą pagaliau atvyko į Kandį. Tuo metu ten buvo ruošiamas laivynas ir renkama kariuomenė pamokyti Paragvaujaus dvasiškiesiems tėvams jėzuitams[23], kurie buvo kaltinami sukurstę prieš Ispanijos ir Portugalijos karalius vieną savo ordą, gyvenančią netoli San Sakramento miesto. Kandidas, tarnavęs pas bulgarus, taip grakščiai, greitai, vikriai, drąsiai ir lengvai parodė mažos kariuomenės generolui karinius bulgarų pratimus, jog jam buvo pavesta vadovauti vienai pėstininkų kuopai. Štai jis jau kapitonas; jis sėdo į laivą su panele Kunigunda, senele, dviem tarnais ir dviem Andalūzijos arkliais, kurie anksčiau priklausė ponui didžiajam Portugalijos inkvizitoriui.

Per visą kelionę jie daug samprotavo apie vargšo Pangloso filosofiją.

---

[22] Maravedis – smulki varinė moneta.

[23] 1610 m. jėzuitai Pietų Amerikoje, ispanų Paragvajaus kolonijoje, buvo įkūrę savotišką teokratinę valstybę. 1756 m. Portugalija ir Ispanija surengė į Paragvajų karinę ekspediciją savo valdžiai sustiprinti.

– Mes vykstame į kitą pasaulį, – kalbėjo Kandidas. – Bent jau jame, be abejo, viskas yra gera, nes, reikia pripažinti, tai, kas dedasi mūsajame pasaulyje, teikia nemaža fizinių ir moralinių kančių.

– Aš jus myliu visa širdimi, – tarė Kunigunda, – bet ir dabar tebedrebu iš siaubo nuo to, ką mačiau ir ką patyriau.

– Viskas bus gerai, – atsakė Kandidas, – šio naujojo pasaulio net ir jūra geresnė už mūsiškės Europos jūrą; ji ramesnė, vėjai čia pastovesni. Tikriausiai Naujasis pasaulis yra geriausias iš galimų pasaulių.

– Duok dieve, – tarė Kunigunda, – bet aš taip baisiai nelaiminga buvau savajame pasaulyje, jog mano širdis beveik nebegali turėti vilties.

– Jūs skundžiatės, – tarė senelė. – Deja, jūs nesate patyrę tokių nelaimių kaip aš.

Kunigunda vos susilaikė neprasijuokusi: jai atrodė, kad ta moterėlė labai juokinga: sakosi esanti nelaimingesnė už ją.

– Deja, mano miela, – tarė ji senelei, – jei jūsų neišniekino du bulgarai, jei negavote dviejų peilio smūgių į pilvą, jei nebuvo sugriautos dvi jūsų pilys, jei jūsų akyse nebuvo nužudytos dvi motinos ir du tėvai, jei nematėte, kaip autodafe buvo nuplakti du jūsų mylimieji, nemanau, kad galėtumėte mane pralenkti; pridurkite dar, kad esu septyniasdešimt antros kartos baronaitė ir kad buvau virėja.

– Panele, – atsakė senoji, – jūs nežinote mano kilmės; o jei parodyčiau jums savo užpakalį, jūs taip nekalbėtumėte ir pakeistumėte savo nuomonę.

Tie žodžiai Kunigundai ir Kandidui sukėlė nepaprastą smalsumą. Senelė jiems štai ką papasakojo.

VIENUOLIKTAS SKYRIUS

Senelės istorija

– Ne visados mano akys buvo užtinusios ir paraudusiais vokais, ne visados mano nosis siekė smakrą ir ne visados aš buvau tarnaitė. Esu popiežiaus Urbono X[*24] ir Palestrinos kunigaikštienės duktė. Iki keturiolikos metų buvau auklėjama tokiuose rūmuose, kuriems nė viena jūsų vokiečių baronų pilis netiktų būti nė arklide; viena mano suknelė buvo brangesnė už visas Vestfalijos prašmatnybes. Graži, grakšti, talentinga, aš augau apsupta malonumų, pagarbos ir vilčių; aš jau turėjau garbintojų, mano krūtinė formavosi, ir kokia krūtinė! Balta, standi, daili kaip Medičių Veneros. O kokios akys! Kokios blakstienos! Kokie juodi antakiai! Kokia ugnis degė mano vyzdžiuose! Ji temdė žvaigždžių žibėjimą, kaip man tvirtindavo mūsų poetai. Mane aprengiančias ir nurengiančias moteris pagaudavo ekstazė, kai jos į mane žiūrėdavo iš priešakio ir iš užpakalio, o visi vyrai būtų norėję būti jų vietoje.

---

* Atkreipkite dėmesį į nepaprastą autoriaus santūrumą: iki šiol popiežiaus Urbono X nebuvo. Autorius nesiryžta priskirti neteisėto vaiko kuriam nors žinomam popiežiui. Koks apdairumas! Koks jausmų delikatumas!

[24] Popiežiaus Urbono nebuvo... – Paskutinis popiežius tokiu vardu buvo Urbonas VIII (1623–1644).

Aš buvau sužadėta su valdančiuoju Masa Kararos kunigaikščiu. Ir dar kokiu kunigaikščiu! Jis buvo toks pat gražus kaip ir aš, perdėm švelnus ir malonus, visus stebino protu ir liepsnojo meile. Aš jį mylėjau, kaip gali mylėti mergina pirmąsyk gyvenime, karštai jį dievinau. Vestuvės buvo jau parengtos su visa iškilme ir negirdėtu prašmatnumu. Kasdien šventės, karuselės, opera bufa; visa Italija kūrė man sonetus, kurių nė vieno nebuvo pakenčiamo. Kai mano laimės valandėlė buvo jau čia pat, viena sena markizė, buvusi mano kunigaikščio meilužė, pasikvietė jį išgerti šokolado. Nepraėjo nė dvi valandos, ir jis mirė baisiose kančiose. Bet tai dar menkniekis. Mano motina, labai nusiminusi, nors, žinoma, liūdėjo mažiau negu aš, sumanė kuriam laikui pasitraukti iš tokios pragaištingos vietos. Ji turėjo labai gražų dvarą prie Gajetos; mes sėdome į galerą, žibančią auksu kaip Romos šv. Petro bazilikos altorius. Bet štai mus prisivijo vienas Salės[25] korsaras ir abordažu paėmė mūsų galerą; mūsų kariai gynėsi taip, kaip ginasi popiežiaus kareiviai: visi puolė ant kelių ir metė ginklus, maldaudami korsarą nuodėmių atleidimo *in articulo mortis*[26].

Tučtuojau juos išrengė nuogai kaip beždžiones, ir mano motiną taip pat, ir mūsų rūmų damas, ir mane. Tiesiog nuostabu, kaip vikriai tie ponai nurenginėja; bet aš dar labiau stebėjausi, kad jie visiems kaišiojo pirštus ton vieton, kur mes, moterys, paprastai leidžiam kišti tik

[25] Salė – Maroko miestas.

[26] Nuodėmių atleidimas in articulo mortis – priešmirtinis nuodėmių atleidimas.

klizmos antgalį. Ši ceremonija man pasirodė labai keista: viskuo stebiesi, kol nesi pabuvęs užsieny. Netrukus aš sužinojau, kad taip tikrinama, ar mes ten nepaslėpėm briliantų. Šito papročio nuo amžių laikosi visos kultūringos tautos, kurios verčiasi jūrų prekyba. Sužinojau, kad dievobaimingieji Maltos riteriai[27] taip darydavo, paėmę nelaisvėn turkus ir turkes; tai tarptautinės teisės įstatymas, niekad niekieno neginčytas.

Nepasakosiu, kad sunku buvo jaunai kunigaikštytei, kai ją kaip vergę gabeno drauge su motina į Maroką. Jūs suprantate, ką mes patyrėme korsaro laive. Mano motina buvo dar labai graži; mūsų rūmų panelės, mūsų paprastos kambarinės turėjo daugiau žavingumo, negu jo būta visoje Afrikoje! O aš buvau visų patraukliausia; buvau įsikūnijęs grožis, grakštumas, ir buvau dar nekalta. Bet neilgai tokia išlikau: gėlę, skirtą gražiajam Masa Karaos kunigaikščiui, nuskynė korsaras kapitonas. Tai buvo šlykštus negras, kuris dar manė tuo teikiąs man daug garbės. Poniai Palestrinos kunigaikštienei ir man iš tikrųjų reikėjo daug jėgų pakelti tam, ką patyrėme, iki atvykome į Maroką! Bet gana apie tai; šitie dalykai yra tokie paprasti, jog neverta apie juos nė kalbėti.

Marokas maudėsi kraujuose, kai mes tenai atvykome. Penkiasdešimt imperatoriaus Mulėjaus Izmailo[28] sūnų turėjo kiekvienas savo šalininkų, ir dėl to kilo penkias-

[27] Maltos riteriai – vienuolių riterių ordinas, 1530 m. gavęs iš Ispanijos valdyti Maltos salą ir už tai pasižadėjęs ginti Viduržemio jūrą nuo turkų ir Afrikos piratų.

[28] Mulėjus Izmailas – Maroko sultonas (1677–1727).

dešimt pilietinių karų; juodieji kariavo prieš juoduosius, mulatai prieš mulatus. Visoje imperijos žemėje be pertrūkio vyko skerdynės.

Vos išlipus į krantą, prisistatė juodieji, mūsų korsaro priešininkai, pasinešę atimti iš jo grobį. Po briliantų ir aukso pačios brangiausios buvome mes. Aš savo akimis regėjau tokį mūšį, kokio jūs niekad nepamatysit Europos šalyse. Šiaurės tautos neturi tokio karšto kraujo, jos neturi tokio pašėlusio potraukio prie moterų kaip Afrikos tautelės. Galėtum pasakyti, kad europiečių gyslose teka pienas, o Atlaso kalnų ir kaimyninių kraštų gyventojų gyslose dega vitriolis, ugnis. Jie kovėsi dėl mūsų su tenykščių liūtų, tigrų ir gyvačių įniršiu. Vienas mauras pagriebė mano motiną už dešinės rankos, mano kapitono leitenantas ją laikė už kairės; vienas maurų kareivis ją tempė už vienos kojos, o vienas mūsų piratas – už kitos. Beveik dėl visų mūsų merginų tą akimirką taip grūmėsi kareivių ketvertai. Mano kapitonas slėpė mane už savo nugaros; rankoje jis laikė turkišką lenktą kardą ir kapojo kiekvieną, kas tik priešinosi jo tūžimui. Galiausiai pamačiau visas mūsų itales ir mano motiną sudraskytas, sukapotas, nužudytas tų pabaisų, kurie dėl jų varžėsi. Mano nelaimės draugai belaisviai ir tie, kurie juos buvo paėmę, – kariai, jūreiviai, juodieji, tamsieji, baltieji, mulatai ir pagaliau mano kapitonas, – visi buvo išžudyti, o aš leisgyvė gulėjau ant lavonų krūvos. Panašūs dalykai dėjosi, kaip žinoma, daugiau nei trijų šimtų mylių plote, bet niekas neužmiršdavo penkiskart per dieną pasimelsti, kaip nustatyta Mahometo.

Vargais negalais išsikapanojau iš kraujais pasruvusių lavonų, suverstų į krūvą, nušliaužiau prie didelio apelsinmedžio, augančio netolimo upelio pakrantėje, ir ten susmukau iš siaubo, nuovargio, pasibjaurėjimo, nevilties ir bado. Buvau taip nusikamavusi, jog netrukus užmigau, bet tasai miegas labiau panėšėjo į alpulį negu į poilsį. Bejėgė ir nejautri, koks esti žmogus tarp gyvenimo ir mirties, aš staiga pajutau, jog kažkas mane slegia ir juda ant manęs. Atvėriau akis ir pamačiau baltaodį, iš pažiūros geraširdį žmogų, kuris dūsavo ir švokštė pro dantis :

– *O che sciagura d'essere senza c... !*[29]

DVYLIKTAS SKYRIUS

Senelės nelaimių tąsa

– Nustebusi ir be galo apsidžiaugusi, kad girdžiu savo tėvynės kalbą, ir ne mažiau apstulbinta šio žmogaus žodžių, aš atsakiau jam, kad yra didesnių nelaimių už tą, kuria jis skundžiasi. Trumpai jam papasakojau apie baisenybes, kurias buvau patyrusi, ir vėl netekau sąmonės. Jis nunešė mane į gretimus namus, paprašė paguldyti mane į lovą, duoti valgyti, rūpinosi manimi, guodė, glostė, tvirtino man, kad nieko gražesnio už mane nėra matęs ir kad dar niekad nebuvo taip gailėjęsis to, ko niekas jam negali grąžinti.

[29] Kokia nelaimė būti iškastruotam (it.).

– Esu gimęs Neapolyje, – pasakojo jis man. – Ten kasmet iškastruoja po du–tris tūkstančius vaikų; vieni nuo to miršta, kiti įgyja balsą, gražesnį už moters, treti valdo net valstybes[30]. Šią operaciją man padarė labai sėkmingai, ir aš buvau Palestrinos kunigaikštienės koplyčios giesmininkas.

– Mano motinos! – sušukau aš.

– Jūsų motinos? – sušuko jis verkdamas. – Ką jūs sakote? Vadinasi, jūs esate toji jaunutė kunigaikštytė, kurią aš auklėjau iki šešerių metų ir kuri jau tada atrodė būsianti tokia graži, kokia esate dabar?

– Taip, aš; mano motina už keturių šimtų žingsnių nuo čia guli sukapota į gabalėlius po lavonų krūva...

Aš jam papasakojau viską, kas man buvo atsitikę; jis taip pat man papasakojo savo nuotykius. Sužinojau, kad viena krikščioniška valstybė nusiuntė jį pas Maroko sultoną sudaryti sutarties, pagal kurią šis turėjo gauti parako, patrankų ir laivų, kad galėtų sunaikinti kitų krikščionių prekybą.

– Savo misiją esu atlikęs, – tarė šis doras eunuchas. – Aš plauksiu į Seutą[31] ir nuvešiu jus į Italiją. *Ma che sciaguro d'essere senza c...!*

Aš jam dėkojau su graudžiomis ašaromis, o jisai, užuot nugabenęs mane į Italiją, nuvežė į Alžyrą ir pardavė šios provincijos bejui. Vos tik jis mane pardavė, maras,

---

[30] Aliuzija į italų dainininką kastratą Carlo Broschi Farinelli (1705–1782), kuris tapo dviejų Ispanijos karalių – Pilypo V ir Pilypo VI – favoritu ir vaidino žymų politinį vaidmenį.

[31] Seuta – Maroko uostas.

kuris nuniokojo Afriką, Aziją ir Europą, baisingai ėmė siausti Alžyre. Jūs matėte žemės drebėjimą, panele, bet ar jūs sirgote kada nors maru?

– Niekad, – atsakė baronaitė.

– Jei būtumėte juo sirgusi, – varė toliau senelė, – jūs pripažintumėte, kad tai kur kas baisiau negu žemės drebėjimas. Maras dažnai siaučia Afrikoje; aš juo susirgau. Įsivaizduokite penkiolikmetės popiežiaus dukters būklę: per tris mėnesius ji patyrė skurdą, vergiją, beveik kasdien buvo prievartaujama, matė savo motiną, sukapotą į keturias dalis, patyrė badą ir karą, o dabar vadavosi mirtim Alžyre. Vis dėlto aš nenumiriau; bet mano eunuchas, bejus ir beveik visas Alžyro seralis žuvo.

Prasiautus pirmajai šio baisiojo maro bangai, imta pardavinėti bejaus verges. Mane nupirko vienas pirklys ir nugabeno į Tunisą; čia pardavė kitam pirkliui, kuris vėl pardavė mane į Tripolį. Iš Tripolio buvau parduota į Aleksandriją, iš Aleksandrijos – į Smirną, iš Smirnos – į Konstantinopolį. Pagaliau pakliuvau janyčarų agai[32], bet šis greitai buvo nusiųstas ginti Azovo, kurį rusai buvo apsiautę.

Aga, labai galantiškas vyras, nusivežė kartu visą seralį ir mus apgyvendino mažutėje tvirtovėje prie Azovo jūros. Čia mus saugojo du juodaodžiai eunuchai ir dvidešimt kareivių. Rusų buvo nukauta nepaprastai daug, bet jie mums smarkiai atsikeršijo. Azovas skendėjo ugnyje ir

[32] Janyčarai – privilegijuota pėstininkų kariuomenė sultonų Turkijoje: aga – karinis laipsnis, atitinkąs pulkininką.

kraujyje, žudė visus, neskirdami nei lyties, nei amžiaus; laikėsi tik mūsų mažoji tvirtovė, ir priešai norėjo mus paimti badu. Dvidešimt janyčarų prisiekė nepasiduoti. Iš bado jie suvalgė du mūsų eunuchus, kad nesulaužytų savo priesaikos. Po keliolikos dienų jie nusprendė suvalgyti ir moteris.

Drauge su mumis buvo labai pamaldus ir gailestingas imamas, kuris pasakė jiems gražų pamokslą ir įkalbinėjo mūsų nežudyti. „Nupjaukite, – patarė jis, – toms damoms po pusę užpakalio ir turėsite labai geros mėsos; jei vėl jos pristigsite, po keliolikos dienų vėl galėsite jos tiek pat pasitiekti; dangus, atsilygindamas už jūsų gerą širdį, atsiųs jums pagalbą."

Jis buvo labai iškalbus ir juos įtikino. Mes visos turėjome pakelti šią baisią operaciją; imamas mūsų žaizdas gydė tuo pačiu balzamu, kuriuo gydomi apipjaustyti vaikai; mes visos vos nemirėme.

Nespėjus dar janyčarams užbaigti savo pietų iš mūsų mėsos, plokščiadugnėmis valtimis atplaukė rusai; nė vienas janyčaras neišliko gyvas. Rusams ne galvoj buvo mūsų sveikatos būklė. Prancūzų chirurgų pasitaiko visur; vienas jų, labai sumanus, mumis pasirūpino ir mus pagydė, ir aš visą gyvenimą neužmiršiu, kaip jis, mano žaizdoms užgijus, man pasipiršo. Beje, jis mums visoms prisipažino meilę, norėdamas paguosti; įtikinėjo, kad panašių dalykų pasitaiko apsiaustose pilyse ir kad toks esąs karo įstatymas.

Kai mano draugės galėjo vaikščioti, mus išsiuntė į Maskvą. Aš atitekau vienam bajorui, jis mane paskyrė

sodininke ir kasdien man įkirsdavo po dvidešimt rimbų. Bet po poros metų šį poną drauge su trisdešimčia kitų bajorų nukankino ant rato už dalyvavimą kažkokiose dvariškių riaušėse[33]. Aš, pasinaudojusi šia proga, pabėgau. Apkeliavau visą Rusiją, ilgą laiką buvau tarnaitė vienoje Rygos smuklėje; paskui tarnavau Rostoke, Veimare, Leipcige, Kasely, Utrechte, Leidene, Hagoj, Roterdame; pasenau skurde ir negarbėje, su viena užpakalio puse, niekad neužmiršdama, kad esu popiežiaus duktė, šimtą kartų norėjau nusižudyti, bet vis dar mylėjau gyvenimą. Ši juokinga silpnybė galbūt yra vienas pragaištingiausių mūsų polinkių, nes kas begali būti kvailesnio, kaip noras be perstojo vilkti naštą, kurią visą laiką trokšti nusimesti, bjaurėjimasis pačiu savimi ir vis dėlto kabinimasis į save, pagaliau net glamonėjimas mus ryjančios gyvatės, kol ji mums sugraužia širdį?

Kraštuose, po kuriuos likimas mane blaškė, ir smuklėse, kuriose man teko tarnauti, sutikau daugybę žmonių, kurie bjaurėjosi savo gyvenimu, bet tik dvylika iš jų patys padarė galą savo vargams: trys negrai, keturi anglai, keturi ženeviečiai ir vienas vokiečių profesorius, pavarde Robekas[34]. Pagaliau parsisamdžiau tarnaite pas žydą doną Isacharą; jis mane paskyrė prie jūsų, gražioji panele; aš prie jūsų prisirišau, ir jūsų nutikimai mane domino labiau negu savieji. Niekad nė nebūčiau užsiminusi apie

[33] Užuomina į šaulių sukilimą, įvykusį 1698 m., viešpataujant Petrui I. Po sukilimo prasidėjo masiniai bajorų žudymai.

[34] Robekas, švedų kilmės profesorius, nusižudė 1735 m. Jis parašė savižudybės apologiją, kuri buvo išleista po jo mirties.

savo nelaimes, jei nebūtumėte manęs truputį įskaudinusi ir jei iš nuobodumo nebūtų įprasta laivuose pasakoti istorijas. Taigi, panele, aš turiu patyrimo, aš pažįstu žmones, pasidarykite tokį malonumą – paprašykite kiekvieną keleivį papasakoti savo gyvenimo istoriją, ir jei bent vienas atsiras, kuris nebūtų dažnai keikęs savo gyvenimo ir kuris pats sau nebūtų nuolat kartojęs, kad jis nelaimingiausias žmogus, meskite mane žemyn galva į jūrą.

TRYLIKTAS SKYRIUS

Kaip Kandidas buvo priverstas atsiskirti nuo gražiosios Kunigundos ir senelės

Išklausiusi senelės istoriją, gražioji Kunigunda pareiškė deramą pagarbą tokios aukštos kilmės ir tiek nusipelniusiam asmeniui. Ji priėmė jos pasiūlymą ir paprašė visus keleivius papasakoti savo gyvenimo nuotykius. Kandidas ir Kunigunda pripažino, kad senelė neklydo.

– Labai gaila, – kalbėjo Kandidas, – kad išmintingasis Panglosas, priešingai papročiams, buvo pakartas per autodafe: jis mums pabylotų nuostabių dalykų apie fizinį ir moralinį blogį, kurio pilna yra žemė ir jūra, o man užtektų drąsos pagarbiai pareikšti jam keletą prieštaravimų.

Keleiviams besipasakojant savo istorijas, laivas plaukė tolyn. Jis pasiekė Buenos Aires, Kunigunda, kapitonas Kandidas ir senelė nuvyko pas gubernatorių doną Fernardą d'Ibaraa i Figeora i Maskarenes i Lampurdos i Suzą. Ta-

sai senjoras buvo išdidus, kaip ir derėjo žmogui, turinčiam tiek vardų. Kupinas aristokratiškos paniekos, jis kalbėdavo su žmonėmis iš aukšto, taip negailestingai keldamas balsą, tokiu kategorišku tonu, visa laikysena taip pabrėždamas savo didybę, jog kiekvienam jį sveikinančiam kildavo noras jį primušti. Jis pasiutusiai mėgo moteris. Kunigunda pasirodė jam gražiausia iš visų iki šiol jo matytų. Pirmiausia jis pasiteiravo, ar ji ne kapitono žmona, ir paklausė tokiu tonu, jog Kandidas sunerimo. Jis nedrįso pasakyti, kad jinai jo žmona, nes iš tikrųjų taip nebuvo; nedrįso pasakyti, kad tai jo sesuo, nes ji nebuvo sesuo. Nors toks būtinas melas kadaise sentėvių buvo labai mėgstamas[35] ir galėtų būti naudingas ir šiais laikais, Kandidas per savo sielos tyrumą neįstengė iškreipti tiesos.

– Panelė Kunigunda, – tarė jis, – sutiko padaryti man garbę – už manęs ištekėti, ir mudu maldaujame jūsų ekscelenciją leisti mums susituokti.

Donas Fernardas d'Ibaraa i Figeora i Maskarenes i Lampurdos i Suza, papūtęs ūsus, karčiai nusišypsojo ir liepė kapitonui Kandidui patikrinti savo kuopą. Kandidas paklausė, o gubernatorius pasiliko su panele Kunigunda. Jis apreiškė jai savo aistrą ir pažadėjo rytojaus dieną ją vesti bažnyčioje ar kaip kitaip – žodžiu, kaip patiksią jos grožybei. Kunigunda jį paprašė leisti ketvirtį valandos pagalvoti, pasitarti su senele ir apsispręsti.

---

[35] Užuomina į Abraomo ir Saros istoriją Biblijoje: Abraomas, nukeliavęs į Egiptą, saugumo dėlei liepė savo žmonai sakytis, kad jinai – jo sesuo (Pradžios knyga).

Senelė tarė Kunigundai:

– Panele, jūs turite septyniasdešimt dvi kartas senolių, bet neturite nė skatiko; panorėjusi jūs galite tapti žmona paties didžiausio Pietų Amerikos senjoro, kurio labai gražūs ūsai. Argi jums, patyrusiai tiek negandų, verta saugoti ištikimybę? Jūs buvote išniekinta bulgarų; žydas ir inkvizitorius naudojosi jūsų palankumu. O nelaimės suteikia žmogui ir teisių. Prisipažįstu, kad, jumis dėta, aš nesvyruodama tekėčiau už gubernatoriaus ir tada padėčiau Kandidui padaryti karjerą.

Kai senelė kalbėjo Kunigundai su ta išmintimi, kurią žmogui sukaupia tik amžius ir aptyrimas, į uostą įplaukė nedidelis laivas. Jame buvo alkadas ir algvazilai[36], ir štai kas toliau atsitiko.

Senelė teisingai nuspėjo, kad pranciškonas su plačiomis rankovėmis pavogė Kunigundos pinigus ir brangakmenius Badachoso mieste, per kurį toji skubiai bėgo su Kandidu. Tasai vienuolis norėjo parduoti keletą briliantų auksakaliui. Šis pažino, kad tai didžiojo inkvizitoriaus brangakmeniai. Pranciškonas prieš pakariamas prisipažino juos pavogęs. Jis pasakė apvogtųjų pavardes ir nurodė, kur jie išvyko. Taip išaiškėjo Kunigundos ir Kandido pabėgimas. Jų pėdomis buvo atsekta ligi Kadžio. Ir čia negaištant buvo pasiųstas laivas jų gaudyti. Ir štai jis jau Buenos Airių uoste. Pasklido gandas, kad alkadas greitai išsikelsiąs į krantą ir kad yra gaudomi monsinjoro

---

[36] Alkadas (alkaldas) – teisėjas Ispanijoje ir Lotynų Amerikos šalyse; algvazilas – policininkas.

didžiojo inkvizitoriaus žudikai. Apdairioji senelė akies mirksniu sumetė, ką reikia daryti.

– Jūs negalite bėgti, – tarė ji Kunigundai, – ir jums nėra ko bijoti; juk ne jūs nužudėte monsinjorą; be to, gubernatorius jus myli ir neleis jūsų nuskriausti. Pasilikite.

Tuoj pat ji nuskubėjo pas Kandidą.

– Bėkite, – tarė ji, – kitaip už valandos būsite sudegintas.

Negalima buvo gaišti nė valandėlės. Bet kaip išsiskirti su Kunigunda ir kur prisiglausti?

KETURIOLIKTAS SKYRIUS

Kaip Paragvajaus jėzuitai priėmė Kandidą ir Kakambą

Iš Kadžio Kandidas pasiėmė vieną tarną, kokių daug galima rasti Ispanijoje ir jos kolonijose. Jis turėjo tik ketvirtį ispaniško kraujo, tėvas jo buvo Tukumano[37] metisas. O jis pats buvo buvęs ministrantu, zakristijonu, jūrininku, vienuoliu, laiškanešiu, kareiviu, liokajumi. Vadinosi jis Kakambas ir labai mylėjo savo šeimininką, nes šeimininkas buvo labai geras žmogus. Kuo greičiausiai jis pabalnojo du Andalūzijos arklius.

– Bėgam, pone, paklausykim senelės patarimo; sėdam ant arklių ir lekiam nesidairydami.

---

[37] Tukumanas – miestas ir provincija šiaurės vakarų Argentinoje.

Kandidas apsipylė ašaromis.

– O mano brangioji Kunigunda! Turiu palikti jus kaip tik tuo metu, kai ponas gubernatorius turi mums iškelti vestuves! Kunigunda, ką jūs darysite, viena palikta tokioj tolimoj šaly?

– Darys, ką galės, – tarė Kakambas, – moterys niekur nežūsta; dievas jai padės. Bėgam!

– Kur tu mane vedi? Kur mes bėgam? Ką veiksime be Kunigundos? – klausinėjo Kandidas.

– Dėl švento Jokūbo Komposteliškio! – tarė Kakambas. – Jūs ruošėtės kovoti su jėzuitais, o dabar kariaukime už juos; aš gerai žinau kelius, nuvesiu į jų valstybę, jie labai džiaugsis gavę kapitoną, išėjusį bulgarų karo mokslus; jūs padarysite nuostabią karjerą; jei žmogus neranda laimės vienur, turi jos ieškoti kitur. Juk didžiausias malonumas matyti ir daryti ką nors nauja.

– Tai tu jau esi buvęs Paragvajuje? – paklausė Kandidas.

– O kaipgi! – atsakė Kakambas. – Aš buvau sargas Asunsjono kolegijoje ir pažįstu *los padres*[38] vyriausybę, kaip pažįstu Kadžio gatves. Tai nuostabi vyriausybė. Valstybė skersai jau turi daugiau kaip tris šimtus mylių; ji padalinta į trisdešimt provincijų. *Los padres* ten turi viską, o žmonės – nieko; tai proto ir teisingumo šedevras. Man nėra nieko dieviškesnio kaip *los padres*, kurie čia kariauja su Ispanijos ir Portugalijos karaliais, o Europoje yra tų karalių nuodėmklausiai, kurie čia ispanus žudo, o Madride juos siunčia į dangų; aš tuo žaviuosi. Skubėki-

---

[38] Los padres – tėvų (jėzuitų) (*isp.*).

me: jūs ten būsite laimingiausias žmogus pasaulyje. Kaip apsidžiaugs *los padres*, sužinoję, kad pas juos atvyko kapitonas, išmanąs bulgarų karines pratybas!

Kai tik jie atvyko prie pirmosios užkardos, Kakambas pasakė prisiartinusiam sargybiniui, kad kapitonas nori pasikalbėti su monsinjoru komendantu. Buvo pranešta sargybos viršininkui. Paragvajietis karininkas nubėgo pas komendantą pranešti apie atvykėlius. Kandidą ir Kakambą pirmiausia nuginklavo; iš jų atėmė Andalūzijos arklius. Abu svetimšalius įvedė tarp dviem eilėm išrikiuotų kareivių; pačiame gale stovėjo komendantas, užsimovęs triragę kepurę, pasikaišęs sutaną, su špaga prie šono, su durklu rankoje. Jis davė ženklą; tuojau dvidešimt keturi kareiviai apsupo atvykėlius. Seržantas pasakė jiems, kad reikia palaukti, kad komendantas negali su jais kalbėti, kad dvasiškasis tėvas provincialas ispanams leidžia atverti burną tik jo akivaizdoje ir pasilikti krašte ne ilgiau kaip tris valandas.

– O kur yra dvasiškasis tėvas provincialas? – paklausė Kakambas.

– Jis atlaikė mišias ir dabar priima paradą, – atsakė puskarininkis, – taigi jūs negalėsite pabučiuoti jo pentinų anksčiau kaip už trijų valandų.

– Bet ponas kapitonas, – tarė Kakambas, – miršta badu, kaip ir aš; jis ne ispanas, o vokietis; ar negalėtume papusryčiauti, belaukdami dvasiškojo tėvo?

Seržantas tuojau nuėjo perduoti šių žodžių komendantui.

– Ačiū dievui! – tarė šis ponas. – Kadangi jis vokietis, aš galiu su juo kalbėtis; teatveda jį į mano lapinę.

Kandidą tuojau nuvedė į lapinę, papuoštą labai gražiomis paauksuoto žalsvo marmuro kolonomis ir voljerais, kuriuose tupėjo papūgos, kolibriai, paukščiai-musės, patarškos ir kiti rečiausi paukščiai. Auksinėse lėkštėse buvo pateikti puikūs pusryčiai. Ir tuo metu, kai paragvajiečiai plyname lauke, saulės kaitroje, iš medinių dubenėlių valgė kukurūzus, dvasiškasis tėvas komendantas įžengė į lapinę.

Tai buvo labai gražus jaunuolis: veidas putnus, baltas, skaistus, antakiai pakelti, akys žvalios, ausys raudonos, lūpos it prisirpusios uogos, mina išdidi, bet ne tokia, kaip ispano ar jėzuito. Kandidui ir Kakambui buvo grąžinti atimtieji ginklai ir abu Andalūzijos arkliai; Kakambas padavė jiems prie lapinės avižų ir nenuleido nuo jų akies – bijojo kokios nors klastos.

Pirmiausia Kandidas pabučiavo komendanto sutanos kraštą, o paskui juodu susėdo prie stalo.

– Vadinasi, jūs vokietis? – paklausė jėzuitas vokiškai.

– Taip, dvasiškas tėve, – atsakė Kandidas.

Tardami šiuos žodžius, jie pasižiūrėjo vienas į kitą, nepaprastai nustebę ir negalėdami suvaldyti susijaudinimo.

– O iš kurios Vokietijos dalies esate kilęs? – paklausė jėzuitas.

– Iš purvinosios Vestfalijos provincijos, – atsakė Kandidas. – Aš gimiau Tunder-ten-tronko pilyje.

– O dangau! Ar tai galimas daiktas? – sušuko komendantas.

– Koks stebuklas! – sušuko Kandidas.

– Ar tai tikrai jūs? – paklausė komendantas.

– Tai negalimas daiktas! – tarė Kandidas.

Juodu puolė vienas kitam į glėbį, ėmė bučiuotis, liedami ašarų upelius.

– Kaip? Tai jūs, dvasiškas tėve? Jūs, gražiosios Kunigundos brolis! Jūs, nužudytas bulgarų! Jūs, pono barono sūnus! Jūs, Paragvajaus jėzuitas! Reikia pripažinti, kad nuostabus yra šis pasaulis. O, Panglosai! Kaip jūs būtumėte apsidžiaugęs, jei nebūtumėte pakartas!

Komendantas liepė pasišalinti vergams negrams ir paragvajiečiams, kurie atnešė jiems gerti kalnų krištolo taurėse. Jis be atvangos dėkojo dievui ir šventam Ignacui[39], glaudė Kandidą prie savęs; jų veidus plovė ašaros.

– Jūs dar labiau nustebsite ir susijaudinsite, – tarė Kandidas, – kai jums pasakysiu, kad panelė Kunigunda, jūsų sesuo, kurią jūs laikėte papjauta, yra sveika ir gyva.

– Kur jinai?

– Netoli jūsų, pas poną Buenos Airių gubernatorių, kur aš buvau nuvykęs kariauti su jumis.

Kiekvienas šio ilgo pašnekesio žodis atskleisdavo naują stebuklą. Atverta jų siela plazdėjo ant jų liežuvio, klausėsi jų ausimis, žibėjo jų akyse. Kadangi jie buvo vokiečiai, tai sėdėjo prie stalo labai ilgai, laukdami dvasiškojo tėvo provincialo, ir komendantas taip kalbėjo savo brangiajam Kandidui.

---

[39] Šventas Ignacas – Ignacas Loyola (1491–1556), jėzuitų ordino įkūrėjas.

PENKIOLIKTAS SKYRIUS

Kaip Kandidas nužudė savo brangiosios Kunigundos brolį

– Aš visą gyvenimą minėsiu tą baisiąją dieną, kai mačiau žudant mano tėvą ir motiną ir išniekinant mano seserį. Bulgarams pasitraukus, mano brangiausios sesers niekas niekur nerado; mano motiną, tėvą, mane, dvi tarnaites ir tris papjautus berniukus sukrovė į vežimą – gabenti į tėvų jėzuitų koplyčią už dviejų mylių nuo mano tėvų pilies ir ten palaidoti. Vienas jėzuitas pašlakstė mus švęstu vandeniu; vanduo buvo baisiai sūrus; keli lašai pateko man į akis, ir tėvas jėzuitas pastebėjo, kad mano blakstienos virptelėjo. Jis pridėjo ranką man prie širdies ir pajuto, kad ji plaka; mane paėmė gydyti, ir po trijų savaičių buvau visiškai sveikas. Jūs žinote, mano brangusis Kandidai, kad buvau labai gražus, o užaugęs dar išgražėjau. Dvasiškasis tėvas Krustas, jėzuitų ordino viršininkas, švelniausiai mane pamilo; jis padarė mane broliuku, o kiek vėliau pasiuntė į Romą. Tėvui generolui buvo reikalingi jauni jėzuitai vokiečiai. Paragvajaus valdovai priima mažiau ispanų jėzuitų, jie labiau mėgsta svetimtaučius – tie esą sukalbamesni. Aš buvau paties dvasiškojo tėvo generolo paskirtas darbuotis šiame vynuogyne. Mes ir išplaukėme – vienas lenkas, vienas tirolietis ir aš. Atvykęs gavau subdjakono ir leitenanto laipsnį; o dabar esu pulkininkas ir kunigas. Mes drąsiai pasitiksime Ispanijos karaliaus kariuomenę, aš jus užtikrinu, kad ji bus ekskomunikuota

ir sumušta. Apvaizda jus čia atsiuntė mums padėti. Bet ar iš tikrųjų mano brangioji sesuo Kunigunda yra taip arti, pas Buenos Airių gubernatorių?

Kandidas siekte prisiekė, kad tikrai taip yra. Ir vėl juodu ėmė lieti ašaras. Baronas be perstojo bučiavo Kandidą ir vadino jį savo broliu, savo išgelbėtoju.

– O galbūt, – tarė jis, – mes galėsim drauge, mielas Kandidai, įžengti kaip nugalėtojai į miestą ir išlaisvinti mano seserį Kunigundą.

– Aš to tik ir trokštu, – tarė Kandidas, – nes buvau pasiryžęs ją vesti ir dar tebeturiu tą viltį.

– Jūs akiplėša! – sušuko baronas. – Jūs toks begėdis, kad tikitės vesti mano seserį, turinčią septyniasdešimt dvi senolių kartas! Jūs labai įžūlus, kad drįstate man kalbėti apie tokį savo drąsų sumanymą!

Kandidas, pritrenktas jo žodžių, atsakė:

– Dvasiškas tėve, nė visos pasaulio kartos čia nieko nepagelbės; aš jūsų seserį išplėšiau iš žydo ir inkvizitoriaus rankų; ji man dėkinga ir nori už manęs ištekėti. Mokytojas Panglosas man nuolat sakydavo, kad žmonės yra lygūs, ir aš tikriausiai ją vesiu.

– Mes dar pažiūrėsim, niekše! – sušuko jėzuitas baronas Tunder-ten-tronkas, savo špagos plokščiąja puse smarkiai kirsdamas jam per veidą. Tą pačią akimirką Kandidas ištraukė savo špagą ir iki rankenos suvarė baronui jėzuitui į pilvą; bet kai ją ištraukė, visą garuojančią krauju, ėmė verkti:

– Aiman! O dieve! Aš nužudžiau savo buvusį šeimininką, savo draugą, savo svainį! Aš, geriausias pasaulyje žmogus, jau nužudžiau tris žmones, ir tarp jų – du kunigus.

Atbėgo Kakambas, kuris ėjo sargybą prie lapinės.

– Mums nieko kito nelieka, kaip brangiai parduoti savo gyvybę, – tarė jam šeimininkas. – Be abejo, tuojau kas nors įeis į lapinę. Turime mirti su ginklu rankose.

Kakambas, matęs ne tokių dalykų, nepametė galvos: jis nurengė baroną jėzuitą, jo sutana apvilko Kandidą, užmovė jam žuvusiojo keturkampę kepurę ir užsodino jį ant arklio. Visa tai buvo padaryta žaibo greitumu.

– Dabar, pone, lekiam. Visi palaikys jus jėzuitu, jojančiu duoti įsakymų, ir mes pereisime sieną anksčiau, negu ims mus vytis.

Sulig tais žodžiais jis pasileido šuoliais, ispaniškai šaukdamas:

– Kelią! Kelią dvasiškam tėvui pulkininkui!

ŠEŠIOLIKTAS SKYRIUS

Kas nutiko dviem keleiviams su dviem mergaitėmis, dviem beždžionėmis ir laukiniais, vadinamais orejonais

Kandidas su savo tarnu jau buvo už valstybės sienos, o stovykloje dar niekas nežinojo apie vokiečio jėzuito mirtį. Apdairusis Kakambas dėl visa ko prisigrūdo į krepšį duonos, šokolado, kumpio, vaisių ir kelis butelius vyno. Andalūzijos arkliais juodu įjojo į nežinomą šalį, kurioje nesimatė jokio kelio. Pagaliau prieš juos atsiskleidė graži, upelių išraižyta pieva. Abu mūsų keleiviai paleido savo arklius pasiganyti. Kakambas pasiūlė savo ponui valgyti ir pats parodė jam pavyzdį.

– Kaip aš galiu valgyti kumpį, – tarė Kandidas: – juk nužudžiau pono barono sūnų ir žinau, jog esu pasmerktas niekad neberegėti gražiosios Kunigundos? Kokia prasmė stumti savo nelaimingas dienas toli nuo jos, graužiamam sąžinės ir nevilties? Ir ką pasakys „Journal de Trevu“[40]?

Šitaip kalbėdamas, jis vis dėlto pavalgė. Saulė leidosi. Du klajūnai išgirdo tolumoje kažką šūkčiojant: balsai lyg ir moterų. Jie nežinojo, ar ten kas šūkčiojo iš skausmo, ar iš džiaugsmo, bet tuojau pašoko, persmelkti nerimo ir baimės, kurią viskas žadina nežinomoj šaly. Tai klykė dvi merginos: jos greitai bėgo papieviu visiškai nuogos, o dvi beždžionės vijosi jas, kandžiodamos joms užpakalius. Kandidui jų pagailo. Pas bulgarus jis buvo išmokęs šaudyti ir galėdavo numušti lazdyne riešutą, nekliudęs lapų. Jis pasiėmė savo ispanišką dvivamzdį šautuvą ir nušovė abi beždžiones.

– Ačiū dievui, brangusis Kakambai, aš išvadavau iš didelio pavojaus tas dvi vargšeles: jei nusidėjau nužudydamas inkvizitorių ir jėzuitą, dabar išpirkau savo kaltę, išgelbėdamas gyvybę dviem mergaitėms. Tos panelės galbūt aukštos kilmės, ir šitas nuotykis gali mums labai išeiti į naudą.

Jis norėjo dar kažką pasakyti, bet jam liežuvis burnoje sustingo pamačius, kaip abi mergaitės, švelniai apkabinusios beždžiones, laisto jas ašaromis ir graudžiai graudžiai vaitoja.

---

[40] „Journal de Trevu“ – Prancūzijos jėzuitų periodinis leidinys (ėjęs 1701–1775 m. Trevu mieste).

– Nemaniau, kad jų tokia gera širdis, – pagaliau tarė jis Kakambui.

Bet tasai jam atšovė:

– Čia tai gražiausia, pone. Jūs nužudėte tų dviejų panelių meilužius.

– Jų meilužius? Negali būti! Jūs šaipotės iš manęs, Kakambai. Iš kur tai ištraukėte?

– Brangusis pone, – atsakė Kakambas, – jūs visados viskuo stebitės. Kodėl jums atrodo taip keista, kad kai kuriose šalyse yra beždžionių, kurioms didžiai palankios damos? Beždžionė yra ketvirtadalis vyro, kaip aš – ketvirtadalis ispano.

– Ak, prisimenu, – atsakė Kandidas, – girdėjau iš mokytojo Pangloso, kad kadaise yra buvę panašių atsitikimų ir kad iš tokio susikryžiavimo kilę egipanai[41], faunai, satyrai, kuriuos savo akimis yra matę daugelis įžymių senovės asmenų, bet aš visa tai laikiau prasimanymais.

– Dabar jau turbūt tikite, – kalbėjo Kakambas, – jog tai tiesa. Matote, kaip elgiasi moterys, negavusios gero išauklėjimo; aš bijau tik vieno – kad šios damos nepadarytų mums ką nors bloga.

Girdėdamas tokius rimtus samprotavimus, Kandidas nusprendė trauktis iš pievos į mišką. Jis ten pavakarieniavo su Kakambu, paskui abu, pakeiksnoję Portugalijos inkvizitorių, Buenos Airių gubernatorių ir baroną, užmigo samanose. Atsibudę pasijuto negalį nė pajudėt: mat naktį

---

[41] Egipanas – satyro sinonimas.

vietiniai gyventojai orejonai[42], kuriems abi damos juos įskundė, surišo juos karnomis. Aplinkui stovėjo koks pusšimtis visiškai nuogų orejonų, ginkluotų strėlėmis, kuokomis ir akmeniniais kirvukais; vieni virė vandenį dideliame katile, kiti rengė iešmus, ir visi šaukė:

– Tai jėzuitas! Tai jėzuitas! Atkeršysim ir puikiai papietausim. Suvalgykim jėzuitą! Suvalgykim jėzuitą!

– Aš jums sakiau, brangusis pone, – liūdnai sušuko Kakambas, – kad tos dvi merginos iškrės mums nelabą pokštą.

Kandidas, pamatęs katilą ir iešmus, sušuko:

– Mus iš tikrųjų iškeps arba išvirs! O, ką būtų pasakęs mokytojas Panglosas, jei būtų pamatęs, kokia yra grynoji gamta! Viskas yra gera – tebūnie taip, bet turiu pripažinti, kad labai jau žiauru netekti panelės Kunigundos ir pakliūti orejonui ant iešmo.

Kakambas niekad nepamesdavo galvos.

– Nusiraminkite, – tarė jis nusiminusiam Kandidui, – aš truputį suprantu šių tautelių šnektas ir pabandysiu su jais pasikalbėti.

– Nepamirškite, – tarė Kandidas, – jiems nusakyti, koks baisus nežmoniškumas yra virti žmones ir kaip tai nekrikščioniška.

– Ponai, – pasakė Kakambas, – tai jūs tikitės šiandien suvalgyti jėzuitą? Tai labai gerai; nieko nėra teisingiau kaip elgtis šitaip su savo priešu. Prigimtinė teisė iš tikrųjų

---

[42] Orejonais europiečiai vadino Pietų Amerikos indėnų gentį, nešiojusią labai sunkius auskarus (pranc. *oreille* – ausis).

mus moko žudyti savo artimą, ir taip yra daroma visame pasaulyje. Jei mes nesinaudojame teise jį valgyti, tai tik todėl, kad turime daug kitokio gero maisto; bet jūs neturite tokių išteklių kaip mes; be abejonės, geriau suvalgyti savo priešus negu atiduoti savo pergalės vaisius varnoms ir juodvarniams. Bet, ponai, jūs juk niekad nepanorėtumėte suvalgyti savo draugų. Jūs manote, kad pasmeigsite ant iešmo jėzuitą, o iš tikro jūs ketinate iškepti savo gynėją, savo priešo priešą. Aš pats esu gimęs jūsų šalyje, o ponas, kurį matote, yra mano šeimininkas ir visai ne jėzuitas; jis ką tik nudūrė vieną jėzuitą ir persirengė jo drabužiais, štai iš kur jūsų apsirikimas. Jei norite patikrinti, ar aš sakau tiesą, paimkite jo drabužius, nuneškite juos prie pirmosios *los padres* valstybės užkardos ir pasiteiraukite, ar mano ponas nėra nukovęs jėzuito karininko. Laiko nedaug tesugaišite; jūs visados suskubsite mus suvalgyti, jei paaiškės, kad aš jums melavau. Bet jei aš sakiau tiesą, jūs pakankamai esate susipažinę su viešosios teisės dėsniais, papročiais ir įstatymais ir todėl būsite mums maloningi.

Orejonams šie žodžiai pasirodė labai protingi; jie pasiuntė du vyresniuosius tiesos sužinoti; atstovai savo uždavinį atliko sumaniai ir greitai sugrįžo su geromis naujienomis. Orejonai atrišo abu belaisvius, ėmė su jais labai mandagiai elgtis, pasiūlė jiems merginų, davė gaivinančių gėrimų ir palydėjo iki sienos, džiaugsmingai šūkaudami:

– Jis ne jėzuitas! Jis ne jėzuitas!

Kandidas negalėjo atsistebėti, kodėl gi jis atgavo laisvę.

– Kas per tauta! – kartojo jis. – Kas per žmonės! Kas per papročiai! Jei aš nebūčiau turėjęs laimės špaga persmeigti panelės Kunigundos brolio, tai mane būtų suvalgę be jokio pasigailėjimo. Bet, pasirodo, grynoji gamta yra gera, nes šie žmonės, užuot mane suvalgę, tapo man nepaprastai meilūs, kai tik sužinojo, kad nesu jėzuitas.

SEPTYNIOLIKTAS SKYRIUS

Kaip Kandidas ir jo tarnas atvyko į Eldoradą[43] ir ką jie ten išvydo

Kai jie atsidūrė už orejonų žemės ribų, Kakambas tarė Kandidui:

– Matote, kad šis pusrutulis ne geresnis už aną; paklausykite manęs, grįžkime kuo greičiausiai į Europą.

– Bet kaip ten sugrįžti, – tarė Kandidas, – ir į kurį kraštą? Jei grįšiu į savo šalį – tenai visus žudo bulgarai ir avarai; jei grįšiu į Portugaliją – ten mane sudegins; jei pasiliksime čia – kiekvieną akimirką rizikuojame būti pamauti ant iešmų. Kaip pasiryžti iškeliauti iš tos pasaulio dalies, kur gyvena panelė Kunigunda?

– Traukiam į Kajeną[44], – tarė Kakambas, – ten rasime prancūzų, kurie keliauja po visą pasaulį. Jie galės mums padėti. Gal dievas pasigailės mūsų.

---

[43] Atvyko į Eldoradą... – Savo veikale „Apie papročius“ Voltaire rašė, jog ilgą laiką buvo tikima, kad Eldoradas laimingoji aukso šalis – iš tikro egzistuojanti, ir buvo spėjama ją esant tarp Amazonės ir Orinoko.

[44] Kajenas – Prancūzijos Gvianos miestas.

Kajeną pasiekti nebuvo lengva. Juodu šiek tiek numanė, kuria kryptimi reikia keliauti. Bet kalnai, upės, prarajos, plėšikai, laukiniai – visa tai buvo baisios kliūtys. Jų arkliai krito iš nuovargio; maisto atsargos baigėsi; ir ištisą mėnesį jie mito laukiniais vaisiais. Pagaliau jie atsidūrė prie nedidelio upelio, kurio pakrantėse augo kokosinės palmės. Jos ir palaikė jų gyvybę ir viltis.

Kakambas, kuris visada gerai patardavo, kaip ir senelė, tarė Kandidui:

– Mes nebeturime jėgų, tiek kelio nuėję. Prie kranto matau tuščią valtį. Prisikraukime ją kokoso riešutų, sėskime ir leiskimės pasroviui: upė visados nuneša į kokią nors gyvenamą vietą. Jei ten ir nerasime malonių dalykų, bent naujų patirsime.

– Plaukime, – sutiko Kandidas, – ir atsiduokime apvaizdai.

Jie nuplaukė keliolika mylių čia tarp žydinčių, čia tarp plikų, čia tarp lėkštų, čia tarp stačių krantų. Upelis ėjo vis platyn ir pagaliau dingo po skliautu baugių uolų, kylančių iki pat dangaus. Mūsų keleiviai išdrįso leistis bangomis po šiuo skliautu. Suspausta šioje vietoje upė šniokšdama nešė juos baisiai greitai. Po dvidešimt keturių valandų jie vėl išvydo dienos šviesą, bet jų valtis sudužo į povandeninius akmenis, ir jie turėjo ištisą mylią kapanotis nuo vienos uolos ant kitos; pagaliau priešais juos atsivėrė beribės platumos, apsuptos neįkopiamų kalnų. Žemė čia buvo dirbama žmonių džiaugsmui ir naudai; visur nauda ėjo išvien su malonumu. Keliai buvo pilni karietų, tikriau sakant, išdabinti karietomis, labai dailiomis, padarytomis

iš kažkokios spindinčios medžiagos, kuriose sėdėjo nepaprasto gražumo vyrai ir moterys; dideli raudoni avinai vežė jas greičiau už eikliausius Andalūzijos, Tetuano ir Mekineso[45] arklius.

– Štai kraštas, – tarė Kandidas, – vertesnis už Vestfaliją.

Jis su Kakambu sustojo prie artimiausio kaimo. Keletas kaimo vaikų, apsirengę suplyšusiais brokato drabužiais, kaimo pakraštyje mėtė sviedinius. Abu kito pasaulio keleiviai gėrėdamiesi juos stebėjo. Jų sviediniai buvo didoki rutuliai – geltoni, raudoni, žali ir nepaprastai spindintys. Keleiviai panoro keletą jų pasiimti. Tai buvo auksas, smaragdai ir rubinai, kurių pats mažiausias būtų buvęs didžiausias Mogolo sosto papuošalas[46].

– Aišku, – tarė Kakambas, – tai vietinio karaliaus vaikai mėto sviedinukus.

Šią akimirką pasirodė kaimo mokytojas ir vaikus pašaukė į mokyklą.

– Štai, – tarė Kandidas, – karališkosios šeimos mokytojas.

Mažieji išdykėliai tuojau liovėsi žaisti, palikę ant žemės savo sviedinius ir kitus žaislus. Kandidas juos surinko, pribėgo prie mokytojo ir nuolankiai jam padavė, aiškindamas ženklais, kad jų karališkosios didenybės pamiršusios savo auksą ir brangakmenius. Kaimo mokytojas šypsodamas numetė juos ant žemės, paskui su didele nuostaba pažvelgė Kandidą ir nuėjo savo keliu.

---

[45] Tetuanas, Mekinesas – Maroko miestai.

[46] Mogolo sosto papuošalas – Didieji Mogolai – tiurkų dinastija, viešpatavusi Indijoje XVI– XVIII a. Mogolų dvaras garsėjo puošnumu.

Keleiviai vėl surinko auksą, rubinus ir smaragdus.

– Kur mes esame? – sušuko Kandidas. – Matyti, kad šio krašto karaliaus vaikai gerai auklėjami, nes yra išmokyti niekinti auksą ir brangakmenius.

Kakambas stebėjosi ne mažiau už Kandidą. Pagaliau jie prisiartino prie pirmojo namo; jis buvo pastatytas kaip europietiški rūmai. Prie durų grūdosi daugybė žmonių, o dar daugiau viduje. Iš ten skambėjo labai švelni muzika ir sklido maloniausi virtuvės kvapai. Kakambas prisiartino prie durų ir išgirdo kalbant perujietiškai; tai buvo gimtoji kalba, nes Kakambas, kaip visi žino, buvo gimęs Tukumane, kaime, kur niekas kitaip nė nekalba.

– Aš būsiu jūsų vertėjas, – tarė jis Kandidui, – einam į vidų, čia smuklė.

Tuojau patarnautojai, du vaikinai ir dvi mergaitės, apsirengę auksiniais drabužiais ir plaukus persirišę kaspinais, pakvietė juos sėsti prie bendro stalo. Buvo patiektos keturios sriubos, kurių kiekvienoj plaukiojo po dvi papūgas, virtas kondoras, sveriąs du šimtus svarų, dvi labai skanios keptos beždžionės, trys šimtai kolibrių viename dubenyje ir šeši šimtai paukščių-musių kitame; nuostabiai ištroškinta mėsa, trapūs saldumynai, – ir viskas kalnų krištolo dubenyse. Vaikinai ir mergaitės pilstė visokius likerius, pagamintus iš cukranendrių.

Daugumas svečių buvo pirkliai ir vežėjai, visi nepaprastai mandagūs. Jie be galo kukliai šio to paklausinėjo Kakambą ir labai maloniai ir aiškiai atsakė į jo klausimus.

Pietums pasibaigus, Kakambas, taip pat ir Kandidas, pamanė gerai užmokėsią, jei mesią ant stalo porą didelių

aukso gabalų, kuriuos buvo pasiėmę. Smuklės šeimininkas ir jo žmona ėmė juoktis ir ilgai laikė susiėmę šonus. Pagaliau nurimo.

– Ponai, – tarė šeimininkas, – be abejonės, jūs svetimšaliai; mes nepratę tokių svečių matyti. Atleiskite, kad mes taip juokėmės, kai jūs panorėjote mums užmokėti akmenukais nuo mūsų kelių. Jūs, žinoma, neturite vietinių pinigų, bet norint papietauti, jie ir nereikalingi. Visos užeigos, skirtos pirklių patogumui, yra išlaikomos valstybės. Jūs gavote menkus pietus, nes čia skurdus kaimas; bet kitur jus priims kaip dera.

Kakambas vertė Kandidui visus šeimininko žodžius, ir Kandidas jų klausėsi taip pat žavėdamasis ir suglumęs, kaip ir juos verčiantis Kakambas.

– Kas gi čia per šalis? – kalbėjo jie vienas antram. – Ji niekam pasaulyje nežinoma, ir jos visa gamta taip nepanaši į mūsiškę. Gal čia ir bus ta šalis, kur viskas yra gera, – juk turi kur nors tokia būti. Tegul sau mokytojas Panglosas kalba ką nori, aš dažnai matydavau, kad Vestfalijoje viskas yra bloga.

AŠTUONIOLIKTAS SKYRIUS

Ką jie išvydo Eldorade

Kakambas apibėrė šeimininką klausimais. Šis jam tarė:

– Aš nieko nesu mokęsis ir tuo nėmaž nesiskundžiu. Bet pas mus yra vienas senelis, buvęs dvariškis; jis yra mokyčiausias žmogus valstybėje ir be galo kalbus.

Jis tuoj nuvedė Kakambą pas tą senelį. Kandidas dabar pasidarė antraeilis asmuo ir tik lydėjo savo tarną. Jie įžengė į labai paprastus namus – durys čia buvo tik iš sidabro, o sienų apmušalai tik iš aukso, bet jau tokio dailaus darbo, kad galėjo varžytis su prabangiausių rūmų. Prieškambaris, tiesa, buvo papuoštas tik rubinais ir smaragdais, bet tvarka, kuri čia visur buvo palaikoma, su kaupu atsvėrė tą didelį paprastumą.

Senelis priėmė abu svetimšalius sėdėdamas sofoje, prikimštoje kolibrių plunksnų, pavaišino likeriais iš deimanto taurių, o paskui jų smalsumą patenkino šiais žodžiais:

– Man jau septyniasdešimt dveji metai, ir aš iš velionio savo tėvo, karaliaus arklininko, esu girdėjęs apie nuostabias Peru revoliucijas, kurias jis matė savo akimis. Mūsų valstybėje nuo amžių gyveno inkai; jie pasielgė labai neprotingai, kad išvyko iš čia kariauti dėl naujų valdų, ir galų gale buvo ispanų išnaikinti. Tiek šios dinastijos valdovai, kur pasiliko savo tėvynėje, buvo išmintingesni; pritariami visos tautos, jie išleido įsakymą, kad nė vienas gyventojas niekad neišeitų iš mūsų nedidelės karalystės, ir todėl mes išlaikėme savo tyrumą ir gerovę. Ispanai apie šį kraštą menkai težinojo. Jie pavadino jį Eldoradu, o vienas anglas, riteris Ralėjus[47], prieš šimtą metų net buvo prisiartinęs prie mūsų sienų; bet kadangi aplinkui mus – nepereinamos uolos ir prarajos, tai iki šiol nebijome godžių Europos tautų, kurios degte dega nesuprantama ais-

[47] W. Raley (1552–1618) – anglų jūrininkas ir poetas. 1595 m. su ekspedicija išplaukė ieškoti Eldorado ir paskui pasakojo karalienei Elžbietai apie tariamai matytus stebuklus.

tra mūsų žemės akmenims ir purvui: dėl jų jos išžudytų mus iki vieno.

Pašnekesys užtruko ilgai: jie kalbėjosi apie valstybės santvarką, papročius, moteris, viešus vaidinimus, meną. Pagaliau Kandidas, kuris visad buvo linkęs į metafiziką, liepė Kakambui paklausti, ar šis kraštas išpažįsta kokią nors religiją.

Senelis truputį paraudo.

– Kaip? – tarė jis. – Argi galima tuo abejoti? Negi manote, kad mes nedėkingi žmonės?

Kakambas nuolankiai pasiteiravo, kokia yra toji Eldorado religija. Senelis vėl paraudo.

– Negi gali būti dvi religijos? – tarė jis. – Mes išpažįstame, manau, tą pačią, kaip ir visi, mes garbiname dievą nuo vakaro iki ryto.

– Ir garbinate tik vieną dievą? – paklausė Kakambas, vis versdamas Kandido abejojimus.

– Aišku, – tarė senelis, – juk negali būti du, trys ar keturi dievai. Turiu pasakyti, kad jūsų pasaulio žmonės klausinėja labai keistų klausimų.

Kandidas nesiliovė klausinėjęs gerąjį senelį; jis norėjo sužinoti, kaip žmonės Eldorade meldžiasi.

– Mes nieko neprašome, – tarė gerasis, garbingasis išminčius, – mums nėra ko dievą prašyti; jis mums davė viską, ko mums reikia; mes jam tik dėkojame be atvangos.

Kandidas panoro pamatyti kunigus ir liepė Kakambui paklausti, kur jie yra. Senelis nusišypsojo:

– Mano mieli, – tarė jis, – mes visi esame kunigai; mūsų karalius ir visos šeimų galvos kas rytą iškilmingai

gieda padėkos himnus, o penki ar šeši tūkstančiai muzikantų jiems pritaria.

– Kaip? Jūs neturite vienuolių, kurie moko, ginčijasi, valdo, sąmokslauja ir degina žmones, galvojančius kitaip negu jie?

– Mes dar neišėjome iš proto, – tarė senelis. – Mes visi čia galvojame vienaip ir nesuprantame, kas tie per vienuoliai.

Girdėdamas tokius žodžius Kandidas tiesiog džiūgavo ir kalbėjo pats sau:

– Čia visai kas kita negu Vestfalijoje ir pono barono pilyje; jei mūsų bičiulis Panglosas būtų lankęsis Eldorade, nebūtų tvirtinęs, kad Tunder-ten-tronko pilis yra geriausia vieta pasaulyje. Tai mat kaip naudinga pakeliauti.

Po šio ilgo pasikalbėjimo gerasis senelis liepė pakinkyti į karietą šešetą avinų ir davė dvylika tarnų palydėti dviem keleiviams į karaliaus dvarą.

– Dovanokite man, – tarė jis, – kad dėl senatvės negaliu turėti garbės jūsų palydėti. Karalius priims jus taip, kad liksite patenkinti, ir jūs, be abejo, atleisite, jei vienas kitas mūsų krašto paprotys jums nepatiks.

Kandidas su Kakambu sėdo į karietą; šešetas avinų ėmė lėkti, ir greičiau negu per keturias valandas jie atvyko prie karaliaus rūmų sostinės pakrašty. Portalas buvo dviejų šimtų dvidešimt pėdų aukščio ir šimto pėdų pločio; iš kokios medžiagos – sunku pasakyti, tik buvo matyti, jog iš nepalyginti nuostabesnės kaip tie akmenukai ir tas smėlis, kuriuos mes vadiname auksu ir brangakmeniais.

Dvidešimt gražių apsaugos gvardijos mergaičių sutiko Kandidą ir Kakambą, kai jie išlipo iš karietos; nuvedė

juos į pirtį, apvilko drabužiais, išaustais iš kolibrių pūkų; paskui rūmų kavalieriai ir damos juos palydėjo į jo didenybės būstą pro muzikantus, išsirikiavusius dviem eilėm, po tūkstantį kiekvienoje. Kai jie prisiartino prie sosto menės, Kakambas paklausė vieną iš lydinčiųjų kavalierių, kaip čia reikia sveikinti jo didenybę: ar pulti ant kelių, ar gulti kniūbsčiam ant žemės; ar susidėti rankas ant galvos, ar ant nugaros; ar reikia pabučiuoti grindis prie jo kojų, – žodžiu, kokios čia sveikinimo apeigos.

– Čia įprasta, – atsakė rūmų kavalierius, – apkabinti valdovą ir pabučiuoti jį į abu veidus.

Kandidas ir Kakambas puolė jo didenybei ant kaklo; karalius priėmė juos taip meiliai, kaip tik begalima įsivaizduoti, o paskui maloniai pakvietė drauge pavakarieniauti.

Iki vakarienės dar buvo laiko, ir jiems aprodė miestą; viešieji pastatai kilo iki debesų, turgavietės buvo išpuoštos tūkstančiais kolonų; fontanai gryno vandens, fontanai rausvo vandens, fontanai likerio, padaryto iš cukranendrių, be perstojo tekėjo į didelius baseinus, išgrįstus brangakmeniais; ir viskas kvepėjo gvazdikais ir cinamonu. Kandidas panūdo pamatyti teisingumo rūmus ir aukščiausiąjį teismą; jam buvo atsakyta, kad jų čia visai nėra, kad čia niekad niekas neteisiamas. Jis pasiteiravo, ar yra kalėjimų; ir jam buvo atsakyta, kad nėra. Jį be galo nustebino ir daugiausia jam suteikė malonumo mokslo rūmai su dviejų tūkstančių žingsnių ilgumo galerija, pilna matematikos ir fizikos įrankių.

Per visą popietę jie apžiūrėjo vos vieną tūkstantąją miesto dalį; reikėjo grįžti pas karalių. Kandidą pasodi-

no prie stalo tarp jo didenybės, tarno Kakambo ir keleto damų. Niekad taip skaniai jis nebuvo vakarieniavęs, ir niekad prie stalo jam nebuvo tekę turėti tokio sąmojingo pašnekovo kaip jo didenybė. Kakambas aiškino Kandidui šmaikščius karaliaus posakius, kurie ir išversti neprarado šmaikštumo. Kandidas tuo stebėjosi ne mažiau kaip ir kitkuo.

Toje vaišingoje šalyje jie svečiavosi visą mėnesį. Kandidas nuolat kartojo Kakambui:

– Iš tikrųjų, mano bičiuli, pilis, kurioje gimiau, nė iš tolo negali lygintis su šiuo kraštu. O vis dėlto čia nėra panelės Kunigundos; ir jūs Europoje gal taip pat turite mylimąją. Jei pasiliksime čia, būsime tokie, kaip kiti; o jei grįšime į savo pasaulį, pasiėmę tik dvylika avinų, apkrautų Eldorado akmenukais, būsime turtingesni už visus karalius, draugėn sudėtus, mums nebereiks bijoti inkvizitorių, ir lengvai galėsime išvaduoti panelę Kunigundą.

Tie žodžiai patiko Kakambui; žmonės taip mėgsta keliauti, o paskiau pasirodyti saviškiams, pasigirti tuo, ką matė kelionėse, jog abu laimingieji nutarė atsisakyti savo gerovės ir paprašyti jo didenybę leisti jiems iškeliauti.

– Jūs darote kvailystę, – tarė jiems karalius. – Žinau, mano kraštas ne kažin kas, bet jei kur nors galima pakenčiamai gyventi, reikia ten ir pasilikti. Aš, be abejo, neturiu teisės sulaikyti svetimšalių; tai būtų tironija, kurią draudžia mūsų papročiai ir įstatymai, visi žmonės yra laisvi, todėl galite iškeliauti, kada norite, bet išvykti iš čia gana sunku. Srauniąja upe išplaukti prieš vandenį neįmanoma, ji teka po uolų skliautais, ir tiesiog stebuklas, kaip jūs galo

negavote, plaukdami čionai. Kalnai, supantys visą mano karalystę, yra dešimt tūkstančių pėdų aukščio ir statūs it sienos; kiekvienas jų daugiau kaip dešimt mylių pločio, o už jų tik prarajos. Bet kadangi jūs būtinai norite išvykti, aš liepsiu savo mechanikams padaryti mašiną, ir jūs patogiai persikelsite. Bet kai jūs atsidursite už kalnų, niekas negalės jūsų toliau lydėti, nes mano valdiniai yra prisiekę niekad neperžengti valstybės sienos, o jie tokie išmintingi, jog nelaužys savo priesaikos. O dabar prašykite mane, ko dar pageidaujate.

– Mes prašome jūsų didenybę, – tarė Kakambas, – tik keleto avinų su maistu, akmenukais ir jūsų žemės purvu.

Karalius nusijuokė.

– Nesuprantu, – tarė jis, – kodėl Europos gyventojai taip mėgsta mūsų geltonąjį purvą, bet imkitės jo, kiek tik norite, ir naudokitės, kaip išmanote.

Jis tuojau įsakė mechanikams sukurti mašiną šiems dviem nepaprastiems žmonėms perkelti per karalystės sieną. Trys tūkstančiai mokytų fizikų kibo į darbą; mašina buvo padaryta per dvi savaites ir atsiėjo ne daugiau kaip dvidešimt milijonų svarų sterlingų vietiniais pinigais. Kandidą ir Kakambą įsodino į mašiną; joje buvo du dideli raudoni avinai, pabalnoti ir pažaboti, kad jais būtų galima joti atsidūrus už kalnų, dvidešimt avinų su maisto nešuliais, trisdešimt avinų su dovanomis – pačiais įdomiausiais to krašto dalykais, penkiasdešimt avinų, apkrautų auksu, deimantais ir kitais brangakmeniais. Karalius švelniai pabučiavo abu klajūnus.

Gražu buvo pasižiūrėti, kaip jie su savo avinais pakilo sumaniai įrengtoje mašinoje į kalnų viršūnes. Fizikai išlaipino juos saugioje vietoje, atsisveikino, ir dabar Kandidas neturėjo kito troškimo, kito tikslo, kaip šiuos avinus padovanoti panelei Kunigundai.

– Dabar, – tarė jis, – turime kuo užmokėti Buenos Airių gubernatoriui, jei panelę Kunigundą galima įvertinti kokia nors kaina. Keliaukime į Kajeną, ten sėsime į laivą, o paskui pažiūrėsime, kokią karalystę mums nusipirkti.

DEVYNIOLIKTAS SKYRIUS

Kas jiems nutiko Suriname ir kaip Kandidas susipažino su Martenu

Pirmoji kelionės diena jiedviem buvo gana maloni. Smagu jaustis savininkais turtų, didesnių už visus Azijos, Europos ir Afrikos turtus. Kandidas iš didelio džiaugsmo raižė ant medžių Kunigundos vardą. Kitą dieną du avinai nuklimpo pelkėje ir prasmego su visu kroviniu; kiti du avinai po keleto dienų nugaišo iš nuovargio; septyni ar aštuoni krito tyruose iš bado; kiti per trumpą laiką nusirito į prarają. Pagaliau po šimto kelionės dienų jiems liko tik du avinai. Kandidas tarė Kakambui:

– Mano bičiuli, matote, kokie netvarūs šio pasaulio turtai; nieko nėra pastovaus, nebent tik drąsa ir laimė išvysti panelę Kunigundą.

– Sutinku, – tarė Kakambas, – bet mums dar liko du avinai su tokiais turtais, kokių niekad neturės Ispanijos

karalius; o tolumoje matau miestą – manau, kad tai Surinamas[48], priklausąs olandams. Mūsų vargai jau baigiasi, ir greitai mums prasidės laimingos dienos.

' Nebetoli miesto jie pamatė gulintį ant žemės negrą, pusnuogį, vienomis apatinėmis mėlynos drobės kelnėmis; vargšelis buvo be kairės kojos ir be dešinės rankos.

– O dieve mano! – tarė jam Kandidas olandiškai. – Ką tu čia veiki, bičiuli, taip baisiai sužalotas?

– Aš laukiu savo šeimininko pono Vanderdenduro[49], garsaus pirklio, – atsakė negras.

– Ar tai ponas Vanderdenduras taip tau padarė? – paklausė Kandidas.

– Taip, pone, – tarė negras, – toks čia paprotys. Mums dukart per metus duoda po vienerias apatines kelnes – tai visas mūsų apdaras. Jei, dirbant cukraus fabrike, girnos mums sutraiško pirštą, nupjauna visą ranką, o jei bandome pabėgti, nupjauna koją; mane ištiko abi nelaimės. Šitokią kainą mes mokam, kad jūs Europoje valgytumėt cukrų. O juk mano motina, parduodama mane Gvinėjos pakrantėj už dešimt patagoniškų ekiu, pasakė man: „Vaike mano brangusis, laimink mūsų fetišus, nuolat juos garbink, jie tau suteiks laimingą gyvenimą; tu turi garbę tapti mūsų baltaodžių ponų vergu ir tuo suteikei laimę savo tėvui ir motinai." Deja, aš nežinau, ar padariau juos laimingus, bet jie manęs laimingo nepadarė. Šunys, beždžionės ir papūgos tūkstantį kartų laimingesni negu aš.

---

[48] Surinamas – XVIII amžiuje Olandijos Gvianos sostinė.

[49] Vanderdenduras – pavardė, primenanti olandų leidėją Van Düreną, su kuriuo Voltaire'as ne sykį turėjo finansinių nesutarimų.

Olandų žyniai, kurie mane atvertė į savo tikėjimą, kiekvieną sekmadienį man tvirtina, kad visi esame Adomo vaikai – baltieji ir juodieji. Aš ne genealogas, bet jei tie pamokslininkai sako tiesą, mes visi giminės. O su savo giminaičiais – jūs turite su tuo sutikti – nedera taip žiauriai elgtis.

– O Panglosai, – sušuko Kandidas, – tu nenumatei tokių šlykštybių! Baigta, man reikės galų gale atsisakyti tavo optimizmo.

– Kas yra optimizmas? – paklausė Kakambas.

– Deja, – atsakė Kandidas, – tai atkaklus noras tvirtinti, kad viskas yra gera, kai iš tikrųjų viskas yra bloga.

Ir jis liejo ašaras, žiūrėdamas į negrą; ir verkdamas įžengė į Surinamą.

Pirmiausia jis pasiteiravo, ar uoste nėra kokio nors laivo, galinčio plaukti į Buenos Aires. Žmogus, į kurį jis kreipėsi, buvo kaip tik ispanas laivo savininkas. Jis sutiko sudaryti su jais dorą sutartį ir paskyrė pasimatymą smuklėje. Kandidas ir ištikimasis Kakambas nuėjo tenai su dviem savo avinais.

Kandidas, kuris visados kalbėjo tai, kas buvo širdyje, papasakojo ispanui visus savo nuotykius ir prisipažino, kad yra pasiryžęs pagrobti panelę Kunigundą.

– Na, tai aš jūsų nevešiu į Buenos Aires, – tarė laivo savininkas, – nes tenai pakartų ir mane, ir jus. Gražioji Kunigunda yra monsinjoro gubernatoriaus meilužė.

Kandidui tai buvo lyg perkūno smūgis; jis ilgai verkė; pagaliau pasivedė Kakambą į šalį ir jam tarė:

– Mano brangusis bičiuli, štai ką tu turi padaryti. Kiekvienas mūsų kišenėse turim deimantų penketo ar šešeto

milijonų vertės; tu esi apsukresnis už mane; keliauk į Buenos Aires ir atvežk man panelę Kunigundą. Jei gubernatorius darys kokių nors kliūčių, duok jam milijoną; jei ir už tiek nesutiks, duok du milijonus; tu nesi nužudęs inkvizitoriaus, tau nėra ko bijoti. Aš susirasiu kitą laivą, nuplauksiu į Veneciją ir ten lauksiu tavęs. Tai laisvas kraštas, kur nereikia baimintis nei bulgarų, nei avarų, nei žydų, nei inkvizitorių.

Kakambas pritarė tokiam išmintingam sumanymui. Jis labai nusiminė, kad reikia skirtis su geruoju ponu, tapusiu artimu draugu; bet noras jam padėti buvo stipresnis negu išsiskyrimo skausmas. Jie pasibučiavo, apsiliejęę ašaromis. Kandidas paprašė jį nepamiršti gerosios senelės. Kakambas išvyko tą pačią dieną; puikus žmogus buvo tas Kakambas.

Kandidas dar šiek tiek užtruko Suriname laukdamas, kol atsiras kitas laivo savininkas, kuris apsiims nuvežti Italijon jį ir du jam likusius avinus. Jis pasisamdė tarnų ir prisipirko visko, ko reikia ilgai kelionei; pagaliau pas jį atėjo ponas Vanderdenduras, didelio laivo savininkas.

– Kiek paimsite už tai, – paklausė Kandidas tą žmogų, – kad nuvešite į Veneciją tiesiu keliu mane, mano žmones, bagažą ir šiuos du avinus?

Laivo savininkas paprašė dešimt tūkstančių piastrų; Kandidas iškart sutiko.

– Oho! – tarė sau apdairusis Vanderdenduras. – Tas svetimšalis duoda dešimt tūkstančių piastrų nesiderėdamas. Turbūt jis labai turtingas!

Grįžęs po valandėlės, jis pareiškė negalįs jo vežti pigiau kaip už dvidešimt tūkstančių.

– Gerai! Mokėsiu ir tiek, – tarė Kandidas.

– Še tau, – šnabždėjo sau pirklys. – Tas žmogus duoda dvidešimt tūkstančių piastrų taip pat lengvai kaip ir dešimt tūkstančių.

Jis vėl sugrįžo ir pareiškė, kad galės jį nuvežti Venecijon tik už trisdešimt tūkstančių.

– Gerai, gausite trisdešimt tūkstančių, – tarė Kandidas.

– Oho! – vėl tarė sau olandų pirklys. – Tam žmogui nieko nereiškia trisdešimt tūkstančių piastrų; be abejo, tie du jo avinai velka didžiulius turtus; nereikalaukime daugiau: pirmiausia tesumoka jis trisdešimt tūkstančių, o paskui pažiūrėsime.

Kandidas pardavė du nedidelius deimantus, kurių mažesnysis buvo vertas daugiau, negu reikalavo laivo kapitonas. Jis sumokėjo iš anksto. Abu avinus įkėlė į laivą. Kandidas plaukė valtimi į reidą, kur stovėjo laivas. Kapitonas negaišuodamas pakėlė bures ir išplaukė iš reido; vėjas buvo jam palankus. Sumišusiam ir apstulbusiam Kandidui jis greitai dingo iš akių.

– Aiman! – šaukė Kandidas. – Štai pasielgimas, vertas Senojo pasaulio.

Jis grįžo į krantą, skausmo prislėgtas, nes neteko lobių, kurie galėjo praturtinti dvidešimt monarchų.

Jis nuėjo pas olandų teisėją ir iš susijaudinimo smarkiai pasibeldė į duris; įėjęs išdėstė, kas jam nutiko, šaukdamas kiek garsiau, negu derėjo. Teisėjas pirmiausia uždėjo jam dešimt tūkstančių piastrų baudą už triukšmo kėlimą; paskui, kantriai jį išklausęs, pažadėjo ištirti reikalą tuojau, kai tik pirklys grįš, ir pareikalavo sumokėti dar dešimt tūkstančių piastrų teismo išlaidų.

Toks elgesys galutinai įstūmė Kandidą į neviltį; tiesa, jis buvo patyręs tūkstantį kartų didesnių nelaimių, bet teisėjo šaltakraujiškumas ir įžūli laivo kapitono vagystė sujudino jam tulžį ir sukėlė juodą melancholiją. Žmonių sugedimas atsiskleidė jam prieš akis visu šlykštumu, jį apniko liūdnos mintys. Pagaliau kai vienas prancūzų laivas rengėsi plaukti į Bordo, Kandidas, jau nebeturėdamas avinų, apkrautų deimantais, už deramą kainą nusisamdė kajutę ir mieste paskelbė apmokėsiąs kelionę ir maistą ir duosiąs du tūkstančius piastrų doram žmogui, kuris sutiks su juo keliauti, bet su sąlyga, kad tas žmogus būtų labiausiai nusivylęs savo būkle ir nelaimingiausias visoje provincijoje.

Pas jį atvyko tokia daugybė norinčiųjų, jog nė visas laivynas nebūtų galėjęs jų sutalpinti. Kandidas pagal išvaizdą atrinko dvidešimt žmonių, kurie jam pasirodė ganėtinai draugingi ir kurie tvirtino atitinką jo reikalavimus. Jis susivadino juos į smuklę, pavaišino vakariene ir pareikalavo, kad kiekvienas prisiektų teisingai papasakosiąs savo gyvenimo istoriją; ir prižadėjo pasiimti tą, kuris pasirodys vertas didžiausio pasigailėjimo ir įtikins turįs rimčiausią pagrindą būti nepatenkintas savo likimu; o kitiems pažadėjo dovanų.

Pasakojimai užtruko iki ketvirtos valandos ryto. Klausydamasis jų nuotykių, Kandidas prisiminė senelės žodžius kelyje į Buenos Aires ir jos pasiūlytas lažybas, kad laive neatsiras nė vieno žmogaus, kuri nebūtų išgyvenęs didžiausių nelaimių. Kiekvieną nuotykį pasakojant, jis galvodavo apie Panglosą. „Panglosui, – mąstė jis, – dabar būtų sunku apginti savo sistemą. Norėčiau, kad jisai būtų

čia. Iš tikro, jei viskas yra gera, vien tik Eldorade, o ne kur kitur." Pagaliau Kandidas pasirinko vieną neturtingą mokslininką, kuris dešimt metų buvo dirbęs Amsterdamo knygininkams[50]. Jis nusprendė, kad pasaulyje nėra kito tokio amato, kuriuo reikėtų taip bjaurėtis.

Šį mokslininką, kuris, be to, buvo dar ir geras žmogus, apvogė žmona, sumušė sūnus, o duktė paliko, pabėgdama su kažkokiu portugalu. Neseniai jis neteko ir menkos tarnybos, iš kurios gyveno. Surinamo pamokslininkai jį persekiojo, nes laikė sociniečiu[51]. Reikia pripažinti, kad ir kiti buvo gal tokie pat nelaimingi kaip jis, bet Kandidas tikėjosi, kad mokslininkas kelionėje išblaškys jo nuobodulį. Visi kiti pretendentai pripažino, kad Kandidas su jais pasielgė labai neteisingai, bet jis nuramino juos, kiekvienam įteikdamas po šimtą piastrų.

DVIDEŠIMTAS SKYRIUS

Kas nutiko Kandidui ir Martenui jūroje

Taigi senasis mokslininkas, vardu Martenas, drauge su Kandidu iškeliavo į Bordo. Abu jie buvo daug matę ir daug kentėję, ir jei laivas būtų turėjęs plaukti iš Surinamo

---

[50] Dirbęs Amsterdamo knygininkams... – XVII – XVIII a. Amsterdamas buvo vienas stambiausių knygų leidybos centrų. Be kita ko, ten buvo leidžiama ir daug kontrafakcijų, už ką Voltaire'as olandų leidėjus ne kartą koneveikė.
[51] Sociniečiai – italų protestantų sekta, įkurta XVI a. Laeliuso ir Fausto Socini. Sociniečiai nepripažino trejybės ir Kristaus dieviškumo.

net į Japoniją aplink Gerosios Vilties kyšulį, ir tada jiedviem būtų užtekę kalbos apie dvasinį ir fizinį blogį.

Vis dėlto Kandidas buvo kur kas laimingesnis už Marteną: jis tikėjosi vėl susitiksiąs panelę Kunigundą, o Martenui jau nebebuvo ko tikėtis. Be to, Kandidas dar turėjo aukso ir deimantų; nors ir buvo netekęs šimto stambių raudonųjų avinų, apkrautų didžiausiais pasaulio turtais, nors ir negalėjo užmiršti olandų pirklio apgavystės, bet kai prisimindavo, kad jam dar liko kišenėse, ir kai kalbėdavo apie Kunigundą, ypač baigiantis pietums, jis vėl imdavo tikėti Pangloso sistema.

– O jūs, pone Martenai, – tarė jis mokslininkui, – ką jūs manote apie visa tai? Kokia jūsų nuomonė apie dvasinį ir fizinį blogį?

– Pone, – atsakė Martenas, – mūsų kunigai mane apkaltino, kad aš esu socinietis, o iš tikrųjų aš – manichėjas[52].

– Jūs iš manęs juokiatės, – tarė Kandidas, – manichėjų nebėra pasauly.

– Aš tebesu, – tarė Martenas. – Nežinau, ką daryti, bet kitaip galvoti negaliu.

– Vadinasi, jumyse sėdi velnias, – tarė Kandidas.

– Velnias labai kišasi į šio pasaulio reikalus, – tarė Martenas, – todėl jis gali būti ir manyje, kaip visur kitur; bet prisipažįstu, kad, žvelgdamas į žemės rutulį, arba, tikriau sakant, rutulėlį, aš manau, jog dievas jį atidavė kaž-

---

[52] Manichėjai – religinė sekta, atsiradusi III a. Persijoje. Jie tvirtino, kad pasaulyje kovoja du priešingi pradai – gėris ir blogis, propagavo asketizmą, neigė turtus ir nuosavybę.

kokiai nelabai būtybei; žinoma, išskyrus Eldoradą. Nesu matęs miesto, kuris netrokštų gretimo miesto pražūties, šeimos, kuri nenorėtų sunaikinti kitos šeimos. Visur silpnieji neapkenčia galingųjų, nors prieš juos šliaužioja, o galingieji elgiasi su jais kaip su kaimenėmis gyvulių, kurių vilną ir mėsą pardavinėja. Milijonas žmogžudžių, suskirstytų į pulkus, duodasi iš vieno Europos galo į kitą ir drausmingai žudo ir plėšikauja; reikia juk užsidirbti duoną, o doresnio amato nėra. O miestuose, kurie lyg ir naudojasi taikos vaisiais ir kur klesti menas, žmones taip kankina pavydas, rūpesčiai ir nerimas, jog čia ne geriau kaip apgultoje pilyje. Slepiamas sielvartas žiauresnis negu viešos negerovės. Žodžiu, aš tiek esu matęs ir tiek iškentėjęs, jog pasidariau manichėjas.

– Tačiau gėris vis dėlto yra, – paprieštaravo Kandidas.

– Galbūt, – atsakė Martenas, – bet aš jo nepažįstu.

Šitaip jiems besiginčijant, pasigirdo patrankos šūvis. Šūviai tolydžio dažnėjo. Abu pasiėmė savo žiūronus. Už kokių trijų mylių kovėsi du laivai. Vėjas taip arti privarė juos prie prancūzų laivo, mūšį buvo labai patogu stebėti. Pagaliau vienas laivas trenkė kitam taip žemai ir taikliai, jog šis ėmė skęsti. Kandidas ir Martenas aiškiai matė grimztančio laivo denyje šimtą žmonių; jie visi, baisiai vaitodami, kėlė į dangų rankas; vienu mirksniu viskas dingo vandeny.

– Na mat! – pasakė Martenas. – Štai kaip žmonės elgiasi vieni su kitais.

– Iš tikrųjų, – tarė Kandidas, – čia turbūt velnio darbas.

Sulig tais žodžiais jis pastebėjo plaukiojant šalia jų laivo kažką raudoną ir blizgantį. Atsirišęs valtį, nusiyrė pažiūrėti, kas čia galėtų būti. Tai buvo vienas iš jo avinų. Kandido džiaugsmas, radus šį aviną, buvo didesnis už sielvartą dėl dingusių šimto avinų, apkrautų stambiais Eldorado deimantais.

Prancūzų kapitonas greitai suprato, kad kapitonas, nuskandinęs kitą laivą, buvo ispanas, o nuskendusio laivo kapitonas – olandų piratas, tas pats, kuris apvogė Kandidą. Milžiniški turtai, pagrobti to niekšo, kartu su juo dingo jūroje; išgelbėtas liko tik vienas avinas.

– Matote, – pasakė Kandidas Martenui, – kad nusikaltimas kartais susilaukia bausmės; tas nevidonas olandų pirklys gavo, ko buvo nusipelnęs.

– Taip, – tarė Martenas, – bet ar turėjo žūti ir keleiviai, buvę jo laive? Dievas nubaudė tą sukčių, o velnias nuskandino kitus.

Prancūzų ir ispanų laivai leidosi plaukti tolyn, o Kandidas vėl ėmė šnekėtis su Martenu. Juodu ginčijosi iš eilės penkiolika dienų, o penkioliktą dieną abu samprotavo taip pat, kaip ir pirmąją. Bet vis dėlto kalbėjosi, dalijosi mintimis, vienas antrą guodė, Kandidas glostė savo aviną.

– Jei aš suradau tave, – tarė jis, – be abejo, surasiu ir Kunigundą.

DVIDEŠIMT PIRMAS SKYRIUS

Kandidas ir Martenas artinasi prie Prancūzijos krantų ir samprotauja

Pagaliau juodu išvydo Prancūzijos krantus.

– Ar esate kada nors buvęs Prancūzijoje, pone Martenai? – paklausė Kandidas.

– Taip, – tarė Martenas, – esu aplankęs keletą provincijų. Vienur pusė gyventojų – bepročiai; kitur – per daug sukčių; dar kitur – žmonės malonūs, bet bukagalviai; kai kur jie bando rodytis protingi; bet visose provincijose svarbiausias darbas – meilė, paskui – apkalbos, dar paskui – kvaili plepalai.

– O Paryžių ar matėte, pone Martenai?

– Taip, mačiau; jis turi visas šias ypatybes; tai chaosas, maišalynė, kur visi ieško malonumų ir beveik nė vienas jų neranda, bent man taip pasirodė. Neilgai aš jame išbuvau. Kai tik atvykau, tuoj Sen-Žermeno mugėje mane apvogė sukčiai. Aš pats buvau palaikytas vagimi ir savaitę išsėdėjau kalėjime; paskui pradėjau dirbti spaustuvėje korektorium, kad turėčiau iš ko bent pėsčias sugrįžti Olandijon. Teko susipažinti su visokiais valkatomis: su rašeivomis, intrigantais ir konvulsionieriais.[53] Sako, tame mieste esama labai mandagių žmonių; norėčiau tuo tikėti.

– O manęs visai nevilioja Prancūzija, – tarė Kandidas. – Jūs lengvai suprasite, kad, mėnesį praleidęs Eldorade, aš

---

[53] Konvulsionieriai – jansenistų sekta. Pagauti religinės ekstazės, tampomi konvulsijų, jie tariamai darydavo stebuklus.

nepanorėsiu pasaulyje pamatyti nieko kito, kaip tik panelę Kunigundą; aš jos lauksiu Venecijoje; mes keliausime per Prancūziją į Italiją; ar nesutiktumėt manęs palydėti?

– Mielai, – atsakė Martenas. – Sako, Venecijoje gera gyventi tik kilmingiesiems venecijiečiams, tačiau puikiai ten priimami ir piniginga svetimšaliai; aš pinigų neturiu; jūs turite, aš visur eisiu su jumis.

– Beje, – tarė Kandidas, – ar jūs manote, kad pradžioje žemė buvo jūra, kaip sakoma toje storoje knygoje[54], kuri priklauso laivo kapitonui?

– Tuo aš visiškai netikiu, – tarė Martenas. – Kaip netikiu ir visomis kitomis fantazijomis, kurios mums pasakojamos jau kuris laikas.

– Bet vis dėlto kuriam tikslui šis pasaulis sutvertas? – paklausė Kandidas.

– Tam, kad mus siutintų, – atsakė Martenas.

– Bet ar jūsų nestebina, – vis klausinėjo Kandidas, – tų dvejeto Orejonų šalies mergaičių meilė dviem beždžionėms, apie kurią jums papasakojau?

– Nė kiek, – tarė Martenas, – toji aistra man neatrodo keista; esu matęs tiek nepaprastų dalykų, jog manęs niekas nestebina.

– Ar manote, – paklausė Kandidas, – kad žmonės visados vienas kitą žudė, kaip kad šiandien? Kad visados jie buvo nedėkingi, nepastovūs, melagiai, klastūnai, ištižėliai, plėšikai, smurtininkai, išdavikai, pavyduoliai, sma-

[54] Toje storoje knygoje... – greičiausiai turimas galvoje prancūzų gamtininko Comte du Buffono veikalas „Žemės teorija“ (1749), su kuriuo Voltaire'as polemizavo.

ližiai, girtuokliai, šykštuoliai, garbėtroškos, kraugeriai, šmeižikai, ištvirkėliai, fanatikai, veidmainiai ir kvailiai?

– O ar jūs manote, – paklausė Martenas, – kad vanagai, užtikę balandžius, visados juos draskydavo?

– Taip, be abejo, – atsakė Kandidas.

– Na mat! – tarė Martenas. – Jei vanagai visados turėjo tokį pat būdą, kodėl gi jūs norite, kad žmonės būtų pasikeitę?

– O! – sušuko Kandidas. – Čia yra skirtumas, nes laisva valia...

Taip samprotaudami, jie atvyko į Bordo.

DVIDEŠIMT ANTRAS SKYRIUS

Kas nutiko Kandidui ir Martenui Prancūzijoje

Kandidas sustojo Bordo mieste neilgam – kol parduos kelis Eldorado brangakmenius ir įsitaisys gerą dvivietę karietą, nes nebegalėjo apsieiti be savo filosofo Marteno; tik jam skaudu buvo skirtis su savo avinu, kurį paliko Bordo Mokslų akademijai. Šiemetiniam konkursui ji pasiūlė temą: nustatyti, kodėl šio avino vilnos raudonos; ir premiją laimėjo vienas šiaurietis mokslininkas[55], įrodęs pagal formulę A + B – C : Z, kad avinas turi būti raudonas ir nugaišti nuo raupų.

---

[55] Šiaurietis mokslininkas... – aliuzija į prancūzų fiziką Mopertiuji (1698–1759), bandžiusį matematiškai įrodyti dievo buvimą.

Tuo tarpu visi keleiviai, kuriuos Kandidas sutikdavo pakelės smuklėse, jam sakė:

– Mes vykstame į Paryžių.

Šis visuotinis veržimasis pagaliau ir jam sužadino norą pamatyti tą sostinę; keliaujant į Veneciją, tam nereikia daug pasukti iš kelio.

Jis įvažiavo į Sen-Marso priemiestį, ir jam pasirodė, kad pateko į bjauriausią Vestfalijos kaimą.

Viešbutyje Kandidas sunegalavo, matyt, atsiliepė kelionės nuovargis. Kadangi ant piršto jis mūvėjo žiedą su didžiausiu briliantu, o jo vežime buvo pastebėta nepaprastai sunki dėžutė, tuojau prie jo atsirado du gydytojai, kurių jis nebuvo kvietęs, keli artimi draugai, kurie jo neapleido, ir dvi davatkos, kurios jam šildė sultinį. Martenas tarė:

– Prisimenu, kad ir aš buvau susirgęs, kai pirmąkart atvykau į Paryžių; buvau labai neturtingas, todėl man teko apsieiti be draugų, be davatkų, be gydytojų, ir pasveikau.

Per gydytojų uolumą ir kraujo nuleidinėjimą Kandidas kaip reikiant įsisirgo. Vienas nuolatinis viešbučio lankytojas labai maloniai paprašė jį paskolinti pinigų pagal vekselį, kuris būsiąs išpirktas aname pasaulyje.[56] Kandidas griežtai atsisakė. Davatkos tikino, kad esanti tokia nauja mada; Kandidas atkirto madų nesivaikąs. Martenas norėjo prašytoją išmesti pro langą; dvasinin-

[56] Turima omeny išpažinties kortelė, kurią išduodavo tikinčiajam kunigas, išklausęs jo išpažinties. Nuo 1750 m. galiojo taisyklė, pagal kurią mirštantysis negalėjo gauti paskutinio patepimo, jei neturėjo kortelės, išduotos kunigo, kuris pasirašė remiąs popiežiaus bulę, smerkiančią jansenistus.

kas prisiekė, kad Kandidas nebūsiąs palaidotas kapinėse; Martenas prisiekė tuojau palaidosiąs dvasininką, jei tas neatstosiąs. Kilo ginčas. Martenas suėmė dvasininką už pečių ir šiurkščiai išstūmė lauk; kilo didelis skandalas, buvo surašytas protokolas.

Kandidas gijo. Besveikstant pas jį rinkdavosi vakarieniauti puiki kompanija. Lošdavo iš didelių sumų. Kandidas labai stebėjosi, kad niekad negauna tūzų, bet Martenas tuo visai neistebėjo.

Tarp svečių, kurie jį lankė, buvo mažutis abatas iš Perigoro, vienas tų prieplaikių, apsukrių, visad paslaugių, įžūlių, meilių ir sukalbamų žmonių, kurie gaudo pakeleivius svetimšalius, pasakoja jiems skandalingas miesto naujienas ir siūlo pramogų už bet kokią kainą. Pirmiausia jis nusivedė Kandidą su Martenu į teatrą. Buvo vaidinama nauja tragedija. Kandidas sėdėjo šalia keleto aštrialiežuvių. Bet vis tiek negalėjo susilaikyti neverkęs, matydamas puikiai vaidinamas scenas. Vienas tų gudruolių per pertrauką jam tarė:

– Be reikalo jūs verkiate: ši artistė labai bloga; aktorius, kuris su ja vaidina, dar blogesnis; o pjesė blogesnė negu aktoriai: autorius nė žodžio nemoka arabiškai, tuo tarpu veiksmas vyksta Arabijoje[57]. Be to, jis netiki įgimtom idėjom[58]. Rytoj aš jums atnešiu dvidešimt prieš jį parašytų brošiūrų.

---

[57] Veiksmas vyksta Arabijoje – Voltaire'as daro užuominą į savo paties tragediją „Mahometas“ (1741).

[58] Netiki įgimtom idėjom – Voltaire'as ne kartą polemizavo su René Descarteso teorija apie įgimtas idėjas.

– Kiek jūs turite Prancūzijoje teatro pjesių? – paklausė Kandidas abatą.

– Penkis ar šešis tūkstančius, – atsakė šis.

– Tai daug, – tarė Kandidas. – O kiek iš jų yra gerų?

– Penkiolika ar šešiolika.

– Tai daug, – tarė Martenas.

Kandidas labai susižavėjo artiste, vaidinusia karalienę Elžbietą gana lėkštoj tragedijoj[59], dar užsilikusioj repertuare.

– Ši artistė, – tarė jis Martenui, – man labai patinka; ji man primena panelę Kunigundą; labai norėčiau su ja susipažinti.

Abatas iš Perigoro pasisiūlė jį palydėti pas artistę. Kandidas, išauklėtas Vokietijoje, pasiteiravo, kokio čia laikomasi etiketo ir kaip Prancūzijoje elgiamasi su Anglijos karalienėmis.

– Visaip, – atsakė abatas. – Provincijoje jas vedasi į smuklę. Paryžiuje gerbia, kol gražios, o kai numiršta, veža į šiukšlyną.

– Karalienes į šiukšlyną! – sušuko Kandidas.

– Iš tikrųjų, – tarė Martenas, – abatas teisybę sako; aš buvau Paryžiuje, kai panelė Monima[60] iškeliavo, kaip sakoma, į aną pasaulį; jai buvo atsisakyta suteikti tai, ką šitie žmonės vadina „pomirtine pagarba", t. y. teisę pūti šlykš-

---

[59] Gana lėkštoj tragedijoj... – Kalbama apie Tomo Corneille'io, didžiojo dramaturgo Pierre'o Corneille'io brolio, pjesę „Grafas Eseksas".

[60] Panelė Monima – Voltaire'o bičiulė, žymi prancūzų aktorė tragikė Adrienna Lekuvrer (1692–1730), vaidinusi Monimą Jeano Racine'o tragedijoje „Mitridatas". Paryžiaus dvasininkai neleido jos laidoti šventintose kapinėse.

čiose kapinėse drauge su apylinkės nenaudėliais; ją kolegos visai atskirai palaidojo Burgundijos gatvės kampe; jai, tokiai tauriadvasei, turėjo būti dėl to nepaprastai skaudu.

– Labai nemandagus pasielgimas, – tarė Kandidas.

– Ko norėti? – tarė Martenas. – Šitie žmonės tokie jau sutverti. Visus prieštaravimus, visus galimus nelogiškumus, kokie tik jums ateis į galvą, jūs pamatysite šios linksmos tautos vyriausybėje, teismuose, bažnyčiose ir spektakliuose.

– Ar tiesa, kad Paryžiuje visi nuolat juokiasi? – paklausė Kandidas.

– Taip, – atsakė abatas, – bet tai juokas iš piktumo: čia žmonės ir skundžiasi garsiai kvatodami; net ir šlykščiausius nusikaltimus daro juokdamiesi.

– Kas toji riebi kiaulė, – paklausė Kandidas, – kur tiek blogo man prišnekėjo apie pjesę, kurią žiūrėdamas aš verkiau, ir apie aktorius, kurie man suteikė tiek malonumo?

– Tai nedorėlis, – atsakė abatas, – kuris pelnosi duoną plūsdamas visas pjeses ir visas knygas; jie neapkenčia visų, kam sekasi, kaip eunuchai kad neapkenčia tų, kurie mėgaujasi malonumais; tai literatūrinė gyvatė, mintanti purvu ir nuodais, tai laikraštinis paskvilininkas.

– Ką jūs vadinate laikraštiniu paskvilininku? – paklausė Kandidas.

– Tai popieriaus gadintojas, – tarė abatas, – kaip kad Freronas[61].

---

[61] Louis-Marie Stanislas Fréron (1719–1776) – kritikas ir publicistas, kovojęs prieš švietėjus, Voltaire'o priešas, nuolat jį persekiojęs savo straipsniais.

Šitaip Kandidas, Martenas ir perigorietis samprotavo laiptuose, stebėdami žmones, einančius iš vaidinimo.

– Nors aš labai trokštu pasimatyti su panele Kunigunda, – tarė Kandidas, – vis dėlto norėčiau pavakarieniauti ir su panele Kleron[62], nes ji man pasirodė nuostabi.

Abatas nebuvo iš panelės Kleron artimųjų, nes šioji draugavo tik su rinktiniais žmonėmis.

– Šįvakar ji užimta, – tarė jisai, – bet aš turėsiu garbę jus nuvesti pas vieną įžymią damą, ir tenai jūs susipažinsite su Paryžiumi taip, lyg būtumėt jame išgyvenęs ketverius metus.

Būdamas iš prigimties smalsus, Kandidas sutiko nueiti pas damą, gyvenančią Sent-Onore priemiestyje. Ten draugija lošė „faraoną". Dvylika liūdnų ponterių laikė rankoj po nedidelę malką kortų – absurdišką savo nelaimių rejestrą. Viešpatavo gili tyla, ponterių veidai išblyškę, banko laikytojo veidas susirūpinęs. Namų šeimininkė sėdėjo šalia šito nepermaldaujamo banko laikytojo ir lūšies akimis sekė visus paroli[63]; kas bandydavo sukčiauti, tą ji sulaikydavo griežtai, bet kartu mandagiai ir be susierzinimo, nes nenorėjo netekti lankytojų. Ši dama vadino save markize Parolinjak. Jos penkiolikmetė duktė buvo tarp ponterių ir akimis nurodinėjo motinai apgavystes, kuriomis tie vargšeliai mėgino sušvelninti likimo žiaurumus. Abatas perigorietis, Kandidas ir Martenas įėjo;

---

[62] Panelė Kleron – įžymi aktorė tragikė Klara Leri (1723–1803), ypač pagarsėjusi vaidmenimis Voltaire'o pjesėse.

[63] Paroli („faraono" lošime) – dvigubas statymas.

niekas neatsistojo, niekas jų nepasveikino, niekas nepažvelgė; visi buvo labai užsiėmę savo kortomis.

– Ponia baronienė Tunder-ten-tronk buvo mandagesnė, – tarė Kandidas.

Tuo tarpu abatas kažką pašnibždėjo markizei į ausį. Ši kilstelėjusi gracingai nusišypsojo Kandidui, o Martenui linktelėjo galva su didžiu orumu. Ji pasodino Kandidą ir davė malką kortų. Dviem partijom jis pralošė penkiasdešimt tūkstančių frankų. Po to buvo tikrai linksma vakarienė, ir visi labai stebėjosi, kad Kandidas nesijaučia pralošęs; tarnai kalbėjosi tarp savęs tarnų žargonu:

– Tai turbūt koks nors anglų milordas.

Vakarienė buvo tokia, kaip ir daugelis Paryžiaus vakarienių: iš pradžių tyla, paskui kalbų šurmulys, kur nieko negali susigaudyti, toliau – juokavimai, daugiausia nešvankūs, pramanytos naujienos, kvaili samprotavimai, truputis politikos ir daug šmeižto; buvo kalbama net apie naujai išėjusias knygas.

– Ar jūs skaitėte, – paklausė abatas perigorietis, – teologijos daktaro pono Goša[64] romaną?

– Taip, – atsakė vienas svečias, – bet negalėjau jo užbaigti. Yra pas mus daug prirašyta nesąmonių, bet visi tie raštai, paimti kartu, neatsveria teologijos daktaro Goša nesąmonių; man taip įgriso tos šlykščios knygos, kuriomis mus verste užverčia, jog ėmiau lošti kortomis.

---

[64] Gosha (1709–1774) – teologas ir literatūros kritikas, polemizavęs su enciklopedistais, ne kartą kliudęs savo raštuose ir Voltaire'ą.

– O ką jūs manote apie archidjakono T...[65] „Rinktinę"? – paklausė kunigas.

– O, – tarė ponia Parolinjak, – tai nuobodžiausias iš visų mirtingųjų! Kaip savotiškai jis pasakoja apie tai, kas visiems žinoma! Kaip rimtai ginčijasi dėl to, kas neverta nė žodžiu minėti! Kaip neprotingai jis savinasi kitų protą! Kaip sužaloja tai, ką pasivagia! Kaip jis man įkyrėjo! Bet daugiau jis manęs nebekankins: perskaičiau kelis archidjakono puslapius, ir užteks.

Prie stalo sėdėjęs vienas mokytas ir gero skonio žmogus parėmė markizės nuomonę. Paskui išėjo kalba apie tragedijas; dama paklausė, kodėl kai kurias tragedijas galima žiūrėti, bet negalima skaityti. Gero skonio žmogus labai gražiai paaiškino, kodėl pjesė gali būti šiek tiek įdomi scenoje, net ir neturėdama jokios literatūrinės vertės; keliais žodžiais jis įrodė, kad neužtenka pateikti vieną ar dvi situacijas, kurias galima rasti visuose romanuose ir kurios visados patraukia žiūrovus, bet reikia būti naujoviškam, tiktai be keistenybių, dažnai – prakilniam ir visados natūraliam; reikia pažinti žmogaus širdį ir mokėti ją prakalbinti; reikia būti dideliu poetu, bet niekad neleisti rodytis poetu nė vienam pjesės personažui; tobulai mokėti savo kalbą taip, kad ji būtų gryna, visados darni, ir žiūrėti, kad rimas niekad nežalotų prasmės.

– Tas, – pridūrė jis, – kuris nesilaiko šių taisyklių, gali parašyti vieną ar dvi tragedijas, kurioms publika teatre

[65] Archidjakonas T... – abatas Triuble (1697–1770), rašytojas klerikalas, nepalankiai vertinęs Voltaire'ą.

paplos, bet niekad nebus priskirtas prie gerųjų rašytojų. Gerų tragedijų labai nedaug: vienos jų yra idilės su gerai parašytais ir gražiai surimuotais dialogais; kitos – politiniai samprotavimai, užmigdantys žiūrovus, arba tuščiažodžiavimas, atgrasantis publiką; kai kurios jų – tai apsėstųjų svajonės, surašytos barbarišku stiliumi, nerišlia kalba; jose daug kreipimųsi į dievus, nes autorius nemoka kalbėtis su žmonėmis, melagingų maksimų ir išpūstų štampų.

Kandidas atidžiai klausėsi šios kalbos ir apie kalbėtoją susidarė puikią nuomonę; o kadangi markizė buvo jį pasisodinusi šalia savęs, jis pasilenkė prie jos ausies ir paklausė, kas tasai žmogus, kuris taip gražiai šnekėjo.

– Tai mokslininkas, – tarė dama, – kuris nelošia ir kurį abatas kartais pas mane atsiveda vakarieniauti; jis puikiai nusivokia apie tragedijas ir knygas, pats yra parašęs tragediją, kurią publika nušvilpė; yra parašęs ir knygą, kurios nė vienas egzempliorius nepaliko knygininko lentynų, išskyrus vieną, kurį jis padovanojo man.

– Didis žmogus! – tarė Kandidas. – Tai antrasis Panglosas.

Paskui, atsigręžęs į jį, tarė:

– Pone, jūs, be abejo, manote, kad fiziniame ir dvasiniame pasaulyje viskas yra kuo geriausia ir kad niekas negali būti kitaip, kaip yra?

– Aš, pone, – atsakė jam mokslininkas, – taip visai nemanau; mano galva, viskas pas mus dedasi atvirkščiai; niekas nežino, nei kokia jo padėtis, nei kokios jo pareigos, nei ką jis veikia, nei ką turėtų veikti; išskyrus tik vakarienes, kurios būna gana linksmos ir kur žmonės, atrodo,

pakankamai bendrauja, visą kitą laiką jie įžūliai vaidijasi: jansenistai[66] puola molinistus[67], parlamento nariai – bažnytininkus, rašytojai – rašytojus, dvariškiai – dvariškius, finansininkai – tautą, žmonos – vyrus, giminės – gimines; tai amžinas karas.

Kandidas jam atsakė:

– Aš mačiau dar blogesnių dalykų; bet vienas išminčius, kuris vėliau turėjo nelaimę būti pakartas, mane mokė, kad viskas pasaulyje yra nuostabu, kad blogis – tai šešėliai gražiame paveiksle.

– Jūsų pakartuvis tyčiojosi iš pasaulio, – tarė Martenas, – jūsų šešėliai – baisios dėmės.

– Juk tas dėmes daro žmonės, – tarė Kandidas, – ir jie negali be jų apsieiti.

– Tai ne jų kaltė, – tarė Martenas.

Daugumas ponterių, tos kalbos nesuprasdami, girkšnojo; Martenas kalbėjo su mokslininku, o Kandidas papasakojo namų šeimininkei dalį savo nuotykių.

Po vakarienės markizė nusivedė Kandidą į savo kabinetą ir pasisodino šalia savęs ant sofos.

– Tai jūs vis dar tebesate beprotiškai įsimylėjęs panelę Kunigundą Tunder-ten-tronk? – paklausė ji.

– Taip, ponia, – atsakė Kandidas.

---

[66] Jansenistai – olandų teologo K. Jansenijaus (1585–1638) sekėjai. Jansenizmas buvo religinis – visuomeninis sąjūdis, nukreiptas prieš jėzuitus ir su jais susijusią karaliaus rūmų diduomenę. Jansenistai neigė laisvą valią ir tvirtino, kad išganymas priklausąs tik nuo dievo malonės.

[67] Molinistai – ispanų jėzuito L. Molinos (1535–1600) sekėjai, jansenistų priešai. Jie neigė predestinaciją ir gynė laisvos valios idėją.

Švelniai šypsodama, markizė jam tarė:

– Jūs man atsakote kaip Vestfalijos jaunuolis; prancūzas man būtų paskęs: „Taip, aš mylėjau panelę Kunigundą, bet, pamatęs jus, ponia, manau, kad jos nebemyliu. “

– O ponia, – tarė Kandidas, – aš atsakysiu, kaip jūs norėsite.

– Jūsų aistra jai, – tarė markizė, – prasidėjo, kai pakėlėte jos nosinę; aš noriu, kad pakeltumėte mano keliaraištį.

– Mielu noru, – tarė Kandidas ir pakėlė keliaraištį.

– Bet aš noriu, kad jį man ir užrištumėt, – tarė dama.

Kandidas užrišo.

– Matote, – tarė dama, – jūs svetimšalis; aš kartkarčiais savo meilužius paryžiečius kankinu po dvi savaites, bet jums aš atsiduosiu pirmąją naktį, nes reikia gi pagerbti Vestfalijos jaunuolį.

Pastebėjusi du didžiulius briliantus ant abiejų jaunojo svetimšalio rankų, gražuolė taip nuoširdžiai juos gyrė, jog nuo Kandido pirštų jie nuslinko ant markizės.

Grįždamas su abatu perigoriečiu namo, Kandidas pajuto sąžinės priekaištus dėl neištikimybės panelei Kunigundai. Abatas jį užjautė; jis gavo tik mažą dalį Kandido praloštų penkiasdešimties tūkstančių svarų ir iš to, kiek buvo verti du briliantai, ne padovanoti, o išprašyti, tiesiog iškaulyti. Jis buvo nusprendęs pasinaudoti visu tuo, ką gali jam duoti pažintis su Kandidu. Jis noriai kalbėjo apie Kunigundą, ir Kandidas pasisakė išmaldausiąs iš tos gražuolės atleidimą, kai ją pamatysiąs Venecijoje.

Perigorietis dar su didesniu mandagumu, dėmesiu ir švelnia užuojauta pritarinėjo viskam, ką Kandidas kalbėjo, viskam, ką jis darė ir net ką manė daryti.

– Tai jūs, pone, esate susitarę pasimatyti Venecijoje? – paklausė jis.

– Taip, pone abate, – atsakė Kandidas, – man būtinai reikia pasimatyti su panele Kunigunda.

Paskui, jausdamas malonumą kalbėti apie tą, kurią mylėjo, jis savo papratimui papasakojo dalį savo nuotykių su ta garsiąja vestfaliete.

– Man atrodo, – tarė abatas, – kad panelė Kunigunda labai protinga ir jums rašo žavius laiškus.

– Aš nesu iš jos gavęs nė vieno laiško, – tarė Kandidas. – Juk už meilę jai buvau išvytas iš pilies ir negalėjau su ja susirašinėti; paskui tuoj sužinojau apie jos mirtį; vėliau ją suradau, vėl jos netekau; pasiunčiau jai už pustrečio tūkstančio mylių nuo čia greitąjį laivą ir dabar laukiu jos atsakymo.

Abatas atidžiai klausėsi ir, rodės, kažką galvojo. Jis greitai atsisveikino su abiem svetimšaliais, švelniai juos pabučiuodamas. Kitą dieną prabudęs, Kandidas gavo šitokio turinio laišką:

„Brangiausias mano mylimasis, jau savaitė, kai aš sergu šiame mieste. Sužinojau, kad jūs esate čia. Aš skriste nuskrisčiau į jūsų glėbį, jei galėčiau atsikelti. Bordo mieste gavau žinią apie jūsų atkeliavimą; ten palikau ištikimąjį Kakambą ir senelę, kurie turi greitai pas mane atvykti. Buenos Airių gubernatorius viską paėmė, bet man paliko jūsų širdis. Ateikite, aš, jus išvydusi, arba atgausiu jėgas, arba mirsiu.“

Šis žavus laiškas, šis nelauktas laiškas suteikė Kandidui neapsakomą džiaugsmą, o jo brangiosios Kunigun-

dos liga didžiai nuliūdino. Šių dviejų jausmų plėšomas, jis pasiėmė savo auksą ir deimantus ir su Martenu nuvyko į viešbutį, kur buvo apsistojusi panelė Kunigunda. Jis įžengė pas ją drebėdamas iš susijaudinimo, jo širdis plazdėjo, balsas virpėjo; jau buvo betraukiąs lovos užuolaidą, liepė atnešti šviesą.

– Atsargiau, – tarė jam tarnaitė, – šviesa ją nužudys. – Ir greitai vėl užtraukė užuolaidą.

– Brangioji mano Kunigunda, – tarė Kandidas verkdamas, – kaip jūs jaučiatės? Jei negalite manęs matyti, bent žodį man tarkite.

– Ji negali kalbėti, – tarė tarnaitė.

Lovoje gulinti dama ištiesė putlią rankutę, ir Kandidas ilgai laistė ją ašaromis; paskui pribėrė ją deimantų, o ant krėslo paliko maišelį, pilną aukso.

Tuo tarpu įėjo policininkas, lydimas abato perigoriečio ir sargybinių.

– Štai tie du įtartini svetimšaliai, – tarė jis.

Savo žaliūkams jis įsakė tuojau juos suimti ir įmesti į kalėjimą.

– Eldorade šitaip nesielgia su atvykėliais, – tarė Kandidas.

– Aš pasidariau dar aršesnis manichėjas negu kada nors anksčiau, – tarė Martenas.

– Bet kur mus vedate, pone? – paklausė Martenas.

– Į požemį, – tarė policininkas.

Atgavęs šaltą kraują, Martenas suvokė, kad dama, vaidinusi Kunigundą, – apgavikė, ponas abatas perigorietis – sukčius, itin greitai pasinaudojęs Kandido nuo-

širdumu, o policininkas – taip pat sukčius ir juo galima lengvai nusikratyti.

Kad nereikėtų stoti į teismą, Kandidas, kuris, be to, nekantriai troško pasimatyti su tikrąja Kunigunda, Marteno patartas, pasiūlė policininkui tris mažus deimantus, trijų tūkstančių pistolių vertės kiekvieną.

– O pone, – tarė jam žmogus su dramblio kaulo lazda, – jeigu jūs ir būtumėt padaręs visus nusikaltimus, kokius tik galima įsivaizduoti, jūs vis dėlto kilniausias pasauly žmogus. Trys deimantai, ir kiekvienas vertas trijų tūkstančių pistolių! Pone, aš greičiau už jus mirsiu, negu nuvesiu į kalėjimą. Visi svetimšaliai sulaikomi, bet aš jums pagelbėsiu: Djepe, Normandijoje, turiu brolį, tenai jus ir palydėsiu; o jei duosite jam keletą deimantų, jis pasirūpins jumis, kaip ir aš.

– O kodėl visi svetimšaliai sulaikomi? – paklausė Kandidas.

Tada įsiterpė abatas perigorietis:

– O todėl, kad kažkoks niekšas iš Atrebatijos, prisiklausęs kvailysčių, įvykdė tėvažudystę[68], ne tokią kaip 1610 metų gegužės mėnesį[69], o tokią kaip 1594 metų gruodžio mėnesį[70], tokią, kokias darė ir kitais metais bei kitais mėnesiais kiti niekšai, irgi prisiklausę kvailysčių.

---

[68] Kalbama apie Damjeno pasikėsinimą į Liudviką XV. 1757 m. jis lengvai sužeidė karalių ir už tai buvo ketvirčiuotas. Damjenas buvo kilęs iš Artua (lotyniškai *Atrebatia*).

[69] 1610 metų gegužės mėnesį buvo nužudytas Henrikas IV.

[70] 1594 metų gruodžio mėnesį buvo įvykdytas pasikėsinimas prieš Henriką IV. Manyta, kad visi šie pasikėsinimai buvo inspiruoti jėzuitų.

Tada policininkas paaiškino, kas atsitiko.

– O, išgamos! – Kandidas. – Ir tokios baisenybės dedasi tautoje, kuri šoka ir dainuoja! O, kad tik greičiau iš šito krašto, kur beždžionės erzina tigrus! Aš mačiau savo tėvynėje lokių, o žmonių sutikau tik Eldorade. Dėl dievo, pone policininke, pasiųskit mane į Veneciją, ten aš turiu susitikti su Kunigunda.

– Aš jus galiu nugabenti tik į Žemutinę Normandiją, – tarė policininkas.

Tuojau jis liepė nuimti nuo jo geležinius, pasakė, kad įvykusi klaida, paleido sargybinius, tada nuvežė Kandidą ir Marteną į Djepą ir ten paliko pas savo brolį. Reide stovėjo mažas olandų laivas. Normandietis, už tris deimantus pasidaręs sukalbamiausiu žmogum, įsodino Kandidą ir jo kelionės draugą į laivą, plaukiantį į Portsmutą, į Angliją. Tai ne pakeliui į Veneciją, bet Kandidas jautėsi išsivadavęs iš pragaro, o iškeliauti į Veneciją tikėjosi pirma pasitaikiusia proga.

DVIDEŠIMT TREČIAS SKYRIUS

Kaip Kandidas ir Martenas plaukė į Angliją ir ką jie ten pamatė

– O Panglosai, Panglosai! O Martenai, Martenai! O mano brangioji Kunigunda! Kas yra šis pasaulis? – kalbėjo Kandidas olandų laive.

– Kažkas labai kvaila ir labai šlykštu, – atsakė Martenas.

– Jūs pažįstate Angliją – ar ten tokie pat bepročiai, kaip Prancūzijoj?

– Ten kita beprotybės rūšis, – tarė Martenas. – Jūs žinote, kad šios dvi tautos kariauja dėl keleto dešimtinių sniego Kanadoje[71] ir kad šis puikus karas jiems atsieina daugiau, negu verta visa Kanada. Aš menkai išsilavinęs, kad galėčiau tiksliai jums pasakyti, katroje šalyje yra daugiau dūkstančių pamišėlių, tik žinau, kad žmonės, kuriuos mes pamatysime, yra apskritai labai tulžingi.

Šitaip kalbėdamiesi, jie atplaukė į Portsmutą. Ant kranto buvo daugybė žmonių. Visi atidžiai stebėjo vieną apydiktį žmogų, kuris klūpojo karo laivo denyje užrištomis akimis; keturi kariai, stovį jam priešais, ramiausiai paleido jam į galvą po tris kulkas; ir visi susirinkusieji išsiskirstė nepaprastai patenkinti.

– Ką visa tai reiškia? – paklausė Kandidas. – Ir kas per demonas visur viešpatauja?

Jis pasiteiravo, kas tasai storulis, kurį čia taip iškilmingai nužudė.

– Tai admirolas[72], – atsakė jam.

– Už ką gi tą admirolą nužudė?

– Už tai, – atsakė jam, – kad jis nenužudė pakankamo skaičiaus žmonių; jis kovėsi su prancūzų admirolu, ir buvo nustatyta, kad nepakankamai buvo prisiartinęs prie jo.

---

[71] Nuo XVII a. pabaigos Kanadoje vyko nuolatiniai anglų ir prancūzų kariniai susidūrimai. Po Septynerių metų karo (1756–1763) Kanada galutinai atiteko Anglijai.

[72] Kalbama apie anglų admirolą Bingą. Nors Voltaire'as labai stengėsi Bingą išgelbėti, anglų valdžia 1757 m. jį sušaudė už tai, kad jis pralaimėjo mūšį su prancūzais prie Minorkos salos.

– Bet prancūzų admirolą, – tarė Kandidas, – skyrė nuo anglų admirolo toks pat atstumas kaip ir anglą nuo prancūzo!

– Be abejo, – atsakė jam, – bet mūsų šalyje kitiems paskatinti pravartu kartkarčiais nužudyti kokį admirolą.

Kandidas taip stebėjosi ir piktinosi visu tuo, ką matė ir ką girdėjo, jog nebepanoro nė kojos kelti į krantą ir susitarė su olandų kapitonu, kad tuojau pat jį vežtų į Veneciją (net jeigu ir apiplėštų kaip Suriname).

Per dvi dienas kapitonas pasirengė kelionei. Jie aplenkė Prancūzijos krantus, o kai plaukė pro Lisaboną, Kandidas sudrebėjo. Paskui sąsiauriu įplaukė į Viduržemio jūrą ir pagaliau pasiekė Veneciją.

– Ačiū dievui! – sušuko Kandidas, apkabindamas Marteną, – čia aš pamatysiu gražiąją Kunigundą. Aš tikiu Kakambu kaip pačiu savimi. Viskas yra gera, viskas klojasi gerai, viskas klojasi kuo puikiausiai.

DVIDEŠIMT KETVIRTAS SKYRIUS

Apie Paketę ir brolį Žirofle

Atvykęs į Veneciją, Kandidas tuojau ėmėsi ieškoti Kakambo smuklėse, visose kavinėse, pas visas kekšes, bet nesurado. Kasdien teiravosi ką tik atplaukusiuose laivuose ir barkose – apie Kakambą nebuvo jokių žinių.

– Še tau! – kalbėjo jis Martenui. – Aš suskubau iš Surinamo atvykti į Bordo, iš Bordo – į Paryžių, iš Par-

yžiaus – į Djepą, iš Djepo – į Portsmutą, praplaukti pro Portugaliją ir Ispaniją, perplaukti visą Viduržemio jūrą, Praleisti kelis mėnesius Venecijoje, o gražioji Kunigunda vis nesirodo! Vietoj jos sutikau tik paleistuvę ir abatą perigorietį! Be abejo, Kunigundos nebėra gyvos, ir man nieko kito nelieka, tik numirti. O, geriau būtų buvę pasilikti Eldorado rojuje negu grįžti į šią prakeiktąją Europą. Gerai jūs sakėt, brangusis Martenai: viskas gyvenime tėra apgaulė ir vienos bėdos.

Jis nugrimzdo į juodą melancholiją ir nedalyvavo nei operoj *alla moda*[73], nei kituose karnavalo pasilinksminimuose; nė viena dama negalėjo jo sugundyti. Martenas jam tarė:

– Iš tikro jūs labai naivus, jei manėte, kad tarnas metisas, savo kišenėse turintis penkis ar šešis milijonus, keliaus į pasaulio kraštą ieškoti jūsų mylimosios ir ją atgabens į Veneciją. Jis pasiims ją sau, jei suras; o jei nesuras, pasirinks kitą; aš jums patariu pamiršti savo tarną Kakambą ir mylimąją Kunigundą.

Bet tie žodžiai Kandido nepaguodė. Jo melancholija didėjo, o Martenas nesiliovė įrodinėjęs, kad pasaulyje maža dorybių ir maža laimės, išskyrus gal tik Eldoradą, į kurį niekas negali patekti.

Samprotaudamas apie šiuos svarbius dalykus ir laukdamas Kunigundos, Kandidas pamatė Šv. Morkaus aikštėje jauną teatietį[74], laikantį už parankės mergaitę. Te-

---

[73] Alla moda – madingas (*it.*).

[74] Teatiečiai – elgetaujančių vienuolių ordinas, įsteigtas XVI a. kovoti su dvasininkų ydomis.

atietis buvo skaistaus veido, apkūnus ir stiprus; jo akys žvilgėjo, kupinos pasitikėjimo savimi, mina buvo įžūli, eisena – išdidi. Mergaitė buvo labai graži ir dainavo; įsimylėjusiomis akimis ji žiūrėjo į savo teatietį ir kartkarčiais gnaibė jo riebius skruostus.

– Jūs tikriausiai pripažinsite, – tarė Kandidas Martenui, – kad tuodu žmonės yra laimingi. Visur, kur tik gyvena žmonės, išskyrus Eldoradą, iki šiol sutikdavau tik nelaimingus, bet dabar galiu lažintis, kad ši mergaite ir teatietis yra labai laimingi.

– O aš lažinuosi, kad jie nėra laimingi, – tarė Martenas.

– Reikia tik juos pakviesti pietų, – tarė Kandidas, – ir pamatysite, ar aš klystu.

Jis tuojau prie jų prisiartino, maloniai pasisveikino ir pasikvietė į savo viešbutį: pavaišinsiąs makaronais, Lombardijos kurapkomis, eršketų ikrais ir „lakrima-kristi“, Montepulčano, Kipro ir Samo vynais. Mergaitė užkaito, teatietis sutiko; mergaitė ėjo su juo, žvilgčiodama į Kandidą nustebusiomis ir sumišusiomis akimis, kurios ėmė ašaroti. Įžengusi į Kandido kambarį, ji tarė:

– Tai ką, pone Kandidai, jau nebepažįstate Paketės?

Išgirdęs šiuos žodžius, Kandidas, kuris iki šiol nebuvo atidžiai į ją pažvelgęs, nes mąstė tik apie Kunigundą, tarė:

– O mano vargše vaikeli! Ar ne per jus daktaras Panglosas pakliuvo į tokią šaunią būklę, kokioje aš jį mačiau?

– Deja, pone, per mane! – tarė Paketė. – Matau, kad jūs viską žinote. Girdėjau, kokios šiurpios nelaimės ištiko visą ponios baronienės šeimą ir gražiąją Kunigundą. Pri-

siekiu, kad ir mano likimas ne mažiau liūdnas. Aš buvau labai skaisti, kai jūs mane pažinojote. Mano nuodėmklausys pranciškonas lengvai mane sugundė. Pasekmės buvo siaubingos; aš turėjau apleisti pilį netrukus po to, kai ponas baronas jus išvijo, apspardęs jums užpakalį. Aš būčiau mirusi, jei manęs nebūtų pagailėjęs vienas garsus gydytojas. Kurį laiką iš dėkingumo buvau to gydytojo meilužė. Nežmoniškai pavydulinga jo žmona kiekvieną dieną negailestingai mane mušdavo; ji buvo tikra furija. Gydytojas buvo pats negražiausias vyras, o aš – pati nelaimingiausia būtybė, kiekvieną dieną mušama dėl žmogaus, kurio nemylėjau. Pone, jūs galite numanyti, kaip yra pavojinga į barnius linkusiai moteriai būti gydytojo žmona. Vieną dieną išvarytas iš kantrybės tokio savo žmonos elgesio, menkai jos slogai gydyti jis davė tokių stiprių vaistų, jog po dviejų valandų ji mirė baisiose kančiose. Ponios giminaičiai iškėlė gydytojui baudžiamąją bylą; jis pabėgo, o mane uždarė į kalėjimą. Mano nekaltumas nebūtų manęs išgelbėjęs, jei nebūčiau buvusi apveidi. Teisėjas mane paleido ta sąlyga, kad jis man pavaduos gydytoją. Greitai kita varžovė užėmė mano vietą, o mane išvijo be atlyginimo, ir man nieko kito nebeliko, kaip verstis šituo šlykščiu amatu, kuris jums, vyrams, atrodo toks malonus, o mums neša tiktai galybes nelaimių. Tuo amatu verstis atvykau į Veneciją. O pone Kandidai, jei galėtumėte įsivaizduoti, ką reiškia nemylint glamonėti kokį seną pirklį, advokatą, vienuolį, gondolininką, abatą; kęsti įžeidinėjimus ir pažeminimus; skolinėtis sijoną ir vilioti kokį bjaurų vyrą, kuris jį pakeltų; būti apvaginė-

jamai, nes dažnai iš vieno pelnytus pinigus pavagia kitas; papirkinėti teismo pareigūnus ir ateityje matyti vien siaubingą senatvę, ligoninę ir šiukšlyną, – jūs pasidarytumėte išvadą, kad esu viena iš nelaimingiausių būtybių pasauly.

Taip Paketė, girdint Martenui, viešbučio kambarėlyje atvėrė savo širdį gerajam Kandidui. Martenas tarė Kandidui:

– Matote, aš jau laimėjau pusę lažybų.

Brolis Žirofle, pasilikęs valgomajame, girkšnojo vyną, laukdamas pietų.

– Bet kai aš jus pamačiau, – tarė Kandidas Paketei, – jūsų veidas buvo toks linksmas, toks patenkintas; jūs dainavote, jūs taip natūraliai glamonėjote teatietį; jūs man atrodėte tokia pat laiminga pora, kaip dabar sakotės esanti vargšė.

– O pone Kandidai! – atsakė Paketė, – čia dar viena mano amato bėda. Štai vakar vienas karininkas mane apvogė ir sumušė, o šiandien turiu rodytis linksma, kad įtikčiau kokiam vienuoliui.

Kandidui nebereikėjo daugiau įrodinėti; jis sutiko, kad Martenas sakė teisybę. Juodu sėdo prie stalo su Pakete ir teatiečiu; pietūs buvo gana linksmi, ir į galą pokalbis tapo kiek atviresnis.

– Tėve mano, – tarė Kandidas vienuoliui, – jūs atrodote toks laimingas, jog visas pasaulis turėtų jums pavydėti; jūs visas žydėte žydite, iš jūsų akių trykšta laimė; laikui maloniai praleisti turite labai dailią mergaitę ir atrodote labai patenkintas, kad esate vienuolis teatietis.

– Dievaži, pone, – tarė brolis Žirofle, – aš norėčiau, kad visi teatiečiai prasmegtų jūrų gelmėse. Kiek sykių gun-

džiausi padegti vienuolyną ir pasidaryti turku. Kai buvau penkiolikos metų, tėvai privertė mane apsivilkti šią nekenčiamą sutaną, kad prakeiktam mano vyresniajam broliui, tęnubaudžia jį dievas, liktų daugiau turto! Vienuolyne viešpatauja pavydas, nesantaika ir tūžmas. Tiesa, aš kartkarčiais sakau nevykusius pamokslus, už kuriuos šiek tiek gaunu pinigų, bet pusę jų iš manęs paima vienuolyno viršininkas; likusius išleidžiu merginoms; o kai vakarais grįžtu į vienuolyną, man norisi duoti galva į miegamojo sienas; ir visų mano draugų tokia pat nuotaika.

Martenas atsigrįžo į Kandidą su įprastu jam šaltakraujiškumu.

– Na mat, – tarė jis, – ar aš nelaimėjau visų lažybų?

Kandidas davė Paketei du tūkstančius, o broliui Žirofle – tūkstantį piastrų.

– Užtikrinu jus, – tarė jis, – kad su šiais pinigais jie bus laimingi.

– Visai tuo netikiu, – tarė Martenas, – greičiausiai tais piastrais padarysite juos dar nelaimingesnius.

– Kas bus, tas, – tarė Kandidas, – bet vienas dalykas mane džiugina: matau, kad dažnai sutinku žmones, kurių niekad nebesitikėjau sutiksiąs; jei aš radau savo raudonąjį aviną ir Paketę, tai, galimas daiktas, rasiu ir Kunigundą.

– Aš trokštu, – tarė Martenas, – kad ji kada nors jums suteiktų laimę, bet smarkiai tuo abejoju.

– Jūs labai žiaurus, – tarė Kandidas.

– Esu mat patyręs, – tarė Martenas.

– Pažvelkit į šiuos gondolininkus, – tarė Kandidas, – ar jie nedainuoja be perstojo?

– Jūs nematot jų namie su žmonomis ir vaikais, – tarė Martenas. – Dožas turi savų sielvartų, o gondolininkai – savų. Tiesa, gondolininko gyvenimas apskritai geresnis negu dožo, bet manau, skirtumas toks menkas, jog neverta apie tai nė kalbėti.

– Girdėjau pasakojant apie senatorių Pokokurantę[75], gyvenantį tuose puikiuose rūmuose prie Brentos upės ir gan gražiai priiminėjantį svetimšalius. Sako, tasai žmogus nėra turėjęs jokio sielvarto.

– Norėčiau pamatyti tokį keistą padarą, – tarė Martenas.

Kandidas tuojau paprašė senjorą Pokokurantę leidimo jį kitą dieną aplankyti.

DVIDEŠIMT PENKTAS SKYRIUS

Svečiuose pas senjorą Pokokurantę, Venecijos didiką

Kandidas su Martenu sėdo į gondolą ir nuplaukė Brenta prie didiko Pokokurantės rūmų. Jo sodai buvo rūpestingai prižiūrimi ir pristatyti gražių marmuro statulų; rūmų architektūra puiki. Jų savininkas, žmogus jau šešiasdešimties metų ir be galo turtingas, priėmė abu smalsuolius labai mandagiai, bet nelabai paslaugiai; dėl to Kandidui pasidarė nesmagu, o Martenui tai, regis, net patiko.

---

[75] Pokokurantė – „kas mažai turi rūpesčių“ (*it.*).

Pirmiausia dvi dailios ir švariai apsirengusios mergaitės juos pavaišino gerai išplaktu šokoladu. Kandidas negalėjo susilaikyti nepagyręs mergaičių grožio, jų grakštumo ir mitrumo.

– Tai gana mielos būtybės, – tarė senatorius Pokokurantė, – kartais aš jas pasiguldau į lovą, nes man labai nusibodo miesto damos, jų koketiškumas, pavyduliavimas, vaidai, bloga nuotaika, smulkmeniškumas, puikybė, kvailystės ir tie sonetai, kuriuos reikia jų garbei kurti arba užsakinėti; bet ir šiedvi mergaitės man pradeda įkyrėti.

Kandidas, vaikštinėdamas po pusryčių ilga galerija, stebėjosi paveikslų gražumu. Jis paklausė, kurio dailininko tapyti pirmieji du paveikslai.

– Rafaelio, – atsakė senatorius. – Prieš keletą metų aš juos iš puikybės nusipirkau labai brangiai; sako, kad tai visoje Italijoje gražiausi paveikslai, bet man jie visiškai nepatinka: jų spalvos labai patamsėjusios, figūroms trūksta apkūnumo ir reljefingumo; draperijos visai neatrodo medžiaginės; žodžiu, tegul vertina juos kaip kas nori, bet aš nematau čia tikro gamtos sekimo. Man patinka tik tokie paveikslai, į kuriuos žiūrint atrodo, lyg regėtum pačią gamtą, bet tokių visai nėra. Aš turiu daug paveikslų, bet į juos jau nebežiūriu.

Belaukdamas pietų, Pokokurantė sukvietė muzikantus pagroti. Kandidas pagyrė žavingą muziką.

– Šitas triukšmas, – tarė Pokokurantė, – gali patikti pusvalandį, o paskui jis ima visus varginti, nors niekas to nedrįsta prisipažinti. Šiandieninė muzika yra ne kas kita, kaip menas atlikti sunkius kūrinius, o tai, kas yra sunku,

ilgai negali patikti. Aš gal dar mėgčiau operą, jei nebūtų atrasta paslaptis paversti ją pabaisa, keliančia man pasibjaurėjimą. Teeinie, kas nori, žiūrėti nevykusių muzikinių tragedijų, kur atskiros scenos parašytos tik tam, kad būtų galima be kokio ryšio įterpti dvi ar tris juokingas arijas artisčių gerklėms pademonstruoti; tesižavi, kas nori ir gali žavėtis matydamas, kaip suokia Cezario ar Katono vaidmenį koks kastratas, išdidžiai vaikščiodamas scenoje; aš jau seniai nusigręžiau nuo tų niekų, kurie šiandien garsina Italiją ir už kuriuos valdovai taip brangiai moka.

Kandidas bent kiek prieštaravo, bet gana atsargiai, o Martenas visiškai sutiko su senatoriaus nuomone.

Pagaliau visi sėdo prie stalo, o po skanių pietų perėjo į biblioteką. Kandidas, pamatęs prašmatniai įrištą Homerą, ėmė girti jo šviesybės gerą skonį.

– Štai knyga, – tarė jis, – kuri teikė džiaugsmo didžiajam Panglosui, geriausiam Vokietijos filosofui.

– Man ji džiaugsmo neteikia, – šaltai tarė Pokokurantė. – Kadaise mane tikino, kad turiu jausti malonumą ją skaitydamas; bet tos kautynės, visos panašios vienos į kitas ir nuolat besikartojančios; tie dievai, amžinai plušantys ir nieko doro nenuveikiantys; toji Elena, sukėlusi karą, tačiau beveik nesirodanti scenoje; toji apgulta Troja, kurios jokiu būdu negalima paimti, – visa tai man baisiai nuobodu. Kartais aš klausdavau mokslininkų, ar jie nenuobodžiavo, kaip aš, skaitydami šią knygą; ir visi nuoširdūs žmonės man prisipažindavo, kad knyga jiems krisdavusi iš rankų, bet kad vis dėlto ją reikią laikyti savo bibliotekoje kaip senovės paminklą, kaip tas surūdijusias, nebevartojamas monetas.

– Ar jūsų ekscelencija tokios pat nuomonės ir apie Vergilijų? – paklausė Kandidas.

– Sutinku, – tarė Pokokurantė, – kad antroji, ketvirtoji ir šeštoji „Eneidos“ giesmės yra puikios, bet, mano galva, nieko nėra šaltesnio ir nemalonesnio kaip tas pamaldusis Enėjas ir stiprusis Kloantas, ir bičiulis Achatas, ir mažasis Askanijus, ir beprotis karalius Lotynas, ir banalioji Amatė, ir grasioji Lavinija. Aš labai mėgstu Tasą ir neįtikimas Ariosto pasakas.

– Drįstu jus paklausti, pone, – tarė Kandidas, – ar nejaučiate didelio malonumo skaitydamas Horacijų?

– Kai kurios jo mintys, – atsakė Pokokurantė, – aukštuomenės žmogui gali praversti; įtaigiai sueiliuotos, jos lengviau įstringa atmintyje; bet mane mažai domina jo kelionė į Brindizį, aprašymas prastų pietų ir niekingo kivirčo tarp kažkokio Pupilo[76], kurio žodžiai, pasak Horacijaus, buvo „pilni pūlių“, ir jo priešo, kurio žodžiai – „kaip actas“. Su didžiausiu pasibjaurėjimu skaičiau jo užgaulius eilėraščius, nukreiptus prieš seneles ir raganas; ir negaliu jo pagirti, kad jis sako savo draugui Mecenatui, jog pasiektų savo išdidžia galva dangaus žvaigždes, jei Mecenatas jį pripažintų lyriniu dainium. Kvailiai žavisi viskuo, ką yra parašęs pripažintas autorius. O aš skaitau tik sau; aš mėgstu tik tai, kas man dera.

Kandidas, iš mažens mokytas neturėti savo nuomonės, labai stebėjosi viskuo, ką girdėjo, o Martenui Pokokurantės galvosena atrodė gan protinga.

[76] Pupilas – iškraipytas Rupilijaus vardas.

– O štai Ciceronas! – tarė Kandidas. – Manau, kad to didžio vyro kūrinius jūs nuolat skaitote.

– Aš jo niekad neskaitau, – atsakė venecijietis. – Kas man darbo, kad jis teisme gynė Rabirijų ar Kluencijų[77]? Aš turiu pakankamai bylų, kurias pats sprendžiu; jo filosofiniai raštai man jau būtų labiau priimtini, bet kai pastebėjau, kad jis viskuo abejoja, priėjau prie išvados, jog aš žinau tiek, kiek ir jisai, ir kad man nereikia niekieno pagalbos, jog likčiau nemokša.

– O štai aštuoniasdešimt tomų Mokslų akademijos darbų! – sušuko Martenas. – Galbūt čia yra kas nors gera?

– Gal čia ir būtų kas nors gera, – tarė Pokokurantė, – jei nors vienas iš to šlamšto autorių būtų išradęs bent, kaip gaminti segtukus; bet visose šiose knygose yra tik tuščios sistemos ir nė vieno naudingo straipsnio.

– Kiek čia teatro pjesių, – tarė Kandidas, – italų, ispanų, prancūzų kalba!

– Taip, – tarė senatorius, – jų čia yra trys tūkstančiai, bet gerų – ne daugiau kaip trys tuzinai. Jūs, be abejo, numanote, kad nei aš, nei kas kitas niekad nevarto šių pamokslų rinkinių, kurie visi, draugėn sudėti, neatsvertų nė vieno Senekos puslapio, lygiai kaip nevarto nė vieno šių storų teologijos tomų.

Martenas pastebėjo lentynas, prikrautas angliškų knygų.

– Manau, – tarė jis, – kad respublikonui daugumas šių veikalų turėtų patikti, nes jie labai laisvai parašyti.

---

[77] Teisme gynė Rabirijų ar Kluencijų... – Turimos omenyje dvi Cicerono kalbos, laikytos teisminės gražbylystės pavyzdžiu.

– Taip, – atsakė Pokokurantė, – gerai, kad gali rašyti tą, ką galvoji, – tai žmogaus privilegija. Visi mūsiškiai Italijos rašytojai rašo tik tą, ko visiškai negalvoja; visi, kurie gyvena Cezarių ir Antonijų tėvynėje, be kokio nors jakobino[78] sutikimo nedrįsta turėti nė vienos minties. Aš sveikinčiau laisvę, teikiančią įkvėpimo anglų genijams, jei aistros ir fanatizmas negadintų visko, už ką yra gerbtina ta brangi laisvė.

Pastebėjęs Miltono tomelį, Kandidas paklausė šeimininką, gal bent šitą poetą jis laikąs didžiu žmogumi.

– Kaip? – sušuko Pokokurantė. – Šitą barbarą, kuris pirmajam Pradžios knygos perskaitymui parašė medinėmis eilėmis ilgus komentarus, visą dešimtį giesmių[79]? Šitą negrabų graikų sekėją, kuris iškraipė pasaulio sukūrimą: Mozė pasakoja, kad Amžinoji būtybė pasaulį sutvėrusi vienu žodžiu, o pagal šitą Mesijas pasiėmęs iš dangaus skrynios didžiulį skriestuvą ir nusibraižęs savo tvartinio planą. Argi galiu gerbti tą, kuris sudarkė Taso pragarą ir velnią, kuris Liuciferį vaizduoja čia kaip rupūžę, čia kaip pigmėją ir verčia jį šimtą sykių kartoti tuos pačius žodžius ir ginčytis teologiniais klausimais, kuris, rimtai mėgdžiodamas Ariosto juokus apie šaunamųjų ginklų išradimą, verčia velnius iš patrankos šaudyti į dangų? Nei man, nei kam kitam Italijoje negali patikti tokios apgailėtinos kvailystės. Nuodėmės ir Mirties jungtuvės, gyva-

---

[78] Jakobinais Voltaire'o laikais buvo vadinami vienuoliai dominikonai, nes pirmasis jų vienuolynas buvo Šv. Jokūbo gatvėje Paryžiuje.

[79] Kalbama apie 12-kos giesmių Johno Miltono poemą „Prarastas rojus".

tės, kurias gimdo Nuodėmė, kiekvieną gero skonio žmogų verčia vemti, o ilgas ligoninės aprašymas gali patikti vien duobkasiui. Ši niūri, keista ir šlykšti poema nebuvo mėgstama nuo pat jos pasirodymo; ir dabar aš ją vertinu taip, kaip ji buvo vertinama amžininkų savo tėvynėje. Be to, aš sakau tai, ką manau, ir per daug nesirūpinu, kad kiti manytų taip pat, kaip aš.

Kandidas nusiminė girdėdamas tokias kalbas. Jis gerbė Homerą, truputį mėgo Miltoną.

– Beje, – tyliai tarė jis Martenui, – ko gero šis žmogus baisiausiai neapkenčia ir mūsiškių vokiečių poetų.

– Nedidelė būtų bėda, – tarė Martenas.

– O, koks nepaprastas žmogus! – murmėjo Kandidas. – Koks didis genijus šitas Pokokurantė! Niekas jam nepatinka.

Taip peržvelgę visas knygas, jie nusileido į sodą. Kandidas gyrė visas jo grožybes.

– Nežinau, kas gali būti dar neskoningiau už šį sodą, – tarė šeimininkas: – čia tiek pridėliota papuošimų; bet nuo rytdienos aš liepsiu jį pertvarkyti pagal tauresnį planą.

Kai abu smalsuoliai atsisveikino su jo ekscelencija, Kandidas tarė Martenui:

– Na, pripažinkite, kad tai laimingiausias žmogus: jis žiūri iš aukšto į visą, ką turi.

– Argi jūs nepastebėjote, – tarė Martenas, – kad jam viskas nusibodę? Jau seniai Platonas yra pasakęs, kad ne tas skrandis geriausias, kuris nepriima jokio maisto.

– Bet argi ne malonu, – tarė Kandidas, – viską kritikuoti ir matyti ydas ten, kur kiti mato vien grožį?

– Kitaip sakant, – tarė Martenas, – argi ne malonu nejausti malonumo?

– Na, ką gi, – tarė Kandidas, – atseit, aš tik vienas būsiu laimingas, kai vėl išvysiu panelę Kunigundą.

– Vilties niekad nereikia nustoti, – tarė Martenas.

Tuo tarpu slinko dienos ir savaitės; Kakambas nesirodė, ir Kandidas buvo taip prislėgtas sielvarto, jog net nepastebėjo, kad Paketė ir brolis Žirofle neužsuko jam padėkoti.

DVIDEŠIMT ŠEŠTAS SKYRIUS

Kaip Kandidas ir Martenas vakarieniavo su šešiais svetimšaliais ir kas jie tokie buvo

Vieną vakarą, kai Kandidas ir Martenas sėdosi prie stalo kartu su kitais svetimšaliais, gyvenančiais tame pačiame viešbutyje, prie jo iš užpakalio priėjo kažkoks žmogus juodu kaip suodžiai veidu ir, paėmęs jį už parankės, tarė:

– Būkite pasiruošęs su mumis išvykti, negaiškite.

Jis atsigręžė ir pamatė Kakambą. Tik Kunigundos pasirodymas būtų galėjęs labiau jį nustebinti ir nudžiuginti. Iš džiaugsmo jis vos neišėjo iš proto Jis apkabino savo brangųjį draugą.

– Be abejo, ir Kunigunda čia? Kur ji? Vesk mane pas ją, kad numirčiau iš džiaugsmo šalia jos.

– Kunigundos čia nėra, – tarė Kakambas, – ji Konstantinopolyje.

– O dangau! Konstantinopolyje! Aš lėkčiau pas ją, nors ji būtų ir Kinijoje. Keliaujam!

– Iškeliausim po vakarienės, – atsakė Kakambas, – o tuo tarpu nieko daugiau negaliu pasakyti; aš esu vergas, mano ponas laukia manęs; turiu patarnauti jam prie stalo; daugiau nė žodžio, vakarieniaukite ir būkite pasiruošęs.

Kandidas, nežinodamas, ar jam džiaugtis, ar verkti, be galo laimingas, kad vėl susitiko su savo ištikimuoju tarnu, ir stebėdamasis, kaip tasai tapo vergu, atgavęs viltį išvysti savo mylimąją, plakančia širdimi ir sukrėsta dvasia sėdo prie stalo su Martenu, kuris šaltai žiūrėjo į visus šiuos nuotykius, ir su šešiais svetimšaliais, atvykusiais į Veneciją dalyvauti karnavale.

Kakambas, pilstęs vyną vienam iš tų svetimšalių, baigiantis vakarienei, pasilenkė prie ausies savo ponui ir jam tarė:

– Jūsų didenybė galite iškeliauti, kada tik norite, laivas jau parengtas.

Pasakęs šiuos žodžius, jis išėjo. Kol nustebę svečiai tylėdami vieni į kitus žvalgėsi, kitas tarnas priėjo prie savo pono ir tarė jam:

– Jūsų didenybės karieta yra Padujoje, o valtis parengta.

Šeimininkas davė ženklą, ir tarnas išėjo. Svečiai vėl susižvalgė, visi atrodė dar labiau nustebę.

Trečiasis tarnas priėjo prie trečiojo svetimšalio ir jam tarė:

– Pone, patikėkite manim, jūsų didenybei nereikia čia ilgiau būti; aš einu viską parengti kelionei.

Ir tuojau dingo.

Kandidas ir Martenas jau neabejojo, kad čia karnavalo maskaradas. Ketvirtasis tarnas tarė ketvirtajam ponui:

– Jūsų didenybe, jei norite, galite iškeliauti.

Ir išėjo, kaip anie.

Penktasis tarnas tą pat pasakė penktajam ponui. Bet šeštasis tarnas šeštajam ponui, sėdinčiam šalia Kandido, pasakė ką kita:

– Dievaži, pone, niekas nenori daugiau duoti kredito nei jūsų didenybei, nei man, ir mudu abu galime šiąnakt pakliūti į belangę; aš einu rūpintis savais reikalais; sudie.

Visiems tarnams dingus, šeši svetimšaliai, Kandidas ir Martenas sėdėjo netardami nė žodžio. Pagaliau Kandidas prašneko:

– Ponai, keistas čia pokštas! Negi jūs visi karaliai? Aš, galiu prisipažinti, nesu karalius, kaip ir Martenas.

Kakambo ponas rimtai prabilo italų kalba:

– Kai dėl manęs, tai čia ne pokštas, aš vadinuosi Achmetas III[80]. Daug metų buvau didžiuoju sultonu; aš pašalinau iš sosto savo brolį, mano brolvaikis pašalino mane; visiems mano viziriams buvo nukapotos galvos; aš baigiu savo gyvenimo dienas sename seralyje; mano brolvaikis didysis sultonas Machmudas mano sveikatos dėlei retkarčiais man leidžia pakeliauti, ir aš atvykau į Veneciją dalyvauti karnavale.

Jaunuolis, sėdįs šalia Achmeto, štai ką tarė:

---

[80] Achmetas III – Turkijos sultonas, nuverstas nuo sosto 1730 m.

– Aš vadinuosi Ivanas[81] ir buvau visos Rusijos imperatorius; mane pašalino iš sosto, kai dar lopšy gulėjau; mano tėvas ir motina buvo įmesti į kalėjimą, ir aš ten prie jų užaugau. Retkarčiais man leidžiama pakeliauti, lydimam sargybinių, ir atvykau į Veneciją dalyvauti karnavale.

– Aš esu Karolis Eduardas[82], Anglijos karalius; mano tėvas perleido man savo teises į sostą; kariavau, norėdamas jas apginti; aštuoniems šimtams mano šalininkų buvo išplėšta širdis, juos daužė per veidą. Aš buvau uždarytas į kalėjimą; dabar važiuoju Romon aplankyti savo tėvo, karaliaus, netekusio sosto, kaip aš ir mano senelis; ir atvykau į Veneciją dalyvauti karnavale.

Tada prakalbo ketvirtasis:

– Aš esu Lenkijos karalius[83]. Pralaimėjęs karą, netekau savo paveldimųjų valdų; mano tėvą ištiko toks pat likimas; aš atsiduodu apvaizdai, kaip ir sultonas Achmetas, imperatorius Ivanas ir karalius Karolis Eduardas, teduoda dievas jiems ilgą amžių; ir atvykau į Veneciją dalyvauti karnavale.

Penktasis tarė:

---

[81] Ivanas – Ivanas VI Antonovičius (1740–1764), imperatorės Anos giminaitis. Vos gimęs buvo paskelbtas imperatoriumi, bet jau 1741 m. pašalintas iš sosto Jelizavetos ir uždarytas Šliselburgo tvirtovėje. 1764 m. bandyta Ivaną išvaduoti, bet jį nužudė sargybiniai.

[82] Karolis Eduardas (1720–1788) – paskutiniojo Stiuartų dinastijos karaliaus Jokūbo II anūkas, dukart nesėkmingai bandęs paimti valdžią Škotijoje, vėliau pretendavęs į Anglijos sostą.

[83] Lenkijos karalius – Augustas III (1669–1763). Jis tapo karalium po to, kai caro kariuomenė išvijo Stanisławą Leszczyńskį, bet pats buvo išvytas Frydricho II (1756 m.).

– Aš irgi Lenkijos karalius[84], dukart netekęs savo karalystės; bet apvaizda man suteikė kitą valstybę, kur aš darau daugiau gera, negu Vislos pakrantėse galėjo padaryti visi sarmatų[85] karaliai, apimti kartu. Aš taip pat atsiduodu apvaizdai; ir atvykau į Veneciją dalyvauti karnavale.

Pagaliau žodis teko šeštajam monarchui:

– Ponai, – tarė jis, – aš ne toks įžymus kaip jūs; bet aš irgi buvau karalius, kaip visi kiti. Aš esu Teodoras[86]; mane išrinko Korsikos karaliumi; mane vadino jūsų didenybe, o dabar nenoriai vadina ponu. Aš kaldinau pinigus, o dabar neturiu nė skatiko; aš turėjau du valstybės sekretorius, o dabar vos išlaikau tarną; aš sėdėjau soste, o Londono kalėjime ilgai išgulėjau ant šiaudų. Labai bijau, kad ir čia tas pat neatsitiktų, nors, kaip ir jūsų didenybės, atvykau į Veneciją dalyvauti karnavale.

Penki kiti karaliai su tauria užuojauta išklausė jo kalbos. Visi davė karaliui Teodorui po dvidešimt cechinų, kad tas nusipirktų drabužių ir baltinių. Kandidas jam padovanojo dviejų tūkstančių cechinų vertės deimantą.

– Kas tai per žmogus, – klausinėjo vienas kitą penki karaliai, – kad gali duoti – ir štai davė! – šimtą kartų daugiau negu kiekvienas mūsų? Ar jūs irgi esate karalius?

---

[84] Aš irgi Lenkijos karalius... – Tai Stanisławas Leszczyńskis (1697–1766), pašalintas iš Lenkijos sosto 1709 ir 1733 m. Kadangi jis buvo Liudviko XV uošvis, tai, nuvykęs į Prancūziją, gavo valdyti Lotaringiją.

[85] Sarmatai – skitams giminingos klajoklių gentys, gyvenusios Pavolgio stepėse VI–IV a. pr. m. e. Čia sarmatais vadinami lenkai.

[86] Aš esu Teodoras... – Theodoras von Noihofas (1694–1756),Vestfalijos baronas,1736 m. pasiskelbė Korsikos karalium, bet po 8 mėnesių buvo išvytas.

– Ne, ponai, ir visai nenoriu karalium būti.

Kai jie kilo nuo stalo, į tą patį viešbutį atvyko keturi šviesiausieji princai, irgi karuose praradę savo karalystes ir atkeliavę į Veneciją dalyvauti karnavale, bet Kandidas nė nepažvelgė į atvykėlius. Jam terūpėjo viena: kaip susirasti savo brangiąją Kunigundą Konstantinopolyje.

DVIDEŠIMT SEPTINTAS SKYRIUS

Kandido kelionė į Konstantinopolį

Ištikimasis Kakambas išmaldavo turką laivo savininką, apsiėmusį nuvežti į Konstantinopolį sultoną Achmetą, priimti savo laivan ir Kandidą su Martenu. Ir vienas, ir antras už tą malonę žemai nusilenkė vargšei jo didenybei. Kandidas, eidamas į laivą, šitaip kalbėjo Martenui:

– Štai mes vakarieniavome su šešiais nuo sosto nuverstais karaliais, ir vienam iš tų šešių daviau išmaldos. Gal yra pasaulyje daug kitų karalių, dar nelaimingesnių už šiuos. O aš netekau tik šimto avinų ir lekiu į Kunigundos glėbį. Mano brangusis Martenai, aš dar kartą įsitikinau, kad Panglosas teisybę sakė: viskas yra gera.

– Aš trokštu, kad taip būtų, – tarė Martenas.

– Bet labai jau neįtikėtina tai, kas mums nutiko Venecijoje. Neregėta ir negirdėta, kad šeši nuvainikuoti karaliai drauge vakarieniautų smuklėje.

– Tai nėmaž ne keisčiau, – tarė Martenas, – kaip ir daugumas mums nutikusių dalykų. Karaliaus nuvertimas – la-

bai paprastas daiktas, o garbė su nuverstais karaliais vakarieniauti – toks niekas, jog apie tai nė galvoti neverta.

Vos atsidūręs laive, Kandidas apkabino Kakambą, savo buvusį tarną ir draugą.

– Na, sakyk, – klausė jisai Kakambą, – kaipgi laikosi Kunigunda? Ar ji vis dar tebėra grožio stebuklas? Ar mane tebemyli? Kaip ji gyvuoja? Be abejo, tu nupirkai jai rūmus Konstantinopoly?

– Brangusis pone, – atsakė Kakambas, – Kunigunda plauna indus ant Propontidės[87] kranto, pas kunigaikštį, kuris turi maža indų; ji yra vergė buvusio valdovo Ragotskio[88], kuriam didysis sultonas kasdien moka po tris ekiu pensijos; bet liūdniausia, kad Kunigunda neteko savo grožio, kad ji pasidarė net labai negraži.

– Graži ji ar negraži, – tarė Kandidas, – aš esu kilnus žmogus, ir mano pareiga mylėti ją taip, kaip ir pirma. Bet kaip ji galėjo taip žemai pulti su tais penkiais ar šešiais milijonais, kuriuos tu jai vežei?

– Tik paklausykite, – tarė Kakambas. – Argi aš, norėdamas išlaisvinti Kunigundą, neįteikiau dviejų milijonų Buenos Airių gubernatoriui senjorui donui Fernandui d'Ibaraa i Figeora i Maskarenes i Lampurdos i Suzai? Argi piratas neatėmė be ceremonijų iš manęs likusių pinigų? Argi tas piratas nenugabeno mūsų į Skutarį pro Matapa-

---

[87] Propontidė – senovinis Marmuro jūros pavadinimas.

[88] Ragotskis – vengrų kunigaikštis Ferencas Rákóczi (1676–1735), 1707 m. vadovavęs vengrų kovai prieš Austriją ir pasiskelbęs Transilvanijos karalium. 1708 m. jis buvo suimtas, pabėgo į Lenkiją, paskui į Prancūziją, o 1720 m. įsikūrė Turkijoje.

no kyšulį, pro Milą, Nikariją, Samą, Petrą, Dardanelus, per Marmuro jūrą? Kunigunda ir senelė tarnauja kunigaikščiui, o aš esu nuvainikuoto sultono vergas.

– Kokia virtinė baisių nelaimių! – sušuko Kandidas. – Bet vis dėlto aš dar turiu keliolika deimantų, tad lengvai išvaduosiu Kunigundą. Žinoma, labai gaila, kad ji pasidarė tokia negraži.

Paskui, atsigręžęs į Marteną, tarė:

– Kaip jūs manote, kurio reikėtų labiau gailėtis: imperatoriaus Achmeto, imperatoriaus Ivano, karaliaus Karolio Eduardo ar manęs?

– To aš nežinau, – tarė Martenas. – Kad galėčiau žinoti, turėčiau įsiskverbti į kiekvieno jūsų širdį.

– Ak, – tarė Kandidas, – jei čia būtų Panglosas, jis tai žinotų ir mums išaiškintų.

– Nežinau, – tarė Martenas, – kokiomis svarstyklėmis tasai jūsų Panglosas galėtų pasverti žmonių nelaimes ir įkainoti jų sielvartus. Tik manu, kad pasaulyje yra milijonai žmonių, vertų šimtą kartų didesnės pagailos negu karalius Karolis Eduardas, imperatorius Ivanas ir sultonas Achmetas.

– Visai galimas daiktas, – tarė Kandidas.

Po keleto dienų jie įplaukė į Juodosios jūros sąsiaurį. Kandidas pirmiausia už labai brangią kainą išpirko Kakambą, paskui negaišdamas sėdo su savo draugais į galerą ir leidosi ieškoti Propontidės pakrantėje Kunigundos, nors ir labai negraži ji būtų tapusi.

Tarp galeros irkluotojų buvo du katorgininkai, kurie labai blogai irklavo; prievaizdas karininkas retkarčiais

su jaučio gysla užkirsdavo jiems per nuogus pečius; dėl įgimto savo gerumo Kandidas stebėjo juos atidžiau negu kitus katorgininkus ir gailaudamas prie jų priėjo.

Sužalotų jų veidų bruožai bent kiek priminė jam Panglosą ir tą nelaimingąjį jėzuitą, baroną, panelės Kunigundos brolį. Ši mintis jį sujaudino ir nuliūdino. Jis dar atidžiau į juos pažvelgė.

– Iš tikrųjų, – tarė jis Kakambui, – jei aš nebūčiau matęs Pangloso pakarto ir nebūčiau turėjęs nelaimės nužudyti barono, pamanyčiau, kad čia jie irkluoja.

Suminėjus barono ir Pangloso vardus, abu katorgininkai garsiai sušuko, sustingo ant savo suolų ir paleido irklus. Karininkas pribėgo prie jų ir įniko dar smarkiau pliekti jaučio gysla.

– Liaukitės, pone liaukitės! – sušuko Kandidas. – Aš jums užmokėsiu, kiek tik panorėsite.

– Kaip? Tai Kandidas! – sakė vienas katorgininkas.

– Kaip? Tai Kandidas! – sakė antrasis.

– Ar aš sapnuoju, – sušuko Kandidas, – ar iš tikro esu šitoje galeroje? Negi čia tasai baronas, kurį aš nužudžiau? Negi čia mokytojas Panglosas, kurį mačiau pakartą?

– Tie patys, tie patys! – atsakė jie.

– Kaip? Tai čia tas didysis filosofas? – paklausė Martenas.

– Na, pone karininke, – tarė Kandidas, – kiek norite gauti išperkamųjų už poną Tunder-ten-tronką, vieną pirmųjų imperijos baronų, ir už poną Panglosą, didžiausią Vokietijos metafiziką?

– Krikščionių šunie, – atsakė karininkas, – kadangi tie du šunys, tie krikščionys katorgininkai yra baronas ir metafizikas, atseit, be abejo, dideli žmonės savo krašte, tai už juos man duosi penkiasdešimt tūkstančių cechinų.

– Gausite juos, pone; žaibišku greičiu nuvežkite mane į Konstantinopolį, ir tuojau bus jums sumokėta. Bet ne, pirma vežkite mane pas panelę Kunigundą.

Sulig pirmuoju Kandido nurodymu karininkas jau buvo pasukęs vairą miesto link. Jis įsakė irti greičiau, nei skrenda paukštis.

Kandidas be perstojo bučiavo baroną ir Panglosą.

– Kaip aš jūsų nenužudžiau, mano brangusis barone? Ir jūs mano brangusis Panglosai, kaipgi jūs galite būti gyvas, kad buvote pakartas? Ir kaip abu patekote į turkų galerą?

– Ar iš tikrųjų mano brangioji sesuo yra šiame krašte? – klausė baronas.

– Taip, – atsakė Kandidas.

– Štai aš vėl regiu savo brangųjį Kandidą! – sušuko Panglosas.

Kandidas supažindino juodu su Martenu ir Kakambu. Jie visi bučiavosi ir kalbėjo visi kartu. Galera lėkė, ir štai jie jau uoste. Pakvietė žydą, ir jam Kandidas už penkiasdešimt tūkstančių cechinų pardavė deimantą, vertą šimto tūkstančių: žydas prisiekė Abraomu negalįs daugiau duoti. Kandidas tučtuojau išpirko baroną ir Panglosą. Pastarasis puolė savo išvaduotojui po kojų ir aplaistė jas ašaromis; o baronas padėkojo jam galvos linktelėjimu ir pažadėjo pirma proga tuos pinigus grąžinti.

– Bet ar galimas daiktas, kad mano sesuo yra Turkijoje? – paklausė jis.

– Tikrų tikriausiai, – atsakė Kakambas: – juk ji plauna indus pas Transilvanijos kunigaikštį.

Tuojau buvo pakviesti dar du žydai; Kandidas pardavė jiems dar du deimantus, ir kita galera jie visi išplaukė vaduoti Kunigundos.

DVIDEŠIMT AŠTUNTAS SKYRIUS

Kas nutiko Kandidui, Kunigundai, Panglosui, Martenui ir kitiems

– Atleiskite man, prašau dar kartą, – tarė Kandidas baronui, – atleiskite, dvasiškas tėve, kad pervėriau jus špaga.

– Apie tai daugiau nekalbėkime, – tarė baronas. – Prisipažįstu, aš truputį pasikarščiavau; bet kadangi jūs norite sužinoti, kaip patekau į katorgą, papasakosiu jums, kad po to, kai mano žaizdą pagydė kolegijos brolis vaistininkas, mane užpuolė ispanų būrys ir paėmė į nelaisvę; mane uždarė į kalėjimą Buenos Airėse kaip tik tuo metu, kai mano sesuo iš ten išvyko. Aš paprašiau leisti man grįžti į Romą pas tėvą generolą. Mane paskyrė Prancūzijos ambasados Konstantinopolyje kapelionu. Nepraėjus nė savaitei po paskyrimo, vieną vakarą sutikau labai gražiai nuaugusį jauną ičoglaną[89]. Buvo labai karšta, ir jaunuolis sumanė

[89] Ičoglanas – sultono pažas.

nusimaudyti; ta proga ir aš išsimaudžiau. Nežinojau, kad krikščioniui didelis nusikaltimas būti visiškai nuogam su musulmonu. Kadis įsakė man duoti šimtą lazdų per padus ir nusiuntė mane į katorgą. Aš nežinau, ar galima dar neteisingiau pasielgti. Bet labai norėčiau patirti, kaip mano sesuo pateko į virtuvę pas Transilvanijos valdovą, pabėgusį pas turkus.

– O jūs, mano brangusis Panglosai, – klausė Kandidas, – kaip galėjo atsitikti, kad jūs štai vėl su manimi?

– Taip, – tarė Panglosas, – jūs mane matėte pakartą; po teisybei aš turėjau būti sudegintas; bet juk prisimenate, kad lietus pylė kaip iš kibiro, o kai atėjo laikas mane deginti, kilo tokia didelė audra, jog nebeliko vilties įžiebti ugnį; todėl mane pakorė, nes nebebuvo kas darą. Kažkoks chirurgas nupirko mano kūną, parsinešė namo ir ėmė pjaustyti. Pirmiausia jis padarė kryžminį pjūvį nuo bambos iki raktikaulio. Niekas negalėjo būti blogiau pakartas negu aš. Šventosios inkvizicijos aukštųjų nuosprendžių vykdytojas subdjakonas puikiausiai moka žmones deginti, bet nepratęs jų karti: šlapia virvė neužsinėrė kaip reikiant, ir ją užveržus aš vis dar kvėpavau; nuo kryžminio pjūvio aš taip garsiai sušukau, jog mano chirurgas griuvo aukštielninkas; pagalvojęs, kad bus pjaustęs patį velnią, mirtinai išsigandęs, jis leidosi bėgti ir parkrito ant laiptų. Išgirdusi triukšmą, atbėgo iš kito kambario jo žmona; pamačiusi mane ant stalo kryžmai perrėžtą, ji išsigando labiau už savo vyrą, šoko bėgti ir parkrito ant jo. Kai juodu truputį atsipeikėjo, aš išgirdau, kaip žmona tarė vyrui:

– Mano mielas, kaip jūs išdrįsote skrosti eretiką? Argi nežinote, kad šitų žmonių kūne visados tūno velnias? Bėgu atvesiu kunigą, jis tą velnią išvarys.

Aš sudrebėjau nuo šių žodžių, sukaupiau visas savo jėgas ir surikau:

– Pagailėkite manęs!

Pagaliau portugalas kraujaleidys atgavo drąsą ir užsiuvo man odą; net jo žmona mane slaugė; po dviejų savaičių aš jau galėjau vaikščioti. Kraujaleidys surado man liokajaus vietą pas vieną Maltos riterį, kuris vyko į Veneciją; bet mano šeimininkas neturėjo iš ko mokėti algos, todėl perėjau tarnauti pas vieną Venecijos pirklį ir kartu su juo atvykau į Konstantinopolį.

Kartą man šovė į galvą mintis užeiti į mečetę; ten buvo tik senas imamas ir jauna, labai graži maldininkė, kuri šnibždėjo maldas; jos krūtinė buvo atlapa; tarp krūtų kyšojo puiki tulpių, rožių, plukių, vėdrynų, hiacintų ir raktažolių puokštė; toji puokštė iškrito, aš ją pakėliau ir labai paslaugiai ir pagarbiai vėl užkišau, kur buvo. Bet dariau tai tiek ilgai, jog imamas supyko ir, pamatęs, kad esu krikščionis, ėmė šaukti žmones. Mane nuvedė pas kadį, ir tas įsakė nendrine lazda šimtą kartų užkirsti man per padus, o paskui išsiuntė į katorgą. Aš buvau prirakintas toje pačioje galeroje ir prie to paties suolo kaip ir ponas baronas. Ten buvo keturi jaunuoliai iš Marselio, penki kunigai iš Neapolio ir du vienuoliai iš Korfaus salos; jie mums papasakojo, kad tokie dalykai dedasi kasdien. Ponas baronas tvirtino, kad jį ištikusi didesnė neteisybė kaip mane, o aš tvirtinau, kad daug padoriau ant moters krūti-

nės uždėti puokštę gėlių negu išsirengti visiškai nuogam su ičoglanu. Mes be perstojo ginčijomės ir kasdien gaudavom po dvidešimt kirčių jaučio gysla, kol šios visatos įvykių seka jus atvedė į šią galerą ir jūs mus išpirkote.

– Bet sakykit, brangusis Panglosai, – tarė jam Kandidas, – kai jus korė, pjaustė, negailestingai mušė ir kai jūs galeroje irklavote, ar ir tada manėte, kad pasaulyje viskas yra puiku?

– Aš ir dabar laikausi tos pat nuomonės, kaip anksčiau, – atsakė jam Panglosas, – nes esu filosofas ir man nedera išsižadėti savo pažiūrų; Leibnicas negalėjo suklysti, ir iš anksto nustatyta harmonija yra gražiausias pasaulyje dalykas, lygiai kaip visatos pilnatvė ir nesvari materija[90].

DVIDEŠIMT DEVINTAS SKYRIUS

Kaip Kandidas surado Kunigundą ir senelę

Kandidui, baronui, Panglosui, Martenui ir Kakambui besipasakojant savo nuotykius, besamprotaujant apie atsitiktinius ir neatsitiktinius šio pasaulio įvykius, besiginčijant apie pasekmes ir priežastis, apie dvasinį ir fizinį blogį, apie laisvę ir būtinybę, apie paguodą, kurią gali patirti pakliuvęs į turkų katorgą, laivas priplaukė Propontidės krantą prie Transilvanijos kunigaikščio rūmų.

[90] Visatos pilnatvė ir nesvari materija – René Descarteso fizikos sąvokos. Visatoje, pasak Descarteso, nėra tuštumos, ji visa užpildyta nesvarios materijos.

Pirmiausia jie pamatė Kunigundą ir senelę, džiaustančias ant virvių baltinius.

Baronas išblyško. Švelniai mylintis Kandidas, išvydęs savo gražiąją Kunigundą įdegusią, paraudusiomis akimis, išdžiūvusiu kaklu, susiraukšlėjusiais veidais, raudonom ir suskirdusiom rankom, žengė, siaubo pagautas, tris žingsnius atgal, bet paskui, nenorėdamas jos užgauti, priėjo artyn. Ji apkabino Kandidą ir savo brolį; juodu apkabino senelę. Kandidas abi išpirko.

Kaimynystėje buvo nedidelis ūkis; senelė patarė Kandidui čia įsikurti, kol visi susiras ką nors geresnio. Kunigunda nenumanė, kad pasidarė tokia negraži, – niekas jai to nesakė; ji tokiu tvirtu balsu priminė gerajam Kandidui jo pažadus, jog šis nedrįso jai prieštarauti. Jis pareiškė baronui ketinąs vesti jo seserį.

– Niekad aš nepakęsiu, – tarė baronas, – tokio jos niekingo žingsnio ir tokio jūsų akiplėšiškumo; už šitą gėdą man niekad nebūtų atleidimo; juk mano sesers vaikai nebūtų įtraukti į vokiečių bajorų genealogijos knygas. Ne, mano sesuo gali ištekėti tik už imperijos barono.

Kunigunda jam puolė po kojų ir aplaistė jas savo ašaromis; bet baronas liko nepermaldaujamas.

– Išprotėjęs didike, – tarė jam Kandidas, – aš tave išvadavau iš katorgos, užmokėjau už tave išperkamuosius, išpirkau tavo seserį; ji čia plovė indus, ji negraži; per savo gerumą norėjau paimti ją sau už žmoną, o tu drįsti dar prieštarauti! Aš vėl tave nužudyčiau, jei pasiduočiau pykčiui.

– Tu gali vėl mane nužudyti, – tarė baronas, – bet kol aš gyvas, tu nevesi mano sesers.

TRISDEŠIMTAS SKYRIUS

Pabaiga

Kandidas širdies gilumoje jau nebeturėjo jokio noro vesti Kunigundą. Tačiau nepaprastas barono įžūlumas jį stūmė į šias jungtuves, be to, ir pati Kunigunda taip jį spaudė, jog jis negalėjo atsimesti nuo duotojo žodžio. Pasitarė su Panglosu, Martenu ir ištikimuoju Kakambu. Panglosas parašė puikų rašinį, kuriame įrodė, kad baronas neturi jokių teisių į savo seserį, kad pagal visus imperijos įstatymus ji gali morganatiškai ištekėti už Kandido. Martenas pasiūlė įmesti baroną į jūrą; Kakambas nusprendė, kad jį reikia grąžinti karininko prievaizdo valdžion į katorgą, o paskui pirmuoju laivu pasiųsti į Romą tėvui generolui. Šį patarimą visi pripažino esant labai gerą; senelė irgi jam pritarė; bet jie nieko nepasakė jo seseriai; už pinigus buvo viskas sutvarkyta; buvo malonu apmauti jėzuitą ir nubausti vokiečių barono puikybę.

Visiškai natūralu buvo tikėtis, kad po tiekos nelaimių Kandidas, vedęs savo mylimąją ir gyvendamas su filosofu Panglosu, filosofu Martenu, protinguoju Kakambu ir senele, be to, turėdamas tiek deimantų, atsivežtų iš senovės inkų tėvynės, gyvens kaip inkstas taukuose; bet jį tiek kartų apgavo žydai, jog viso labo jam liko tik mažas ūkelis; jo žmona kasdien darėsi vis negražesnė, vis piktesnė ir labiau nesugyvenama; senelė buvo silpnutė ir dar blogesnės nuotaikos negu Kunigunda. Kakambas triūsdavo sode ir gabendavo į Konstantinopolį parduoti

daržoves; darbų nukamuotas, jis keikė savo likimą. Panglosas buvo visiškai nusivylęs, kad negalėjo tapti pažiba kuriame nors Vokietijos universitete. O Martenas, įsitikinęs, kad blogis visur tas pats, kantriai kentė viską. Kandidas, Martenas ir Panglosas kartais pasiginčydavo apie metafiziką ir moralę. Pro savo namelio langus jie dažnai matydavo plaukiant laivus, pilnus efendžių, pašų, kadžių, kuriuos tremdavo į Lemną, Mitilenę, Erzerumą. Matydavo atvykstant kitus kadžius, kitus pašas, kitus efendžius, kurie užimdavo ištremtųjų vietas, o paskui ir patys būdavo ištremiami. Kartais matydavo ką tik ant durtuvų užmautas galvas – jas veždavo parodyti sultonui. Šitokie vaizdai sukeldavo naujų ginčų; o kai nesiginčydavo, visus apimdavo toks nuobodulys, jog kartą senelė drįso štai ką pasakyti:

– Aš norėčiau žinoti, kas yra blogiau: ar netekti vienos užpakalio pusės, būti pervarytam pro bulgarų rikiuotę, būti nuplaktam ir pakartam per autodafe, būti išskrostam, irkluoti galeroje, žodžiu, patirti visas nelaimes, kurios buvo mus ištikusios, ar tūnoti čia ir nieko neveikti?

– Tai svarbus klausimas, – tarė Kandidas.

Senelės žodžiai davė peno naujiems samprotavimams. Martenas ypač pabrėžė, kad žmogui yra skirta gyventi arba nerimo sūkuriuose, arba nuobodulio letarge. Kandidas su niekuo nesutiko, bet ir nieko netvirtino. Panglosas prisipažino, kad visą laiką baisiausiai kentėjo, bet jei kartą pareiškė, jog viskas yra nuostabu, jis tos nuomonės ir laikosi, o visa kita atmeta.

Nauji įvykiai galutinai patvirtino bjaurius Marteno principus, išklibino Kandido įsitikinimus ir nuliūdino Panglosą. Kartą į jų ūkelį atvyko Paketė su broliu Žirofle. Abu jie buvo baisiausiai suvargę. Juodu labai greitai pravalgė gautus tris tūkstančius piastrų, išsiskyrė, vėl susitaikė, vėl susipyko, buvo uždaryti į kalėjimą, pabėgo iš ten, ir pagaliau brolis Žirofle tapo turku. Paketė visur vertėsi savo amatu, bet jau nieko nebeuždirbdavo.

– Juk aš gerai numačiau, – tarė Martenas Kandidui, – kad jūsų dovanos bus greitai išeikvotos ir kad jie pasidarys dar nelaimingesni. Jūs su Kakambu iššvaistėte milijonus piastrų ir nesate laimingesni už brolį Žirofle ir Paketę.

– Oi, oi, – tarė Panglosas Paketei, – ar ne dangus į mūsų tarpą atvedė jus, vargšas mano vaike? Ar žinote, kad aš per jus netekau galo nosies, vienos akies ir vienos ausies? O štai kaip jūs dabar atrodote! Ir koks tasai pasaulis?

Šis naujas nuotykis dar labiau juos paskatino filosofuoti.

Kaimynystėje gyveno labai garsus dervišas, kuris buvo laikomas didžiausiu Turkijos filosofu; jie nuėjo pas jį pasitarti; Panglosas jam tarė:

– Mokytojau, mes atėjome jūsų paklausti, kam yra sukurtas toks keistas padaras, kaip žmogus?

– O kas tau rūpi? – tarė dervišas. – Ar tai tavo reikalas?

– Bet, dvasiškas tėve, – tarė Kandidas, – juk pasaulyje yra baisiai daug blogio.

– O negi svarbu, – tarė dervišas, – ar pasauly viešpatauja gėris, ar blogis? Kai karalius siunčia laivą į Egiptą, argi jam rūpi, ar pelėms laive gera, ar bloga?

– Tai ką reikia daryti? – paklausė Panglosas.

– Tylėti, – atsakė dervišas.

– Aš tikėjausi, – tarė Panglosas, – galėsiąs su jumis pasikalbėti apie pasekmes ir priežastis, apie geriausią iš galimų pasaulių, apie blogio kilmę, apie sielos prigimtį ir apie iš anksto nustatytą harmoniją.

Išgirdęs šiuos žodžius, dervišas prieš pat jo nosį užtrenkė duris.

Kol jie kalbėjosi, pasklido žinia, kad Konstantinopolyje pasmaugti du viziriai ir vienas muftis, daugelis jų draugų pamauti ant baslių. Dėl šito baisaus įvykio visur kilo didelis triukšmas, kuris nenurimo kelias valandas. Panglosas, Kandidas ir Martenas, grįždami namo, pastebėjo senuką, sėdintį prie savo durų apelsinmedžio paunksmėje. Panglosas ne tik mėgo pasamprotauti, bet ir buvo smalsus; jis paklausė senuką, kaip vadinosi pasmaugtasis muftis.

– Aš nieko nežinau, – atsakė žmogelis, – niekad nežinojau nė vieno mufčio ar vizirio vardo. Visiškai nieko nežinau apie tą įvykį, apie kurį jūs kalbate; aš manau, kad žmonės, kurie kišasi į visuomenės reikalus, kai kada žūsta ne savo mirtimi ir kad jie to verti; aš pats niekad nesidomiu, kas dedasi Konstantinopoly; man gana, jog siunčiu tenai pardavinėti savo sodo vaisius.

Šiuos žodžius taręs, jis pakvietė svetimšalius užeiti vidun; dvi jo dukterys ir du sūnūs atnešė jiems kelių rūšių naminio šerbeto, kaimako[91], pagardinto citrinų cukatomis, apelsinų, citrinų, ananasų, pistacijų. Mokos kavos,

[91] Kaimakas – turkų gaivinantis gėrimas.

nesumaišytos su prasta Batavijos ir salų kava. Paskui šio gerojo musulmono dukterys iškvėpino barzdas Kandidui, Panglosui ir Martenui.

– Turbūt jūs valdote didelius žemės plotus? – paklausė Kandidas turką.

– Žemelės turiu tik dvidešimt arpanų, – atsakė turkas, – ir dirbu ją su savo vaikais; darbas apsaugo mus nuo trijų didžiųjų blogybių: nuobodulio, ištvirkimo ir neturto.

Turko žodžiai sužadino Kandidui daug gilių minčių. Grįždamas į savo ūkelį, jis pasakė Panglosui ir Martenui:

– Šito senuko likimas man psirodė geresnis už likimą šešių karalių, su kuriais turėjome garbę vakarieniauti.

– Visų filosofų nuomone, – tarė Panglosas, – didybė yra labai pavojinga; juk moabitų karalių Egloną[92] nužudė Aodas; Absalomas buvo pakartas už plaukų ir perdurtas trimis durklais; karalių Nadabą, Jeroboamo sūnų, nužudė Baasa; karalių Elą nužudė Zamris, Ochoziją – Jehus, Ataliją – Jojada; karaliai Joakimas, Jechonijas, Sedekijas pateko į vergiją. Jūs žinote, kaip žuvo Krezas[93], Astiagas, Darijus, Sirakūzų Dionisijas, Piras, Persėjas, Hanibalas, Jugurta, Ariovistas, Cezaris, Pompėjus, Neronas, Otonas, Vitelijus, Domicianas, Anglijos Ričardas II, Eduardas II, Henrikas VI, Ričardas III, Marija Stiuart, Karolis I, trys Prancūzijos Henrikai, imperatorius Henrikas IV. Jūs žinote...

– Aš taip pat žinau, – tarė Kandidas, – kad reikia darbuotis savo sode.

---

[92] Eglonas ir kt. – Panglosas čia vardija Biblijos karalius.

[93] Krezas ir kt. – Čia vardijami įvairių šalių ir epochų valdovai, mirę ne sava mirtimi.

– Teisybę sakote, – tarė Panglosas, – nes žmogus į rojaus sodą buvo įleistas jo dirbti – *ut operaretur eum*[94]; tai įrodymas, jog žmogus gimęs ne poilsiui.

– Dirbkim ir nesamprotaukim, – tarė Martenas, – tai vienintelis būdas padaryti gyvenimą pakenčiamą.

Visa mažoji draugija persiėmė šiuo pagirtinu nusiteikimu; visi įniko ugdyti savo sugebėjimus. Mažas žemės sklypelis davė daug vaisių. Kunigunda iš tikrųjų buvo labai negraži, bet išmoko kepti skanius pyragus; Paketė siuvinėjo; senelė skalbė baltinius. Net brolis Žirofle pasidarė naudingas: jis tapo labai geru dailide ir net doru žmogumi; ir Panglosas kartkarčiais sakydavo Kandidui:

– Geriausiame iš galimų pasaulių visi įvykiai nenutrūkstamai susiję: jei už meilę panelei Kunigundai nebūtumėte smarkiais spyriais į užpakalį išvytas iš gražiosios pilies, jei nebūtumėte patekęs į inkvizicijos nagus, jei nebūtumėte pėsčias perėjęs Amerikos, jei nebūtumėte špaga pervėręs barono, jei nebūtumėte praradęs visų puikiosios Eldorado šalies avinų, jūs čia nevalgytumėte citrinos cukatų ir pistacijų.

– Gerai pasakyta, – tarė Kandidas, – bet reikia darbuotis savo sode.

---

[94] Žodžiai iš Biblijos (Pradžios knyga, II).

VOLTAIRE'AS ir jo nuoširdusis KANDIDAS

Neabejotinai 2009-ieji yra Voltaire'o (1694–1778) metai jau vien todėl, kad prieš 250 metų gimė viena iš išmintingiausių ir talentingiausiai parašytų apysakų Europos literatūroje. Voltaire'o nukaltą terminą vartojant, filosofinė apysaka (prancūzų k. *le conte philosophique*) *Kandidas, arba Optimizmas* (*Candide, ou l'optimisme*) buvo išleista 1759 metais Ženevoje. Knyga iškart buvo uždrausta, bet Prancūzijos politinė cenzūra buvo bejėgė prieš šios filosofinės apysakos sėkmę – *Kandidą* cenzūra tik išpopuliarino. Net mirties bausmės pavojus negelbėjo – spaustuvės slapta spausdino ir platino. Politinė cenzūra pirmą kartą istorijoje patyrė tokį triuškinamą pralaimėjimą.

Kaip gimė ši filosofinė apysaka? Visų pirma ji buvo sumanyta kaip filosofinis veikalas, kuriam suteikta literatūros kūrinio forma. Įdomu, kad *Kandidas* yra pripažintas bemaž didžiausiu prancūzų ir Europos literatūros šedevru, nors Voltaire'o sukurti personažai yra paprasčiausios statiškos filosofinių idėjų iliustracijos. Profesionalas rašytojas pasakytų, kad tokia apysaka pasmerkta nesėkmei, bet Voltaire'as juk tuo ir ypatingas, kad sulaužo visas literatūros kūrinio kompozicijos taisykles. *Kandidas* – filosofinė studija, turinti literatūrinę fabulą ir visus kitus grožinio kūrinio komponentus. Tai tiesiog filosofija, užsimaskavusi literatūra, arba filosofija, užsidėjusi literatūros kaukę. Pats Kandidas, Panglosas ir Martenas yra ne kas kita, o trijų susidūriančių filosofinių koncepcijų įsikūnijimai, trys žmogiškos jų reprezentacijos. Jeanas Baudrillard'as yra pasakęs, kad filosofija niekada nėra tokia įtaigi ir patraukli kaip įgavusi literatūrinio pasakojimo ar alegorijos formą.

Bet net ir statiški personažai, reikalingi Voltaire'ui viso labo tik kaip jo idėjų iliustracijos, nesugadina šios genialiai parašytos filosofinės apysakos. Ir besikeičiantis Kandidas, ir Kunigunda, ir

Panglosas, ir tarnaitė Paketė su broliu Žiroflė, ir senatorius Pokokurantė, ir pagrindinis Pangloso oponentas – filosofas manichėjas Martenas, ir šeši nelaimingi jauni princai Venecijos karnavale – visi yra vienmatės figūros, neturinčios jokių niuansų ar savęs paneigimo galimybių. Bet kūrinys, kaip minėta, pranoksta bekraują ir pretenzingą filosofinę prozą, kokią ne kartą yra mėginę rašyti tikro literatūrinio talento stokoję, nors ir ganėtinai išsilavinę autoriai.

Kodėl? Veikiausiai todėl, kad, būdamas satyrinis kūrinys, *Kandidas* satyrą, kaip metodą ir stilių, tobulai sutaiko su tragedija ir komedija. Tai juokingas ir sykiu liūdnas literatūros šedevras. Juokas ir liūdesys vienu metu yra kažkas, kas kuria geriausią literatūrą – nuo Shakespeare'o ir Cervanteso iki Čechovo ir Kunderos. Juk visi jie – tragiško ir komiško pradų supynimo į vieną egzistencinį mazgą bei sulydymo į vieną gyvenimo epizodą meistrai. *Kandidas* yra nepaprastai linksmas ir juokingas, bet sykiu ir liūdnas, netgi tragiškas kūrinys, paliekantis žmoniją be atsakymo į pačius skausmingiausius patirties ir egzistencijos klausimus. Tai apysaka, atverianti žmogaus sugedimo mastą ir cinizmo anatomiją. Tik jei Swifto *Guliverio kelionės* kulminuoja į atvirą pasakotojo mizantropiją ir neslepiamą pasibjaurėjimą žmonių gimine, *Kandidas* lieka lengvas ir net šviesus. Niekas iki Voltaire'o taip lengvai, stilingai bei elegantiškai nevaizdavo kolektyvinio pamišimo, tamsybės, religinio fanatizmo, išdavysčių, menkystės, bailumo, kvailumo ir racionalumo kaukes dėvinčios beprotybės.

Kančios ir liūdna patirtis neatsako ir negali atsakyti nė į vieną Pangloso keliamą teorinį klausimą: nei į priežasties ir pasekmės santykio principo universalaus taikymo prasmingumą, nei į teleologiją (akmenys, anot Pangloso, sutverti tam, kad taptų Vestfalijos barono Tunder-ten-tronko, Kunigundos tėvo, pilimi, kiaulės – tam, kad mes jas suvalgytume, o nosis – tam, kad nešiotume akinius), nei į iš anksto nustatytą harmoniją (tai aliuzija į Gottfriedo Wilhelmo von Leibnizo *harmonia predestinata* idėją). Į tuos klausimus atsisako atsakinėti Konstantinopolio dervišas, o manichėjas Martenas juos tiesiog niekina. Kelionė šiame li-

teratūros šedevre mus išvaduoja nuo tamsybės, naivumo ir prietaro – iš čia ir Kandido auganti bei didėjanti išmintis, ypač apsilankius utopinėje Eldorado karalystėje ir po to grįžus į istorijos, tuštybės ir kančių pasaulį. O į mūsų kančią teorinis protas ir filosofija apskritai nereaguoja ir neturi ką pasiūlyti. Išeitis yra išmintinga praktika. Seno ir darbštaus Konstantinopolio turko žodžiai, kad darbas jį ir jo šeimą apsaugo nuo trijų didžiųjų blogybių – nuobodulio, ištvirkimo ir neturto, – tampa geriausiu atsakymu Kandidui. Reikia darbuotis savo sode. Kurti savo pasaulį arba jį tobulinti čia pat, savyje ir aplink save.

O labiausiai sukrečianti žinia skaitytojui yra ta, kad filosofai nei gali, nei turi siekti padaryti žmoniją laimingą – kiekvienas susivokia tik patyręs kančių ir atsikratęs prietarų. Protas mūsų nė kiek nepriartina prie laimės. Jai pasiekti kur kas svarbesnė yra išmintinga praktika, patirtis, jautrumas ir susitaikymas su savo bei pasaulio netobulumu. Nori paaiškinti pasaulį – pirma pamatyk jį ir prisilytėk prie kenčiančios žmonijos. Suriname pamatytas kenčiantis juodaodis vergas be rankų ir kojų sugrąžina Kandidą ir tarną Kakambo į tikrovę. Keliauk kur tik nori – visur žmonija kenčia vienodai ir visur klesti baisus godumas ir nejautrumas. Išmintingos praktikos sukūrimas, savo godumo ir aistrų pažabojimas, darbas, o ne nauja filosofinė koncepcija atsako į klausimą, ar pasaulis geras, ar blogas. Savo veikla ir atsakai į tą klausimą. Pasaulyje nėra nurodančių ženklų.

Apysakos pasakotojas akivaizdžiai nesitapatina nei su Leibnizo optimizmo papūga Panglosu, nei su pesimistu Martenu, kaip ir visi manichėjai tvirtai tikinčiu, kad gėris ir blogis išvis nepriklauso vienas nuo kito ir yra tiesiog dvi realybės. Įdomu, kad manichėjai – senovinės persų aristokrato Manio sukurtos kosmologijos ir etikos atstovai – Voltaire'o laikais jau seniai neegzistavo Europoje ir buvo veikiau istorijos faktas, bet autorius sąmoningai prikelia šią idėją ir ją įkūnija Marteno asmenyje. Jei jau reikia sumušti kaktom du klystkelius, Leibnizo krikščioniškosios teodicėjos pamatus ir senovinį tikėjimą absoliučiai vienas nuo kito izoliuotais bei nuolat

nuožmiai kovojančiais gėriu ir blogiu, kaip esminiais būties principais, tai reikia. Du vienmačiai, nors ir neužmirštami, meistriškai Voltaire'o sukurti personažai padeda tai pasiekti.

Eldorado epizodas yra Voltaire'o apšviestos monarchijos utopija ir sykiu kandi antiutopija – ji pakartoja ne vieną Thomo More'o *Utopijos* niuansą, kartu nutiesdama tiltą ir į Jonathano Swifto *Guliverio keliones*. Pakanka prisiminti auksą ir brangakmenius niekinančius More'o Utopijos gyventojus, kurie Voltaire'o Eldorade virsta auksu, kaip purvu, ir brangakmeniais, kaip akmenimis, žaidžiančiais vaikais, arba Eldorado karaliaus pagerbimo ceremoniją (juk iš tikrųjų klausimas, ar reikia pabučiuoti dulkes, kurias ką tik lietė karaliaus pėda, ar pulti ant kelių, nuskamba *Guliverio kelionėse*, kai Guliveris kartu su olandų pirkliais apsilanko Japonijos imperatoriaus rūmuose) – ši ceremonija yra sąmoninga Voltaire'o aliuzija į Swiftą. O ir Eldoradas – tai Voltaire'o „peržaista" ir filosofiškai perinterpretuota ispanų konkistadorų legenda apie aukso karalystę Pietų Amerikoje. Tik čia nebėra vietos turto ir galios mitologijai: Eldoradas *Kandide* virsta apšviestąja monarchija su visais Voltaire'o politinio projekto atributais – kiekvienas tampa pats sau kunigu, nes ten nėra nei vienuolijos, nei Bažnyčios; organizuotą, su politine galia neatsiejamai susipynusį tikėjimą išstumia dėkingumas Kūrėjui ir tikėjimas pirmuoju postūmiu.

Turinio požiūriu ši apysaka gimė po 1755 metais Europą sukrėtusios Lisabonos katastrofos, kuri iškėlė daug klausimų teologams. Jei Lisabonos žemės drebėjimas ir po to praūžusi cunamių bei gaisrų grandinė nuniokojo vieną iš gražiausių ir didžiausių ano meto Europos miestų, kodėl Visų Šventųjų dieną, lapkričio 1 d., žuvo visi besimeldusieji bažnyčiose, bet liko gyvi besismaginę ant miesto kalvų įrengtuose viešnamiuose? Kur Dievo malonė? Kaip po to galima buvo tikėti Leibnizo optimizmo teorija, skelbusia, kad gyvename geriausiame iš visų galimų pasaulyje jau vien todėl, kad jį sutvėręs ir jame dalyvaujantis Dievas negalėjo blogo linkėti savo kūriniams? Tokie ir panašūs klausimai kilo ne tik Voltaire'ui, bet ir jo amžininkams. Sukrėstas Lisabonos žemės dre-

bėjimo Voltaire'as 1755 metų gruodį parašė *Poemą apie Lisabonos katastrofą* (*Poème sur le désastre de Lisbonne*), kuri buvo išleista 1756 metais. *Kandidas* gimė po beveik ketverių metų.

Voltaire'as sukilo prieš filosofinę optimizmo teoriją – tai buvo veikiau užmaskuotas maištas prieš krikščioniškąją optimizmo koncepciją. Kaip žinia, Voltaire'as *Kandidą* parašė kaip literatūrinę Leibnizo optimizmo teorijos parodiją. Apysakos herojaus Kandido filosofijos mokytojas Panglosas Voltaire'o paverčiamas tikra karikatūra: nesvarbu, kad ir kas įvyktų – ligos epidemija, masinės žudynės ar stichinė nelaimė, – Panglosas kaip papūga kartoja, jog viskas, kas vyksta, veda tik į gera ir kad mes gyvename geriausiame iš visų galimų pasaulių (*Tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles*). Panglosas šitą filosofinį užkalbėjimą kartoja ir Kunigundos tarnaitės Paketės apdovanotas venerine liga, ir mušamas bei žeminamas nelaisvėje, ir kariamas Lisabonoje.

Žinoma, Voltaire'o būta puikaus rašytojo ir bebaimio visuomenės kritiko, bet būkime sąžiningi ir pripažinkime, kad jo filosofiniai darbai nė iš tolo neprilygo didingai Leibnizo filosofinei sistemai. Genialų vokiečių filosofą Voltaire'as išjuokė tikrai be reikalo. Bet suprasti jį galima.

Kad ir kaip būtų, ne iš naivumo ir minties seklumo, o iš išminties ir patirties plaukiantis optimizmas visų pirma reiškia tikėjimą, kad pasaulis visada yra nepalyginamai daugiau už mus, aplinką ir panašius į mus. Mūsų paprasčiausiai galėjo išvis nebūti, tad laimės ar gyvenimo pilnatvės klausimas yra antrinis. Tai, kad esame šiame pasaulyje ir galime svarstyti savo vietą jame, byloja, jog mums šis pasaulis yra geriausias iš visų galimų.

1759 metais gimė unikali knyga – pirmasis grožinės literatūros kūrinys Europoje, sumanytas kaip atsakas į apibrėžtą filosofinę konstrukciją. *Kandidas* yra lydinys visko, kas gražiausia literatūroje – stebuklinės pasakos, alegorijos, satyros, komedijos ir tragedijos. Tokie kūriniai gimsta ne tik iš įkvėpto literatūrinio talento, bet ir iš didžiulės poleminės aistros, kuri visada yra puikaus stiliaus galimybė. Socialinės kritikos ir visos moderniosios socialinės

bei politinės minties istorija be *Kandido* būtų neįsivaizduojama. Kaip ir Shakespeare'o tragedijos, Voltaire'o filosofinės apysakos atveria politinės galios, autoriteto, vertybės ir valdžios legitimumo prigimtį geriau nei daugelis teorinių veikalų. O kaip grožinės literatūros šedevras *Kandidas* buvo, yra ir visada bus minimas šalia Dante's *Dieviškosios komedijos*, Thomo More'o *Utopijos*, Shakespeare'o *Hamleto* ir *Makbeto*, Cervanteso *Don Kichoto*, Jonathano Swifto *Guliverio kelionių* ir Michailo Bulgakovo *Meistro ir Margaritos*. Tai kūrinys apie savo epochą – tikras jos veidas ir paveikslas, iš jų gali studijuoti ir suprasti ne tik politines dramas, bet ir žmonių aistras, kančias bei svajones.

Tokie kūriniai yra anapus laiko destrukcijos būtent todėl, kad tobulai atveria savo laiką. Juk išnyksta tik tai, kas stokoja individualybės ir neturi veido. O *Kandidas* yra unikali knyga, ir tuo gali įsitikinti malonūs skaitytojai.

Leonidas Donskis

TURINYS

Voltaire

Vo-129 Kandidas, arba Optimizmas : filosofinė apysaka / Voltaire ; iš prancūzų kalbos vertė Juozas Keliuotis. – 3-ioji papild. laida. – Vilnius : Versus aureus, [2009]. – 142 p. – (Klasika - Neklasika)

Kn. taip pat: Voltaire'as ir jo nuoširdusis *Kandidas* / Leonidas Donskis, p. 132-138

ISBN 978-9955-34-193-2

Filosofinė Voltaire'o apysaka, beje, sukurta prieš 250 metų, tebėra aktuali ir šiandien.

Nuoširdus ir patiklus jaunuolis Kandidas su savo mokytoju Panglosu patiria daugybę neįtikėtinų nuotykių ir sunkumų. Ir visa tai todėl, kad išmėgina savo kailiu tai, ko moko gerasis išminčius Panglosas – Optimizmo. Anot jo, visa, kas vyksta gyvenime, yra gėris, nes nėra pasekmės be priežasties, visos negandos nėra jau tokios baisios, jei manysi, kad taip gal ir turi būti, ironiškai, net naiviai. Kandido meilė Kunigundai ir yra toji priežastis, dėl kurios prasideda smagi, nuotykių romano verta fabula. Egzotiški kraštai, keisčiausi žmonės, papročiai, aistros, atradimai, ašaros ir, žinoma, begalinis naivuoliškas Kandido tikėjimas, kad tai ir yra Gyvenimas.

UDK 840-3

VOLTAIRE
Kandidas, arba Optimizmas

Redaktorė *Margarita Dautartienė*
Viršelio dailininkas *Romualdas Balinskas*
Maketuotoja *Silvija Graliauskienė*

Tiražas 2000 egz.
Išleido „Versus aureus“ leidykla
Rūdninkų g. 10, LT-01135 Vilnius
versus@versus.lt | www.versus.lt
Spausdino spaustuvė
PRINT IT
Gamyklos g. 27, LT-96155 Gargždai
www.print-it.eu

François-Marie Arouet (1694–1778), Paryžiaus notaro sūnus, pasauliui žinomas kaip Voltaire, bene vienintelis iš rašytojų, pelnęs tokią šlovę, kad visas šimtmetis pavadintas jo vardu. Literatūrinis jo palikimas ir gausus, ir daugialypis. „Aš myliu visas devynias mūzas ir stengiuosi laimėti kiekvienos palankumą“, – juokavo Voltaire.

Jaunystėje jis garsėjo kaip žymiausias epochos poetas, vėliau galėjo didžiuotis ir dramaturgo šlove, taip pat istorijos, filosofijos ir kitų mokslų veikalais.

Filosofinei apysakai *Kandidas*, arba *Optimizmas*, sukanka 250 metų, tačiau šis kūrinys masina skaitytoją, traukia jo dėmesį ir dabar.

Autoriui būdinga nuotykių romano technika, jo sukurti personažai blaškosi po egzotiškiausias pasaulio šalis, kur jų tyko pavojai, sunkūs išbandymai, keisti susitikimai ir praradimai.

www.versus.lt
www.skaitytojuklubas.lt

ISBN 978-9955-34-193-2

